МУҺӘММӘТ ЙУСУП

ӨСМҮРЛӘР ҮЧҮН ДИНИЙ САВАТ

ИЗДАТЕЛЬСКИЙ ДОМ МИР
БАСПА ҮЙІ • НӘШРИЯТИ

Алмута, 2020

УДК 28
ББК 86. 38
Й 98

Й 98 Өсмүрләр үчүн диний сават / Йүсүп Муһәммәт / – Алмута: “МИР” нәшрияти, 2020 – 184 б.

ISBN 978-601-7948-68-9

УДК 28
ББК 86. 38

ISBN 978-601-7948-68-9
© Йүсүп М., 2020
© “МИР” нәшрият өйи, 2020

БИРИНЧИ ҚИСИМ

ӘҚИДӘ
ВӘ
ИБАДӘТ

МУӘЛЛИПТИН

Бисмиллаһир рәһманир рәһим
(наһайити көйүмчан вә меһрибан Аллаһниң исми билән башлаймән.)

Барчә мәдһийә вә әң мукәммәл махташлар аләмләрниң рәбби вә мөмүнләрниң мәдәткари җанабий Аллаһ тәалаға хастур. Аллаһ тәалаға мәвҗудатниң саничә мәдһийә оқуп, уни махтаймән. Һәқ динни инсанийәткә йәткүзүш арқилиқ уларни купри, залаләт вә азғунлуқниң қараңғулуқлиридин қутулдуруп, иман, һидайәт вә һәқиқәтниң нуриға йетәклигән, инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси сөйүмлүк пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға, униң аилә-тавабиатлириға вә униң йолини давамлаштуруп бизләргичә йәткүзгән саһабилириға, шундақла та қиямәткичә һәқ йолда жүргән мөмүнләргә аманлиқ тиләймән вә салам йоллаймән.

Һөрмәтлик китапхан! Қолиңиздики бу әсәр 2012-жили вә 2018-жили Станбул вә 2012-жили Бейрутта нәшир қилинған нусхилириға асасән толуқлинип қайта нәширгә тәйярланди.

Бу әсәр уйғур өсмүрлиригә атап һазирланған болуп, чоңлар үчүнму аммибап, чүшинишлик һәм ихчам бир оқушлуқ оқуш қуралидур.

Мәзкүр әсәр сизниң ислам әхлақини әң қисқа йол билән әң тоғра чүшинивелишиңизға ярдәм қилиду, шундақла пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң тәрҗимиһалини әң ихчам вә толиму чүшинишлик һалда баян қилип бериш арқилиқ сизниң билимиңизни толуқлайду, дәп ойлаймән.

Ата-анилардин, устазлардин бу әсәрни балиларға пишшиқ оқутушини вә бу мавзуда уларға көпирәк ярдәмчи болушини төвәнчилик билән сораймән.

Муһәммәт Йүсүп
Һиҗрийә1440-жили, җумадийәл әввәл ейиниң 5-күни
Миладийә 2019-жили 16-январь
Сәудийә Әрәпстани, Җиддә шәһири

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ӘҚИДӘ

Дин һәққидә қисқичә чүшәнчә

Инсанийәтниң яритилиши билән биллә униң әқли вә әқидиси тәңла яритилған. Инсанийәт әқли тәрәққий қилиш вә тәкаммиллишиш (риважлиниш) йолида өрлигәнсири, уларниң әқидисиму, пәйғәмбәрләрниң Аллаһқа башлайдиған илаһий дәвәтлиригә әгишип улар билән биллә тәкаммиллишиш йолиға кирип кәлди. Инсанлар бир заманлар, һәқ динниң роһидин пүткүлләй жирақлишип, купри, залаләтниң қараңғулуқлирида теңирқиған болсиму, Аллаһ тәаланиң арқа-арқидин пәйғәмбәрләрни әвәтиши нәтижисидә, улар йәнә һәқ динға қайтип кәлди. Аллаһ тәала инсанлар жәмийитиниң тәрәққиятиға әгәштүрүп, динниму тәдрижий һалда тәкаммиллаштуруп кәлди вә уни инсанларниң сәрхили, пәйғәмбәрләрниң ахирқиси вә ислам дининиң пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға йетип келиши билән әң ахирқи камалиға йәткүзгән. **«Бүгүн силәрниң диниңларни пүткүл қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим»** *(“Маидә” сүриси, 3-айәт).*

Аллаһ тәала өзиниң нәзәридә қобул болудиған дин пәқәт ислам дини екәнлигини жақалап мундақ дәйду: **“Һәқиқәтән Аллаһ тәаланиң нәзиридә қобул болған дин ислам динидур”** (*“Әл-Имран” сүриси, 19-айәт).*

Шуниң үчүн, ислам дини келиши билән ислам динидин башқа самавий Аллаһ тәрипидин кәлгән динларниң һәммиси әмәлдин қалдурулған. Шуңа ислам динидин башқа дин тутқанларниң динлири Аллаһ тәаланиң дәргаһида қобул қилинмайду, Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: **“Кимки исламдин башқа динни тиләйдикән, униң дини һәргиз қобул қилинмайду, у ахирәттә зиян таткучидур”** *(“Әл-Имран” сүриси, 85- айәт).*

ИСЛАМ ДИНИ

Соал: Ислам қандақ дин?

Жавап: Ислам дини – Аллаһ тәаладин кәлгән тоғра вә һәқ дин болуп, Җибриил пәриштиниң васитиси билән Муһәммәд әләйһиссаламға чүшкән.

Соал: Ислам дининиң мәхсити немә?

Жавап: Ислам дининиң мәхсити инсанларни бу дунияда вә ахирәттә бәхиткә eриштүрүштур.

Соал: Ислам дини әң авал немиләргә буйруйду?

Жавап: Ислам дини кишиләрни әң авал иман, әхлақ вә ибадәткә буйруйду.

Соал: Иман дегән немә?

Жавап: Иман – Аллаһ тәала тәрипидин Муһәммәд әләйһиссаламға билдүрүлгән һәқиқәтләрниң раст екәнлигигә чин ишинип етиқат қилиш вә уни тил билән иқрар қилиштур.

Соал: Гөзәл әхлақ дегән немә?

Жавап: Гөзәл әхлақ – өзимизгә вә башқиларға пайдилиқ болған, динимизниң көрсәтмилиригә уйғун келидиған ишлардур. Мәсилән: һәр ишни қетирқинип қилиш; һәр йәрдә адаләтлик, растчил болуш, вәдигә вапа қилиш, аманәткә ишәшлик, сөйгү-вапалиқ, иман-етиқатлиқ болуш; ата-аниға, қериндашларға, уруқ-туққанларға көйүмчан, хошниларға әпучан, һайванларға рәһимдил болуш; мәйли дуниялиқ болсун, мәйли ахирәтлик болсун өз вәзиписини билиш вә өз вақтида орунлаш, хаталиғини дадил етирап қилиш, әдәплик, җасарәтлик, сехий, мәрт, пакиз, мәдәнийәтлик, көкси-қарни кәң болуш; виҗданлиқ, ғурурлуқ болуш; вәтәнгә, хәлиққә вә пүткүл инсанларға мәнпәәтлик болуш вә башқилар.

Соал: Ибадәт дегән немә?

Жавап: Ибадәт – Аллаһ тәала қилиңлар дегәнни қилип, қилмаңлар дегәнни қилмай, униңға итаәт қилиш арқилиқ униң истигини бойичә һаят кәчүрүштур.

Ибадәт Аллаһ тәала яқтуридиған вә рази болудиған һәрқандақ иш-һәрикәт, гәп-сөз вә тоғра нийәт қатарлиқларниң һәммисини өз ичигә алиду. Мәсилән: дурус вә растчил болуш, оқуп билим елиш, намаз оқуш, Қуръан оқуш, роза тутуш, закат бериш, сәдиқә қилишиш, һәж қилиш, Аллаһ тәалаға дуа қилиш, ата-анини һөрмәтләп уларниң хизмитини қилиш, кәмбәғәлләрниң, ажизларниң һал-әһвалидин хәвәр тепиш, вәдигә вапа қилиш, хошниларға, достларға вә хизмәтдашларға яхши муамилә қилиш, житимларниң бешини силаш, Аллаһ тәалаға вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт вә ихлас қилиш, Аллаһ тәаланиң азавидин қорқуш, рәһмитини үмүт қилиш, униңдин ярдәм тиләш, бала-қазаларға сәвир қилиш, Аллаһ тәаланиң немәтлиригә шүкүр қилиш қатарлиқлардур.

Мән униңға туғулған,
Әсли иманим ислам,
Әдли билән тонулған,
Пәхри унваним ислам.

Әл бәхтини көзлигән,
Һәқиқәтни сөзлигән,
Һаятлиқниң дәстүри,
Дәрткә дәрманим ислам.

Көңүлләрдә яшниған,
Тоғра йолға башлиған,
Һәқиқәтниң мәшъили,
Арзу-арманим ислам.

ИМАН ВӘ УНИҢ АСАСЛИРИ

Кәлимә тәййибә вә униң мәнаси

Соал: Кишиләр ислам диниға қандақ кириду?

Җавап: Кишиләр ислам диниға “Лә илаһә илләллаһу, Муһәммәдун рәсулуллаһ” дегән кәлимә тәййибәниң мәнасини билип ейтиш, униңға дили билән ишинип, тили билән иқрар қилиш арқилиқ кириду.

Соал: Бу кәлимә тәййибәниң мәнаси немә?

Җавап: Бу кәлимә тәййибәниң мәнаси: Аллаһтин башқа ибадәткә һәқлиқ болған һәқиқий илаһ йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң әлчиси вә бәрһәқ пәйғәмбири дегәнлигидур.

Соал: “Лә илаһә илләллаһу” дегән шаһадәт кәлимиси биздин немини тәләп қилиду?

Җавап: “Ла илаһә илләлаһу” дегән шаһадәт кәлимиси биздин Аллаһ тәаланиң һәқиқий илаһ екәнлигигә чин етиқат қилған һалда, ибадәт вә дуаларни униңғила қилишни вә униң көрсәткәнлири бойичә һаят кәчүрүшни тәләп қилиду.

Соал: “Муһәммәдун рәсулуллаһ” дегән шаһадәт кәлимиси биздин немини тәләп қилиду?

Җавап: “Муһәммәдун рәсулуллаһ” дегән шаһадәт кәлимиси биздин Муһәммәд әләйһиссаламдин кәлгәнлиги ениқланған һәдисләргә ишинип әмәл қилишни, униң буйруғанлирини иҗра қилип, тосиғанлиридин йенишни вә ибадәтни униң көрсәткини бойичә орунлашни тәләп қилиду.

Иманниң асасий принциплири

Соал: Иманниң асасий принциплири қайсилар?

Җавап: Иманниң асасий принциплири:

(1) Аллаһниң барлиғиға вә бирлигигә чин ишиниш;
(2) Аллаһниң пәйғәмбәрлиригә чин ишиниш;
(3) Аллаһниң пәриштилиригә чин ишиниш;
(4) Аллаһниң китаплириға чин ишиниш;
(5) Қиямәт күнигә чин ишиниш;
(6) Яхшилиқ вә яманлиқниң Аллаһниң тәғдири билән болудиғанлиғиға чин ишиништин ибарәт.

Иманниң жуқуридики алтә принципиға, униңдин башқа Қуръан кәрим вә һәдисләр арқилиқ иман кәлтүрүшкә буйрулған пүткүл ишларға иман кәлтүргән вә ислам шәриитидә йолға қоюлған барлиқ әһкамларни қобул қилип, әмәл қилған киши һәқиқий мөмүн вә мусулман болалайду.

Аллаһқа иман кәлтүрүш

Соал: Аллаһқа қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: Аллаһ әзәлдин бар болған ялғуз илаһтур. Униң пүткүл каинатни яритишида вә уни пәрвиш қилишида һечбир шериги йоқтур. У барлиқ әйип-нуқсан вә камчилиқлардин әлвәттә пактур, дәп иман ейтиш керәк.

Аллаһниң исим-сүпәтлири

Соал: Аллаһниң исим-сүпәтлири қанчә вә улар қайсилар?

Җавап: Аллаһ тәаланиң көплигән гөзәл исим-сүпәтлири бар болуп, һәммисигә ишинип етиқат қилиш иманниң бир парчисидур. Алди билән билиш зөрүр болғанлири монулардур: “Һәйюн” (һемишәм тирик болғучи), “Алим” (һәммини билгүчи алим), “Қадир” (һәммигә күчи йетидиған қадир), “Мурид” (ирадә қилғучи), “Мукәввин” (иҗат қилғучи), “Мутәкәллим” (сөзлигүчи), “Сәмиъун”(аңлиғучи), “Басир” (көргүчи).

Аллаһқа иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған мәсилиләр

Соал: Аллаһ тәалаға иман кәлтүрүш немиләрни өз ичигә алиду?

Жавап: Аллаһ тәалаға иман кәлтүрүш төвәндики төрт һәқиқәткә чин ишинип етиқат қилишни өз ичигә алиду:

(1) Аллаһ тәаланиң әзәлдин бар екәнлигигә чин ишиниш.

(2) Аллаһ тәаланиң һәммини ятатқучи вә һәммини идарә қилғучи мутләқ пәрвишчи екәнлигигә чин ишиниш. **“Әнә шу Аллаһ силәрниң пәрвәрдигариңлардур, Аллаһтин бөләк һәқиқий мәбуд йоқтур, у һәммә нәрсини яратқучидур, униңға ибадәт қилиңлар, у һәр нәрсигә һамийдур”** *(“Әнъам” сүриси, 102- айәт).*

(3) Аллаһ тәаланиң бирла илаһ екәнлигигә чин ишиниш. **“Силәрниң илаһиңлар бирла илаһтур, униңдин башқа һәқиқий илаһ йоқтур. У наһайити шәпқәтликтур, наһайити меһрибандур”** *(“Бәқәрә” сүриси, 163-айәт).*

(4) Аллаһ тәаланиң исим-сүпәтлиригә иман кәлтүрүш, йәни Аллаһ тәаланиң Қуръан кәрим яки Муһәммәд әләйһиссаламниң һәдислиридә кәлгән исим вә сүпәтлирини өзгәртивәтмәстин, униңға мәнсүп қилиш вә уни шу исим-сүпәтлири билән аташ. **“Аллаһниң гөзәл исимлири бар, Аллаһни шу гөзәл исимлири билән атаңлар...”** *(“Әъраф” сүриси 180- айәтниң бир қисми).*

Иман ейтишниң сәвәви

Соал: Аллаһқа немә үчүн иман кәлтүримиз?

Жавап: бу дунияда бәхитлик һаят кәчүрүш вә ахирәттә жәннәткә кирип мәңгүлүк һузур- һалавәтлик һаятқа еришиш үчүн иман ейтимиз.

Аллаһни тонушниң йоли

Соал: Аллаһ тәалани қандақ тонуғили болиду?

Жавап: Аллаһ тәалани тонушниң йоллири көп. Асаслиғи икки болуп, уларниң бири, әқил билән илим, йәнә бири, Аллаһниң Қуръан вә һәдисләрдә кәлгән исим-сүпәтлиридур.

Әқилниң Аллаһ тәалани тонутуштики роли

Соал: Аллаһ тәалани әқил билән қандақ тонуғили болиду?

Җавап: инсандики әзаларниң һечбири бекарға яритилған әмәс. Инсан вуҗудиниң йетәкчиси болған әқилниң вәзиписи – тәпәккүр қилиш вә издиништин ибарәт. Әгәр инсан әқлини ишлитип, әтрапидики шәйьиләр үстидә пикир жүргүзүп, издәнмәйдикән, у, әқилниң вәзиписини җарий қилдурмиған болиду. Ислам дини әқлий билиш үстигә қурулған бир дин болуп, униң дәвити пәқәт әқил билән һиссиятқа хитап қилиду. Кишиләрни пикир жүргүзүп издинишкә чақириду.

Чүнки ислам дини кишиләрниң униңға қарғуларчә етиқат қилишини қәтъий рәт қилиду. У ки-шиләрни әқил ишлитип ойлап, пикир жүргүзүп, яхши чүшинип, андин ислам диниға киришини тәләп қилиду. Шуңа, Қуръан кәримдә, Аллаһниң асман, зиминни вә уларниң арисидики гөзәл сәнъәтлири үстидә ойлинип, пикир жүргүзүшни ибадәтниң җәвһири дәп қариғанлиқтин, униңға интайин көп совап берилидиғанлиғиға вәдә қилинған. Қулақ, көз, дил (йәни сәзгү әзалири)ниң қилмишлири үстидә соал сорақ қилиниду. Демәк: қулақ, көз, қәлб қатарлиқ сәзгү әзаларниң инсан үчүн қилидиған хизмәтлири көп вә бу әзаларниң Аллаһниң алдидики мәсъулийити еғирдур.

Аллаһ тәалани тонушниң васитиси болған “әқил”ни, Аллаһ тәала Қуръан кәримдә әллик орунда, “әқил егилири”ни он орунда махтиған. Аллаһниң барлиғи вә бирлигини көрстидиған каинаттики түрлүк аламәтләр баян қилинған көплигән айәтләрниң ахирлирини «чүшинидиған қовумда ибрәт бар», «әқил ишлитип чүшәнмәмсиләр?» вә «ибрәт елиңлар әй әқил егелири» дегәнгә охшаш җүмлиләр билән түгәткән.

Дунияда һечким “Өзи йоқ нәрсә бирәр иш қилалмайду” дегәндин ибарәт әқлий принципни инкар қилалмайду. Биз бу әқлий принципни тәтбиқлайдиған болсақ төвәндики нәтиҗигә еришимиз: бу паянсиз каинатта, һәр ләһзидә (көз жумуп ачқичә) миллионлиған йеңилиқлар, һадисиләр вә вақиәләр йүз берип ту-

риду. Аддийси, миңларчә жанлиқ өлуп йәнә миңларчиси һаятқа йеңидин көз ечип туриду. Бизниң әқлимиз шундақ жәзм қилидуки, һәрқандақ һадисиниң бирәр пәйда қилғучиси вә һәрқандақ бир сәнъәтниң бирәр сәнъәткари болғинидәк, аләмниңму яратқучиси вә идарә қилғучиси бардур. У болсиму Аллаһтур! Чүнки йоқ нәрсә бирәр нәрсини пәйда қилалмайду!

Аллаһ тәалани сүпәтлири арқилиқ тонуш

Соал: Аллаһ тәалани сүпәтлири билән қандақ тонуғили болиду?

Жавап: инсанда бәш һиссий әза болуп, каинаттики бәзи маддий шәйьийләрни шу һиссий әзалири арқилиқ билиду. Мәсилән: инсан көзи билән шәйьийләрни көрүп билиду, қулиғи билән авазини аңлап билиду, қоли билән уни тутуп билиду, бурни билән һидини пурап билиду вә тили билән тәмини тетип билиду. Инсан бу бәш һиссий әзаси арқилиқ биләлмигән шәйьийләрни ишәшлик хәвәрләр арқилиқ аңлап билиду. Мәсилән: Мәккини көрмигән кишиму, униң хәвирини аңлаш арқилиқ Мәккиниң Сәудийә Әрәпстанда барлиғиға һеч шәк қилмайду. Биринчи вә иккинчи дуния урушлирини көрмигән болсақму, бу урушларниң болуп өткәнлик хәвирини аңлаш арқилиқ бу урушларниң йүз бәргәнлигидин һеч шәк қилмаймиз. Һиссий әзалар арқилиқ биләлмигән шәйьийләрни йоқ дәп инкар қилиш қәтъий тоғра әмәс. Мәсилән: радио долқунлири һәр вақит вә һәр жайда бар, амма радио болмиса уни аңлиғили болмайду. Ток симида токниң барлиғини көргили болмайду, пәқәт лампочкини униңға улиғандила токниң барлиғини көргили болиду. Дунияда һиссий әзалиримиз арқилиқ билгили вә көргили болмайдиған нурғун шәйьийләр бар. Һазирқи илим-пән дуниядики маддий шәйьийләрниң пәқәт 3,5 пайизинила көз билән көргили болудиғанлиғи вә қалған 96,5 пайизини көргили болмайдиғанлиғини испатлиди.

Һавадин һәр вақит нәпәс елип туримиз. Лекин һаваниң маһий-

итини һиссий әзалиримиз арқилиқ биләлмәймиз. Шуниңға охшаш, инсан һиссий әзалири арқилиқ Аллаһниң затини идрәк қилалмайду. Чүнки һиссий әзалар арқилиқ пәқәт бәзи маддий шәйьийләрнила билгили болиду. Һалбуки Аллаһниң зати мадда әмәс. Шуңа, инсанниң көрүш иқтидари чәклик болғанлиғи сәвәвидин, у, Аллаһни көзи билән көрүп тонушқа қадир болалмиғанлиғи үчүн, Аллаһни ишәшлик хәвәрләр арқилиқ тонуйду. Дунияда әң ишәшлик хәвәр Қуръан кәрим вә сәһиһ (ишәшлик) һәдисләрниң бәргән хәвәрлиридур.

Пәриштиләргә иман кәлтүрүш

Соал: пәриштиләргә қандақ иман кәлтүрүш керәк?

Җавап: пәриштиләргә Аллаһниң пәриштилириниң барлиғи һәқтур, улар һемишәм Аллаһниң таәт-ибадити билән мәшғул болғучи һөрмәтлик, итаәтчан вә гунасиз мәхлуқатлиридур, дәп иман ейтиш керәк.

Соал: пәриштиләр немидин яритилған?

Җавап: пәришитиләр нурдин яритилған.

Соал: пәриштиләрниң вәзипилири немә?

Җавап: пәриштиләрдин һәрбириниң Аллаһ тәрипидин тапшурулған айрим вәзипилири бар болуп, уларниң бәзилири бәндиләрниң яхши-яман әмәллирини хатириләш билән мәшғул болса, бәзилири инсанларни кечә-күндүзниң балаю-апәтлири вә хәвп-хәтәрлиридин қоғдаш билән мәшғулдур. Бәзилири бәндиләрниң җанлирини елиш билән мәшғул болса, йәнә бәзилири өлгәнләрдин соал-сорақ қилиш билән мәшғулдур. Уларниң бәзилири Қуръан оқулған, Аллаһ яд қилинған орунларға вә мечитларға берип уларға Аллаһтин мәғпирәт вә рәһмәт тиләш билән мәшғул болса, йәнә бәзилири һемишәм Аллаһқа сәҗдә қилиш арқилиқ Аллаһни мәдһийиләш билән мәшғулдур.

Мәсилән: Җибриил әләйһиссаламниң вәзиписи Аллаһ билән униң пәйғәмбәрлири оттурисида әлчилик қилиш, Әзраилниң вәзиписи әҗили тошқанларниң җанлирини елиш, Микаилниң вәзиписи Аллаһниң әмри билән шамалларни қозғаш арқилиқ булутларни һәрикәтләндүрүп, зиминниң Аллаһ халиған йәрлиригә ямғур яғдуруш, Исрафилниң вәзиписи қиямәт қайим болуш алдида, биринчи қетимлиқ сурға пүвдәш арқилиқ бу дуния һаятиниң ахирлашқанлиғини, андин иккинчи қетимлиқ сурға пүвдәш билән инсанларниң тирилидиғанлиғини елан қилиштин ибарәттур.

Җинлар вә уларниң характери

Соал: җинлар қандақ мәхлуқат?

Җавап: җинлар – пәриштиләргә охшаш ғайибий аләмләрдин болуп, пәриштиләрни көргили болмиғандәк, җинларниму көргили болмайду. Җинларниң барлиғиға ишиниш иманниң шәртлиридин болмисиму, иманниң керәклик маддилиридин санилиду. Чүнки, Қуръан кәримдә җинларниң барлиғи очуқ баян қилинған.

Соал: җинлар немидин яритилған?

Җавап: пәриштиләр нурдин яритилған болса, җинлар оттин яритилған. **“Җинларни илгири түтүнсиз от ялқунидин яратқан едуқ”** *(“Һиҗр” сүриси, 27- айәт)*.

Соал: җинлар ғайипни биләмду?

Җавап: җинларму инсанларға охшаш ғайипларни биләлмәйду. Чүнки ғайипларни Аллаһтин башқа һечким биләлмәйду. Лекин җинлар инсанлар көрмигән бәзи нәрсиләрни көрәлигәнлиги үчүн инсанлар биләлмәйдиған ишлардин бәзисини билиду.

Шәйтанлар вә уларниң характери

Соал: шәйтанлар қандақ мәхлуқат?

Җавап: шәйтанлар – җинлардин келип чиққан капирлар болуп, улар инсанийәтниң әшәддий дүшмәнлиридур. Шәйтанлар һемишәм инсанларни тоғра йолдин аздуруш үчүнла тиришиду. Шәйтанларму җинларға охшаш җисимсиз мәхлуқат болуп, уларни көргили болмайду. Амма улар бизни көрәләйду. Шәйтанлар һәрқандақ йоллар билән инсанларни тоғра йолдин аздуруп, өзлиригә әгәштүрүшкә тиришиду. Аллаһ тәала инсанларни шәйтанларниң аздурушидин сақлинишқа чақириду.

Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш

Соал: Аллаһниң китаплири қандақ китаплар?

Җавап: Аллаһниң китаплири – Аллаһ пәйғәмбәрләргә чүшәргән муқәддәс китаплар болуп, улар самавий китаплар дәпму атилиду.

Соал: Аллаһ бу китапларни немә үчүн чүшәргән?

Җавап: Аллаһ бу китапларни пәйғәмбәрләрниң васитиси билән инсанларни яман йоллардин қайтуруп, бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиштәк тоғра йолға башлап, уларни дуния вә ахирәтниң саадәтлиригә ериштүрүш үчүн чүшәргән.

Соал: Аллаһ чүшәргән китапларда немиләр йезилған?

Җавап: Аллаһ чүшәргән китапларда, каинатниң яратқучиси вә униң пәрвиш қилғучиси ялғуз Аллаһ екәнлиги вә Аллаһтин башқа ибадәткә һәқлиқ болған мәбуд йоқ екәнлигиниң баяни, инсанларниң дуния вә ахирәтлик саадәтлири үчүн керәклик мәсилиләр, илгирики пәйғәмбәрләр билән уларниң үммәтлириниң қиссилири, һәр түрлүк пайдилиқ вәз-нәсиһәтләр, ахирәт алиминиң хәвәрлири, дуа вә ибадәтләрниң усул вә системили-

ри, иҗтимаий вә кишилик һаятниң қанун-принциплири қатарлиқлар йезилған.

Аллаһ чүшәргән китаплар

Соал: Аллаһ тәрипидин чүширилгән китаплар қайсилар?

Җавап: Аллаһ тәрипидин чүширилгән китаплар төвәндикиләрдин ибарәт:

(1) Тәврат (Муса әләйһиссаламға чүширилгән).
(2) Зәбур (Давуд әләйһиссаламға чүширилгән).
(3) Инҗил (Әйса әләйһиссаламға чүширилгән).
(4) Қуръан (Муһәммәд әләйһиссаламға чүширилгән).

Соал: бу китаплар Аллаһтин қандақ усулда чүширилгән?

Җавап: Қуръан кәримдин илгирики самавий китаплар пәйғәмбәрләргә Аллаһ тәрипидин бирла қетимда чүширилгән болса, Қуръан кәрим Аллаһниң әмири билән Җибриил әләйһиссаламниң Муһәммәд әләйһиссаламға вақиәләрниң тәливигә вә шараитларниң тәқәззасиға мунасип һалда, аз-аздин оқуп бериши нәтиҗисидә, вәһий йоли билән толуқ 23 жил ичидә тәдриҗий чүширилгән. Муһәммәд әләйһиссалам Җибриил әләйһиссаламниң васитиси билән Аллаһтин тапшуруп алған Қуръан кәримни Аллаһтин чүшкән пети кам-зиядә қилмастин, бирәр һәрипниму өзгәртивәтмәстин ислам үммүтигә әйнән йәткүзүш арқилиқ өзиниң пәйғәмбәрлик борчини мукәммәл ада (орунлиған) қилған.

Қуръан кәрим

Соал: Қуръан кәрим қандақ китап?

Җавап: Қуръан кәрим Аллаһ тәаланиң сөзи болуп, у Муһәммәд әләйһиссаламниң мөҗүзиси, ислам қанунининиң биринчи мәнбии вә мусулманларниң дәстүридур.

Соал: Қуръан кәрим қанчә сүрә вә қанчә айәттин тәркип тапқан?

Җавап: Қуръан кәрим 114 сүрә, 6236 айәттин тәркип тапқан болуп, 30 париға бөлүниду.

Қуръан оқуш вә ядлаш

Соал: Қуръан оқушниң қандақ әһмийити бар?

Җавап: Қуръан кәримни оқуш вә мәнасини билип, униңға әмәл қилиш әң улуқ ибадәтләрдин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Қуръан оқуңлар, Қуръан өзини оқуғанларға қиямәт күни шапаәт қилған һалда келиду" ("Сәһиһ Муслим" 1-том, 533- бәт, 804-һәдис).*

Соал: Қуръан оқушниң әдәп-қаидилири қайсилар?

Җавап: Қуръан оқушниң әдәплири төвәндикичә:

(1) Қуръанни таһарәт билән оқуш.

(2) Қуръан оқуштин бурун "Әузу билләһи минәшшәйтанир рожим" йәни (Аллаһқа сиғинип қоғланди шәйтанниң яманлиғидин пана тиләймән) дәп Аллаһ тәалаға дуа қилиш. **"Сән Қуръан оқумақчи болғиниңда, қоғланди шәйтанниң (вәс-вәсисидин) Аллаһқа сиғинип пана тилигин"** *("Нәһл" сүриси, 98-айәт).*

(3) Қуръанни тәҗвид қаидилиригә риайә қилип, тоғра оқуш. **"Қуръанни тәртил билән данә данә, очуқ оқуғин"** *("Музәммил" сүриси, 4-айәт).*

(4) Қуръанниң мәнасини билмисиму, Аллаһ маңа сөзләватиду дегән етиқат билән уни ихлас қилип оқуш.

(5 Қуръанни чирайлиқ авазда оқуш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам Қуръан кәримни чирайлиқ авазда оқушқа тәшәббәс қилип: *"Қуръанни чирайлиқ авазда оқуңлар"* дәп көрсәткән *(имам Әһмәдниң "Муснәд" намлиқ һәдис китави, 30-том, 451-бәт,18494-һәдис).*

(6) Қуръан оқушни мәишәтниң (тирикчиликниң) кәспигә айландуривалмаслиқ. Пәқәт ахирәтлик совапни көзләп оқуш.

Соал: Қуръан ядлашниң қандақ пәзилити бар?

Җавап: Қуръан ядлаш әң улуқ вә әң шәрәплик иштур. Чүнки Қуръан ядлаш уни әсирләр бойи өз пети сақлап келишниң сәвәплиридин биридур. Шуңа қарийлар ислам үммүтиниң әң шәрәплик кишилири болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Аллаһниң инсанлар арисида йеқин кишилири бар, қарийлар Аллаһниң йеқинлири вә алаһидә бәндилиридур”* *(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ һәдис китави, 21-том, 175-бәт, 13642-һәдис)* дегән.

Қуръан

Диянитим бу Қуръан,
Итаитим бу Қуръан,
Икки аләм мәңгүлүк,
Саадитим бу Қуръан.

Орун алған дилимда,
Зикри дайим тилимда,
Һәмира болуп йенимда,
Тилавитим бу Қуръан.

Аллаһниң шанлиқ сөзи,
Исламниң нурлуқ көзи,
Һәқиқәтниң нәқ өзи,
Адалитим бу Қуръан.

Пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш

Соал: пәйғәмбәрләр қандақ затлар?

Җавап: пәйғәмбәрләр Аллаһ тәаланиң инсанларға әвәткән әлчилиридур. Пәйғәмбәрләр барлиқ гуна вә камчилиқлардин пак, гунасиз затлардур.

Соал: пәйғәмбәрләр немә үчүн әвәтилгән?

Җавап: пәйғәмбәрләр инсанларға Аллаһниң динини йәт-

күзүш арқилиқ уларни тоғра йолға башлаш вә гуна-яман ишлардин қайтуруп, яхши ишларға чақириш үчүн әвәтилгән.

Пәйғәмбәрләрниң сани

Соал: пәйғәмбәрләрниң сани қанчә вә улар қайсилар?

Җавап: Аллаһ тәала тәрипидин нурғун пәйғәмбәрләрниң кәлгәнлиги мәлум болсиму, Қуръан кәримдә пәқәт 25 пәйғәмбәрниң исимлирила тилға елинған.

Соал: Қуръан кәримдә исимлири баян қилинған 25 пәйғәмбәр кимләр?

Җавап: Қуръан кәримдә исимлири баян қилинған 25 пәйғәмбәр: Адәм, Идрис, Нуһ, Һуд, Салиһ, Ибраһим, Лут, Исмаил, Исһақ, Яқуп, Йүсүп, Әйюп, Шуәйб, Муса, Һарун, Давуд, Сулайман, Юнус, Елияс, Илйәсә, Зулкифил, Зәкәрийя, Йәһъя, Әйса вә Муһәммәд әләйһиссаламлардур.

Соал: пәйғәмбәрләрниң авалқиси ким вә әң ахирқиси ким?

Җавап: пәйғәмбәрләрниң әң авалқиси инсанларниң атиси һәзрити Адәм әләйһиссалам вә әң ахирқиси пүткүл инсанларға пәйғәмбәр болуп кәлгән һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламдур.

Соал: пәйғәмбәрләрниң һәммисиниң дәрижиси охшашму?

Җавап: пәйғәмбәрләрниң һәммиси Аллаһ тәаланиң инсанларға әвәткән әлчилири екәнлигидә, растчиллиқта вә инсанийәткә барлиқ яхши ишларда вә әхлақ-пәзиләттә үлгә екәнлигидә дәрижиси охшаштур.

Амма Аллаһ тәаланиң дәргаһидики мәртивилири вә дәвәт йолида тартқан җапа-мәшәқәтлири тәрәптин охшаш әмәс. Шуңа пәйғәмбәрләрниң ичидин Нуһ, Ибраһим, Муса, Әйса вә Муһәм-

мәд әләйһиссаламлардин ибарәт бәш пәйғәмбәр Қуръан кәримдә “улул әзим” йәни “ирадилик пәйғәмбәрләр” дәп аталған.

Соал: нәби билән рәсулниң пәрқи немә?

Җавап: нәби билән рәсул һәр иккиси Аллаһ тәаланиң пәйғәмбири дегәнлик болсиму, нәби өзидин илгирики пәйғәмбәрниң шәриити бойичә иш көрүш үчүн мөмүн қовумларгә әвәтилгән пәйғәмбәрни, рәсул мустәқил шәриәт билән капир қовумгә әвәтилгән пәйғәмбәрни көрситиду.

Муһәммәд әләйһиссалам

Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ким?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам – инсанларға Аллаһ тәрипидин ислам динини елип келиш билән Адәм әләйһиссаламдин тартип Аллаһтин кәлгән барлиқ динларни толуқлиған вә бу динларниң ғайисини әмәлгә ашурған әң шәрәплик пәйғәмбәрдур.

Чүнки Аллаһ тәрипидин кәлгән һәрбир пәйғәмбәр мәхсус бир милләткә әвәтилгән болса, Муһәммәд әләйһиссалам пүткүл инсанийәткә пәйғәмбәр қилип әвәтилгән. Муһәммәд әләйһиссалам мошундақ алаһидә пәйғәмбәр болғанлиғи үчүн, мусулманларниң вә барлиқ самавий дин әһлиниң Муһәммәд әләйһиссаламға һөрмәт қилиши барлиқ пәйғәмбәрләргә һөрмәт қилғанлиқ, униңға иман ейтиши пүткүл пәйғәмбәрләргә иман ейтқанлиқ болуп һесаплиниду.

Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламни дост тутуш немә билән болиду?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламни дост тутуш униңға итаәт қилиш вә униң йолиға изчил әгишиш билән болиду. Пәйғәмбәргә итаәт қилмастин, униң йолиға әгәшмәстин уни дост тутимән дегәнлик пәқәт қуруқ давадинла ибарәт болуп, һечқандақ пайда бәрмәйду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламни, Аллаһтин қалсила һәм-

мидин артуқ яхши көрүп, униңға чәксиз ихлас вә чоңқур муһәббәт бағлаш, уни чин қәлбидин сөйүш арқилиқ дост тутуш керәк. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә мундақ дәйду: *“Силәрниң һечбириңлар мени атисидин, балисидин вә дуниядики һәрқандақ кишиләрдин бәкирәк дост тутуп, жүрәктин сөймигичә мөмүн болалмайсиләр” (“Сәһиһул Бухари” 1-том, 12-бәт, 15-һәдис).*

Қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш

Соал: қәдәр (тәғдир) дегән немә?

Жавап: қәдәр – Аллаһниң каинатта болудиған һәрқандақ вақиә вә һадисиләрни, инсанларниң қилидиған барлиқ яхши-яман гәп-сөз вә иш-һәрикәтлириниң һәммисини алдин бәлгүлиши демәктур.

Аллаһ тәаланиң Қуръан кәримдики: **“Биз һәқиқәтән һәммә нәрсини өлчәмлик яраттуқ”** *(“Қәмәр” сүриси, 49-айәт)* вә **“...Асман вә зиминдики зәррә чағлиқ нәрсә вә униңдин кичик яки чоң нәрсә болсун, һечқайсиси Аллаһниң билишидин чәтнәп қалмайду, уларниң һәммиси ләвһулмәһпузда хатириләнгәндур”** *(“Юнус” сүриси, 61-айәтниң бир қисми)* дегән айәтлири бу мәнани ипадиләйду.

Соал: қаза дегән немә?

Жавап: қаза – Аллаһниң алдин бәлгүлигәнлирини вужутқа чиқириши дегәнликтур.

Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш сәвәп қилишқа зит келәмду?

Жавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш сәвәп қилишқа һәргиз зит кәлмәйду. Кишигә йәткән яхшилиқ-яманлиқ, мусибәт-хошаллиқ, пайда-зиянларниң һәммини Аллаһниң тәғдири билән болди, дәп етиқат қилиш иманниң бир парчисидур. Келәчәктә болудиған һәрқандақ ишларниму Аллаһниң тәғдири билән

болиду, дәп етиқат қилиш имандин санлиду. Бирақ "Тәғдирдә немә болса шу болудиғу" дәп сәвәп қилмаслиқ имандин әмәс, бәлки чоң хаталиқтур. Гәрчә инсанниң ризқи, әҗәли вә яхши-яман пүткүл ишлири Аллаһниң тәғдири билән болсиму, инсан шу ризқиға еришиш, җенини қоғдаш вә өзи һәм җәмийитигә пайдилиқ ишларни әмәлгә ашуруш үчүн сәвәп қилишқа буйрулған. Аллаһ бу һәқтә мундақ дәйду: **"Инсан пәқәт өзиниң ишлигән ишиниң нәтиҗисини көрүду"** *("Нәҗим "сүриси, 39-айәт)*.

Соал: қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүшниң пайдиси немә?

Җавап: қаза вә қәдәргә иман кәлтүргән киши каинат вә униңдики барлиқ шәйьийләрниң әң күч-лүк бир илаһий қанунниң һимайиси астида һәрикәт қиливатқанлиғиға вә һәммә иш Аллаһниң тәғдири вә қазаси билән болудиғанлиғиға чин ишиниду. Нәтиҗидә, униң бешиға бирәр бала-қаза яки еғир күлпәтләр кәлсә аһ уруп өзини йоқитип қоймайду, бирәр мувәппәқийәт қазанса көрәңләп кәтмәйду. Чүнки у һәммини Аллаһтин дәп билиду. Шуңа у, бала-қаза йәткәндә сәвир қилиду, мувәппәқийәт қазанғанда Аллаһқа шүкүр қилиду. Инсан мошу дәриҗигә йәткәндә, у һәқиқий пишип йетилгән болиду. Иман әнә шундақ әзимәтләрни яритиду.

Бу қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүшниң бу дунияліқ пайдилиридин бир қисми. Амма униң ахирәттики пайдиси җәннәтләрдә мәңгүлүк бәхитлик һаят кәчүрүштур.

Қиямәт күнигә иман кәлтүрүш

Соал: қиямәт күни дегән қандақ күн?

Җавап: қиямәт күни – дуния һаяти ахирлишип, ахирәт исимлик йеңи бир һаят башлинидиған күндур.

Соал: қиямәт күнидә қандақ ишлар болиду?

Җавап: қиямәт күнидә Аллаһ тәала инсанларни тирилдүрүп, һәммисини һесап мәйданиға топлайду. Һесап мәйданида һәрбир

инсан өзиниң бу дунияда қилған яхши-яман барлиқ әмәллиридин тәпсилий һесап бериду. Бу күндики һесапни Аллаһ өзи беваситә алиду. Аллаһ бу күндә зәррә чағлиқ яхшилиғи болған адәмгиму шу яхшилиғиниң мукапитини көрситиду вә зәррә чағлиқ яманлиғи болған адәмгиму шу яманлиғиниң җазасини тетитиду.

Қәбирниң немити вә азави

Соал: қәбирниң азави кимләргә болиду?

Җавап: қәбирниң немити вә раһити иман ейтқан вә яхши әмәлләрни қилған мөмүнләргә болиду; қәбирниң азави капирларға, мунапиқларға вә мусулманлардин болған асий-гунакарларниң бәзисигә болиду. Мәйли уларниң җәсәтлири қәбирләргә көмүлмәстин көйүп, күл болуп кәткән болсун, мәйли жиртқучларға йәм болуп түгәшкән болсун, мәйли қандақла шәкилдә йоқалған болсун, Аллаһ тәала һәр һаләттә уларниң бәдәнлирини әслигә кәлтүрүшкә вә азаплашқа қадирдур.

Соал: совап вә җаза дегән немә?

Җавап: совап – бәндиләрниң бу дунияда қилған яхши-яман әмәллиригә берилидиған мукапат, җаза – капирлар билән гунакарға бәлгүләнгән азап-оқубәттур. **“Шу күндә Аллаһ уларға толуқ тегишлик җазасини бириду. Улар Аллаһниң ашкарә һәқ екәнлигини билиду”** *(“Нур” сүриси, 25-айәт).*

Җәннәт билән дозақ

Соал: җәннәт қандақ җай?

Җавап: җәннәт – бүк-барақсан бостанлиқ, гөзәл бағчә болуп, у, мусулман тәқвадар кишиләрниң мәңгүлүк карарғаһидур. Аллаһ җәннәтни тәрипләп мундақ дәйду: **“Тәқвадарлар һәқиқәтән бехәтәр жайда болиду. Бағларда, булақларниң**

арисида болиду. Улар қелин, непиз ипәк кийимләрни кийип, бир-биригә қаришип олтурушиду. (Уларға түрлүк һөрмәтләр билән) мошундақ икрам қилиниду. Шәһла көзлүк һөрләрни уларға җүп қилимиз. Улар җәннәттә әмин болған һалда (хизмәтчиләрдин) һәммә мевиләрни (кәлтүрүшини) тәләп қилиду. Улар (мошу дуниядики) өлүмдин башқа (җәннәттә) һечқандақ өлүмни тетимайду. Аллаһ уларни дозақ азавидин сақлайду. (Бу) пәрвәрдигариңниң мәрһимитидур, бу зор мувәппәқийәттур” *(“Духан” сүриси, 51-57-айәтләр).*

Соал: дозақ қандақ җай?

Җавап: дозақ – дәһшәтлик от қайнимидин ибарәт болуп, у капир, мунапиқларниң һәммиси вә мусулманлардин болған асий-гунакарларниң бир қисми баридиған җайдур. **“Дозақ, һәқиқәтән гунакарларниң җайидур. Улар дозақта узақ муддәт қалиду. Улар дозақта бирәр сөрүнлүккә вә (тәшналиқни қандуридиған) бирәр ичимликкә еришәлмәйду. Уларниң еришидиғини пәқәт жуқури һарарәтлик қайнақ су вә жириңдинла ибарәт болиду. Бу (уларға берилидиған) мувапиқ җазадур. Чүнки улар (қилмишлиридин) һесап елиништин қорқматти. Һәмдә бизниң айәтлиримизни қаттиқ инкар қилатти”** *(“Нәбә” сүриси, 22-28-айәтләр).*

ИККИНЧИ БӨЛҮМ

ИБАДӘТ

Ибадәт һәққидә қисқичә чүшәнчә

Инсан демәк, биз ташқиридин көрүватқандәк — йәйдиған, ичидиған, сөзләйдиған вә һәрикәт қилидиған маддий җисимла әмәс, бәлки инсанниң һәқиқий маһийити шундақ қиммәтлик бир җәвһәр болуп, инсан бу җәвһәрниң сәвәвидин каинаттики пүткүл мәхлуқатларниң әң шәрәплиги вә уларниң ғоҗайини болушқа лайиқ болған. Бу җәвһәр болсиму, инсандики роһтур. Аллаһ тәалаға ибадәт қилиш арқилиқ бу роһниң мәнивий ғизаси толуқлиниду.

Дуния һаяти өткүнчи һаят болуп, дунияға кәлгән һәрбир инсан мәлум бир вақиттин кейин бу дуниядин айрилип, ахирәт һаятиға қәдәм басиду. Аллаһ инсанларни әң чирайлиқ шәкилдә яритип, униңға түрлүк назу-немәтләрни ата қилип, бу дуниядики пүткүл мәвҗудатни униң хизмитигә селип берип, уни шунчә һөрмәтлик қилғанниң бәдилигә инсанлардин Аллаһни улуқлап, пәқәт униң өзигила ибадәт қилишини тәләп қилди.

Инсанлар ахирәт һаятиға барғанда, бу дунияда қандақ яшиған болса, униң нәтиҗисини чоқум көрүду; яхшилар мукапитини, яманлар җазасини көрүду. Бу дунияда Аллаһниң әмригә уйғун һалда яшап, униң буйруғанлирини орунлап, тосиғанлирини тәрк етиш вә инсанларға пайдилиқ ишларни қилиш арқилиқ өмрини ибадәт билән өткүзгәнләр ахирәттә есил җәннәтләргә еришкинидәк, буниң әксичә иш көрүп Аллаһ тәаладин вә униңға ибадәт қилиштин жирақ һалда, башқа җанлиқларға охшаш яшап өмрини түгәткәнләр дозақ азавиға дучар болиду.

Инсанлар мусулман болғандин кейин, уларға Аллаһ тәаланиң әң авал буйруғини ибадәттур. Аллаһ тәала әвәткән пәйғәмбәрләрниң һәммиси вә уларға әгәшкән мөмүнләр Аллаһ тәалаға ибадәт қилип өткән.

Ибадәт

Соал: ибадәтниң мәнаси немә?

Җавап: ибадәт – Аллаһ тәала буйруған бәндичилик вәзипимизни орунлап, униң буйруғи бойичә яшаш дегәнликтур.

Соал: ибадәт немиләрни өз ичигә алиду?

Җавап: ибадәт Аллаһ тәала яқтуридиған вә рази болудиған һәрқандақ иш-һәрикәт, гәп-сөз вә тоғра нийәт қатарлиқларниң һәммисини өз ичигә алиду. Мәсилән: һәр ишта әдәп-әхлақлиқ, тоғра вә раст сөзлүк болуш; оқуп билим елиш; намаз оқуш; Қуръан оқуш; роза тутуш; закат бериш, сәдиқә бериш; һәҗ қилиш; ата-анини қәдирләп, уларниң хизмитини қилиш; туққанларни йоқлап туруш; кәмбәғәлләрниң, аҗизларниң һал-әһвалидин хәвәр елиш; вәдигә вапа қилиш; хошниларға, достларға вә хизмәтдашларға яхши муамилә қилиш; житимларниң бешини силаш; һайванларға рәһимдил болуш; пүткүл ишларда адаләтлик вә һәққаний болуш; Аллаһқа дуа қилиш, зикир ейтиш, Аллаһ тәалаға вә униң пәйғәмбиригә муһәббәт бағлаш вә уларға ихлас қилиш, Аллаһ тәаланиң азавидин қорқуш, рәһмитидин үмүт күтүш, униңға тәвәккәл қилип йөлиниш, униңдин ярдәм сораш; бала-қазаларға сәвир қилиш, униң немәтлиригә шүкүр қилиш вә башқилар.

Соал: ибадәтниң иман билән қандақ мунасивити бар?

Җавап: иман ибадәт қилишни шәрт қилиду. Чүнки ибадәт иманниң намайәндиси вә имандин кейинла буйрулған әмәлдур. Амма ислам динида ишинип иман ейтишқа буйрулған етиқат мәсилилиридин бирәрсини инкар қилмиған пәқәт һорунлуқ вә башқа сәвәпләр түпәйли ибадәтләрни орунлимиған киши – гунакар болсиму, мусулманлиқтин чиқип кәтмәйду. Шуниңға охшаш мусулман болмастин қилинған ибадәтләрниңму қилчә пайдиси йоқ.

Ислам динининң асасий ибадәтлири

Соал: ислам динининң асасий ибадәтлири қайсилар?

Җавап: ислам динининң асасий ибадәтлири бәш болуп, улар төвәндикичә:

(1) Аллаһ тәаладин башқа һәқиқий илаһ йоқ екәнлигигә, Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһ тәаланиң инсанларға әвәткән әлчиси екәнлигигә чин ишинип етиқат қилиш.

(2) бәш вақ намазни ислам динида көрситилгән бойичә ада қилиш.

(3) мал-мүлки закат бериш миқдариға йәтсә, һәр жили бир қетим закат айрииш.

(4) һәр жили бир ай рамизан розисини тутуш.

(5) ихтисадий йетәрлик болуп, қудрити йәтсә өмри ичидә бир қетим һәрәмгә берип, һәҗ қилиш.

Соал: ибадәтни немә үчүн қилимиз?

Җавап: ибадәтни Аллаһ тәаланиң бизгә ата қилған сансиз немәтлиригә шүкүр қилиш, униң буйруғини орунлаш вә разилиғини көзләш сәвәвидин қилимиз.

Соал: ибадәтниң қобул болуш шәртлири қайсилар?

Җавап: ибадәтниң Аллаһ тәала тәрипидин қобул болуш шәрти үч түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

1) иман. Чүнки имани йоқ адәмниң қилған ибадити қобул болмайду.

2) ибадәтни Аллаһ тәала үчүн ихлас билән қилиш. Чүнки Аллаһ тәала үчүн қилинмиған ибадәт қобул болмайду.

3) ибадәтни ислам динида көрситилгән қаидә-йосунларға уйғун шәкилдә қилиш. Чүнки динимизниң көрсәтмисигә уйғун кәлмигән ибадәт қобул қилинмайду.

Фиқһи аталғулири

Соал: билиш зөрүр болған диний аталғулири қайсилар?

Жавап: һәрқандақ бир мусулманниң билиши зөрүр болған фиқһи аталғулири пәриз, важип, сүннәт, һарам, мәкруһ вә мубаһ қатарлиқлардур.

Соал: пәриз дегән немә?

Жавап: пәриз – Қуръан кәримниң айәтлири вә сәһиһ һәдисләр билән бәлгүләнгән әмәлдур.

Мәсилән: Қуръан кәримниң айәтлири билән бәлгүләнгән бәш вақ намаз, закат, роза вә һәж қатарлиқларға, ишәшлик һәдисләр билән бәлгүләнгән намазда Қуръан сүрилиридин оқушқа охшиған әмәлләр. *(Сәһиһ һәдис – пәйғәмбәр әләйһиссаламдин кәлгәнлиги шәксиз дәрижидә испатланған ишәшлик һәдис дегәнликтур)*

Соал: пәризниң һөкми немә?

Жавап: пәризниң һөкми: уни орунлаш зөрүрдур. Уни орунлиған киши совап тапиду, орунлимиған адәм қаттиқ гунакар болиду вә өзини ахирәтниң азавиға тутқан болиду. Униң пәриз екәнлигини инкар қилған адәм капир болиду.

Пәриз икки түрлүк болуп, бири пәриз әйин, йәнә бири пәриз купайидур.

Пәриз әйин — мусулманлардин һәрбир шәхсниң беваситә өзи орунлишиға буйрулған пәриз болуп, бәш вақ намаз оқуш, һарам вә яман ишлардин жирақ болушқа охшиған ишлар.

Пәриз купайә – умумий мусулманларниң үстигә буйрулған пәриз болуп, Аллаһ йолида жиһат қилиш; кишиләргә нәсиһәт қилип, уларни яхши ишларға буйруп, яман ишлардин тосаш; дини илим яки пән техника саһалиридин қайсибиридә мутәхәссис болуш; жиназа намизиға қатнишиш қатарлиқларға охшиған ишлар.

Соал: важип дегән немә?

Җавап: важип – пәриздәк қәтъий болмисиму йәнила ада қилиниши пәриздәк болған вәзипиләрдур. Мәсилән: қурбанлиқ қилиш, питир сәдиқиси, һейт намазлири, витир намизи қатарлиқлар.

Соал: важипниң һөкми немә?

Җавап: важипни орунлаш худди пәризгә охшаш зөрүрдур. Важип әмәлләрни орунлиған киши совап тапиду. Уни тәрк әткән киши пәризни тәрк әткәнниң гунасидин бир дәрижидә төвәнирәк гунакар болиду. Важипни инкар қилған киши капир болмайду, бәлки қаттиқ гунакар болиду.

Соал: сүннәт дегән немә?

Җавап: сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам пәриз, важип әмәлләрниң сиртида қилған әмәлләрдур; сүннәт икки түрлүк болиду: бири, тәкитлик сүннәт, йәнә бири, тәкитсиз сүннәттур.

Тәкитлик сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам һемишәм орунлашқа адәтләнгән вә өзүрсиз қәтъий тәрк әтмигән әмәлләр демәктур. Мәсилән: бәш вақ намазниң сүннәтлирини оқуш, таһарәттә мисвак қоллинишқа охшаш.

Амма тәкитсиз сүннәт – пәйғәмбәр әләйһиссалам гайида орунлиған, гайида өзүрсизму тәрк әткән әмәлләр демәктур. Мәсилән: әсир намизиниң пәризидин бурунқи төрт рәкәт сүннәтни оқушқа охшаш.

Соал: һарам дегән немә?

Җавап: һарам – мәнъий қилинғанлиғи Қуръан кәримниң айәтлири вә ишәшлик һәдисләр биләнениқ бәлгүләнгән иштур. Мәсилән: зина қилиш, һарақ ичиш, өсүм йейиш қатарлиқларға охшаш.

Соал: һарамниң һөкми немә?

Җавап: һарам ишни қилған адәм қаттиқ гунакар болиду. Товва қилип, у иштин қайтмиса дозақниң азавиға дучар болиду. Һа-

рамни ташлиған адәм совапқа еришиду. Һарамни һалал саниған адәм капир болиду.

Соал: мәкруһ дегән немә?

Җавап: мәкруһ – яқтурулмайдиған иш дегәнлик болуп, намазда турғанда көзини жумувалғанға яки ихтиярсиз уяқ-буяққа қарап қойғанға охшаш ишлар.

Соал: мәкруһниң һөкми немә?

Җавап: мәкруһ ишни қилған адәм гунакар болмайду. Амма қилмиса совапқа еришиду *(Мәкруһ – Һәнәфий мәзһипидин башқа барлиқ мәзһәпләрдә яқтурулмиған мәнадә болуп, қилса гуна болмайдиған ишларни көрситиду. Мәсилән: таһарәт алғанда суни үзигә урғанға охшаш; әсли қаидә бойичә үзини силиқ силаш керәк. Амма, мәкруһ Һәнәфий мәзһипидә мәкруһ тәһрими (һарамға йеқин мәкруһ) вә мәкруһ тәнзиһи (һалалға йеқин мәкруһ) дәп иккигә бөлүниду. Мәкруһ тәһримини қилған адәм гунакар болиду, мәсилән: таһарәт алғанда суни бәк артуқ ишлитип исрап қилғанға охшаш. Чүнки, исрапчилиқ һарамдур. Амма, мәкруһ тәнзиһини қилған адәм гунакар болмайду, мәсилән: намазда ихтиярсиз көзини жумувалғанға охшаш).*

Соал: мубаһ дегән немә?

Җавап: мубаһ – қилиш-қилмаслиқ һәркимниң өз ихтияриға тапшурулған ишлар демәктур. Мәсилән: йейиш-ичш, олтуруш-қопуш дегәнләргә охшаш.

Соал: мубаһниң һөкми немә?

Җавап: мубаһ ишларни қилиш яки қилмаслиқ билән һечқандақ гуна яки совап болмайду.

Соал: қандақ қилғанда мубаһ ишларни ибадәт қатариға өткүзгили болиду?

Җавап: мубаһ ишларни яхши нийәт билән ибадәт қатариға өткүзгили болиду. Мәсилән: Аллаһ тәаланиң буйруғанлирини орунлаш вә ибадәтләрдә паалийәтчан болуш нийити билән йейиш вә ичиш, мейисини яхши дәм алдуруш арқилиқ Аллаһ тәаланиң әмирлирини техиму яхши орунлаш нийити билән ухлаш вә

тән сақлиғини сақлаш арқилиқ шәриәт көрсәтмилирини яхши орунлаш нийити билән тән һәрикәт қилиш қатарлиқ ишларниң һәммиси ибадәткә ятиду.

Пакизлиқ

Пакизлиқ намаз оқушниң шәртидур. Чүнки бәдән, кийим вә намаз оқуйдиған җай һәрқандақ бир паскинлиқтин пак, пакиз болмиса, оқуған намаз қобул болмайду.

Таһарәт елиш яки ғусул қилиш арқилиқ паклиниш вә кийимләрни жуюп пакизлаш, шундақла ичиш үчүн ишләтсә болидиған су төвәндики сәккиз түрлүк судур:

1) ямғур сүйи
2) деңиз, дәрия, ерик, өстәң сулири
3) қудуқ сүйи
4) булақ сүйи
5) қар вә муздин ериған су
6) көл сүйи
7) трубидин кәлгән су
8) зәмзәм сүйи

Жуқарқи сәккиз хил суниң рәңги яки тәми яки һиди (пуриғи) өзгәрмигән болуш шәрти билән, бу суларни пүткүл паклиниш ишлири үчүн қоллинишқа болиду. Әгәр суниң тәми яки рәңги яки һиди өзиниң әслидики һалитидин өзгирип кәткән болса, у чағда мундақ суни қоллинишқа болмайду.

ИСТИНҖА ВӘ ИСТИБРА

Истинҗа – тәрәт қилидиған әзаларни паклаш (жуюш) дегәнликтур.

Истинҗа қилишниң һөкми

Истинҗаниң һөкми үч түрлүк болиду. Улар төвәндикичә:

1) инсанниң алди вә кәйнидин ибарәт икки тәрәт қилиш әза-

сидин чиққан нәжасәтләр бу икки әзадин бәдәнниң башқа жайлириға тәгмигән һаләттә истинжа қилиш сүннәттур.

2) икки әзадин чиққан нәжасәтләр бир тәңгә микдарида бәдәнниң башқа жайлириға тәккән болса, бу һаләттә су билән жуюп истинжа қилиш арқилиқ уни паклаш важиптур.

3) бәдәнгә тегип кәткән нәжасәт бир тәңгә микдаридин көпирәк болса, бу һаләттә су билән истинжа қилиш пәриз болиду. Истинжа қилишта сол қол ишлитилиду.

Ухлиғанлиқ яки йәл чиқарғанлиқ түпәйли таһарити сунған киши истинжа қилмисиму болиду. Чүнки истинжа икки тәрәт әзасини тазилаш үчүнла буйрулған.

Истинжа қилғанда ишлитишкә болудиған нәрсиләр

Истинжа қилғанда ишләтсә болудиған нәрсиләрниң әң яхшиси судур. Су билән истинжа қилиш лазим. Су тапалмиған яки қаттиқ соғуқ, яки кесәл сәвәплик су билән истинжа қилишқа мүмкин болмиғанда, чалма, таш, рәхт парчиси, қәғәз вә амалсиз қалғанда отун қатарлиқ нәрсиләрдин бирәрси билән истинжа қилишқа болиду. Истинжа қилғанда әврәт жайларни кишиләрниң көрүп қелишидин сақлиниш пәриздур.

Истинжа қилғанда ишлитишкә болмайдиған нәрсиләр

Истинжа қилғанда ишләтсә болмайдиған нәрсиләр: пишшиқ хиш, көмүр, төмүр, әйнәк, һак, инсан яки һайванлар йәйдиған таам қатарлиқлардур. Буларниң һечбири билән истинжа қилишқа болмайду.

Шундақла, әрәпчә (яки башқа тилда болсиму әрәп һәриплири билән) йезилған китап, журнал вә гезитләрниң варақлирини истинжада яки тазилиқта ишлитишкә болмайду. Амма әрәп һәриплиридин башқа һәрипләр билән йезилған, ичидә Аллаһниң исми яки айәт вә һәдис болмиған китап, журнал вә гезитләрни истинжада яки тазилиқта ишләтсә болиду.

ИСТИБРА

Истибра – таһарәт елиштин авал җинсий әзадин кәлгән сүйдүкниң қалдуқлиридин толуқ паклиниш дегәнликтур. Сүйдүк йолидин сизип (еқип) келидиған сүйдүкниң қалдуқлиридин қандақла усул билән болсун толуқ паклиниш пәриздур. Сүйдүк йолидин сизип кәлгән сүйдүк қалдуқлиридин толуқ халас болмай туруп таһарәт алса болмайду.

Һаҗәтханиға киришниң әдәплири

Һаҗәтханиға киришниң әдәплири төвәндикичә:

1) һаҗәтханиға кириштин авал: "Әузу билләһи минәш шәйтанир рожим" (қоғланди шәйтанниң шәрридин Аллаһқа сиғинип пана тиләймән) дейиш, андин һаҗәтханиға кириштә: "Аллаһуммә инни әузу бикә минәл хубси вәлхәбаиси" *йәни "Әй Аллаһ! Саңа сиғинип әркәк-чиши шәйтанларниң зиянкәшлигидин пана тиләймән" (имам Бухари ривайити)* дегән дуани оқуш.

2) һаҗәтханиға кириштә путқа аяқ кийип, иштанниң пушқиғини түрүвитип, йенида Аллаһ тәаланиң исим-сүпәтлири яки "Қуръан кәрим" айәтлири йезилған нәрсиләр болса еливетип кириш.

3) һаҗәтханиға имканқәдәр сол пут билән кириш.

4) һаҗәтханида сол қолни ишлитиш.

5) арида тосақ болмиған җайларда қиблә тәрәпкә алдини яки кәйнини қилип туруп һаҗәт қилмаслиқ.

6) суға, йол үстигә, мевилик дәрәқләрниң астиға вә шамалниң йөнилишигә қарап һаҗәт қилмаслиқ.

7) өзрисиз туруп өрә туруп тәрәт қилмаслиқ (сиймәслик).

8) һаҗәт қилип болғандин кейин икки қолни совунлап пакиз жуюш.

9) һаҗәтханидин чиқишта оң пут билән чиқиш.

10) һаҗәтханидин чиқишта: "Ғуфрәнәкә әлһәмдулиллаһи әл-

ләзи әзһәбә әнни әл-әзәи вә афәни” йәни *“Әй Аллаһ! Гуналиримни кәчүргәйсән, мәндин зиян-зәхмәтни йоқ қилған вә мени саламәт қилған Аллаһқа мәдһийә ейтимән”* *(имам Бухари ривайити)* дегән дуани оқуш.

Жуқарқилар һаҗәтханиға кириш вә чиқишниң әдәплири болуп, шу бойичә иш көрүш сүннәт вә әдәптур. Амма буларға риайә қилмиған киши гунакар болмайду.

НӘҖАСӘТ ВӘ УНИҢДИН ПАКЛИНИШ УСУЛИ

Нәҗасәт вә униң түрлири

Нәҗасәт (паскинлиқ) икки түрлүк болуп, бири, еғир нәҗасәт, йәнә бири, йеник нәҗасәттур.

Еғир нәҗасәтләр: қан, инсан вә һайванларниң сүйдүги, иштниң, чошқиниң вә жиртқуч һайванларниң тәрити вә тоху, өдәк, ғаз қатарлиқларниң маяқлири вә инсанниң бәдинидин чиқиши билән таһарәтни бузидиған нәрсиләр, мәсилән: чоң-кичик тәрәт, қан, жириң, мәзи (җинсий һәвәс қозғалғанда етилмай чиқидиған, спермиға охшап кетидиған су), вәди (бәзидә кичик тәрәттин кейин чиқидиған дуғ, ақ су) қатарлиқлар.

Йеник нәҗасәтләр: ат, қой, кала қатарлиқ гөши йейилидиған һайванларниң тизәклири, маяқлири, сүйдүклири, учар-қанатлиқларниң маяқлири қатарлиқлардур.

Нәҗасәтләрдин кәчүрүм қилиниш миқдари

Еғир нәҗасәтләрдин бир тәңгә миқдариға, йеник нәҗасәтләрдин кийимниң яки бәдәнниң төрттин биригә йәтмигини кәчүрүм қилиниду, йәни бири бәдини яки кийимидики нәҗасәтни көрмигәнликтин униң билән намаз оқуған болса, бу нәҗасәт еғир нәҗасәт болуп, униң миқдари бир тәңгә миқдариға йәтми-

гән болса, яки йеник нәҗасәт болуп, униң микдари кийимниң яки бәдәнниң төрттин биридин аз болған болса, у кишиниң бу нәҗасәтләр билән оқуған намизи ада тапқан болиду, нәҗасәт билән намаз оқуғанлиғини билгәндин кейин у намазни қайта оқуш лазим әмәс. Әгәр намаз оқуған киши жуқарқи миқдардин аз нәҗасәт болсиму, уни көрүп туруп, уни тазилавәтмәй, униң билән намаз оқуған болса, униң намизи дурус әмәс. у кишиниң нәҗасәтләрдин паклинип намазни қайта оқуши лазим.

Нәҗасәтләрдин паклиниш вә кийимләрни паклаш усули

1) қан, жириң вә чоң тәрәткә охшаш көргили болудиған нәҗасәтләр билән нәҗис болған нәрсиләр нәҗасәтниң өзини су билән жуюп йоқитиш арқилиқ паклиниду. Жуюлғандин кейин нәҗасәтниң рәңги яки әсири қалсиму униң пакизлиғиға тәсир йәткүзмәйду. Мәсилән: қанға боялған кийимни жуюп тазилиғандин кейин, қанниң рәңгидин қалған серик рәң кийимдин йоқалмиған болсиму, у кийим пактур.

2) сүйдүккә охшаш қуруп қалса көргили болмайдиған нәҗасәтләр билән нәҗис болған нәрсиләр аз дегәндә үч қетим жуюш вә һәрқетим жуйғанда уни сиқиш билән паклиниду.

3) қандақла бир нәҗасәт билән нәҗис болған зиминидин нәҗасәтниң әсирини йоқитиш билән бу зимини пак болған болиду. Униң үстидә намаз оқушқа болиду, амма у җайда тәйәммум қилишқа болмайду. Чүнки тәйәммум қилиш үчүн пакиз топа керәк.

Зиминини тазилаш усули: зиминидики нәҗасәт әгәр йеник нәҗасәт болса, униңға су төкүш билән униң әсирини йоқитиш билән тазилиниду. Әгәр еғир нәҗасәт болса, мәзкур нәҗасәт зиминидин колап елип ташлиниду вә орниға үч қетим су чечип тазилиниду.

4) һәрқандақ нәҗасәт әслидин өзгирип кәтсә пак нәрсигә айлиниду; мәсилән: һайванларниң сүйдүклириниң қуруп тузға

айланғиниға, һайванлар вә инсанларниң чоң тәрәтлириниң көйдүрүлүш билән күлгә айланғиниға охшаш. Туз билән күл пак маддилардур.

5) ишт вә чошқиниң нәҗасәтлири бир қетим топа билән, алтә қетим су билән, җәми йәттә қетим жуюш арқилиқ паклиниду. Бу мәсилә пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һәдиси билән сабит (муқим) болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Бириңларниң қачисини ишт ялап қойған болса, уни йәттә қетим жуюңлар. Авалқи қетимини топа билән жуюңлар”* (имам Бухари ривайити).

Тиббий мутәхәссисләрниң баян қилишичә, топа тәркивидә микробларни өлтүрүш күчигә егә мадда болғанлиқтин, қачини топа билән бир қетим сүрткәндә униңға иштниң шалидин жуққан микроблар өлидикән, андин су билән алтә қетим жуйғанда қачида микробниң әсири қалмайдикән.Чошқиниңму иштқа охшаштур. Чүнки чошқа микробларни йетиштүрүштә ишттин паскина һайвандур. Һәр иккисиниң шаллирида микроблар көп болудикән.

6) анисиниң сүти биләнла ғизалинидиған, техи тамақ йегүчи болмиған оғул бовақниң сүйдүги жуқуп қалған кийимниң үстигә бир қетим су төкүш билән кийим пак болиду. Амма қиз бовақниң сүйдүги жуқуп қалған кийим су билән жуюш арқилиқла пак болиду. Амма һәр иккисиниң чоң тәрити тегип қалған нәрсиләр су билән жуюш арқилиқла паклиниду.

Имам Тирмизи ривайәт қилған бир һәдистә пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Оғул бовақниң сүйдүги тәккән нәрсә униң үстигә су төкүш билән, қиз бовақниң сүйдүги тегип кәткән нәрсә жуюш билән пакизлиниду”* (имам Бухари ривайити).

ТАҺАРӘТ

Таһарәтниң пәризлири

Соал: таһарәтниң пәризлири қайсилар?

Җавап: таһарәтниң пәризлири төрт болуп, улар:

1) үзниң чач үнгән йеридин башлап заңақниң астиғичә вә икки қулақниң юмшақлириғичә болған җайлирини жуюш.

2) икки қолини җәйнәклири билән қошуп жуюш.

3) икки путини ошуқлири билән қошуп жуюш.

4) башниң төрттин бириғә мәсһи қилиш (һөл қол билән силаш)

Таһарәт елиш қаидиси

Соал: таһарәтни қандақ елиш керәк?

Җавап: таһарәтни төвәндикидәк елиш керәк:

(1) авал таһарәт елишни нийәт қилимиз.

(2) бисмиллаһ дәймиз.

(3) қолимизни бармақлириниң арисини арилап үч қетим жуюмиз.

(4) оң қолимиз билән еғизимзға үч қетим су елип чайқаймиз, мисвак болса униң билән, мисвак болмиса бармиғимиз билән чишлиримизни тазилаймиз.

(5) бурнимизға үч қетим оң қолимиз билән су елип, сол қолимиз билән тазилаймиз.

(6) үзимизни пешанимиз билән қошуп еңәкниң астиғичә вә оң қулақниң юмшиғидин сол қулақниң юмшиғичә һәммини толуқ үч қетим жуюмиз.

(7) авал сол қолимиз билән оң билигимизни, кейин оң қолимиз билән сол билигимизни җәйнәклири билән қошуп жуюмиз.

(8) бешимизниң төрттин бирини яки һәммисини һөл қол билән силаймиз.

(9) икки қолимизниң бегиз яки кичик бармақлири билән икки қулиғимизниң ичини, баш бармақлири билән арқа тәрипини силаймиз.

(10) авал оң, андин сол путимизни ошиғи билән қошуп сол қолимиз билән жуюмиз.

Таһарәтни жуқурида көрситилгән бойичә алған адәм таһарәтниң пәризлиригә вә сүннәтлиригә риайә қилған һалда, мукәммәл таһарәт алған болиду.

Таһарәтни бузидиған амиллар

Соал: таһарәтни бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: таһарәт төвәндикиләрниң бирәрси билән бузулиду: инсанниң чоң-кичик тәрәт әзалиридин сүйдүк, чоң тәрәт, йәл, сперма қатарлиқларниң чиқип кетиши.

(2) бәдәнниң қайсибир йеридин қан яки жириң ечиши.
(3) еғиз тошқичә қусуш.
(4) еғиздин қан чиқиш.
(5) һошидин кетиш.
(6) мәс болуш.
(7) ухлаш.
(8) намазда қаһ-қаһлап күлүш.

Аяқларға мәсһи қилиш

Соал: аяқларға мәсһи қилиш дегән немә?

Җавап: аяқларға мәсһи қилиш — таһарәт алғанда путларни жуюшниң орниға таһарәт билән кийилгән, салаһийәтлик аяқларниң үстини һөл қол билән силаш дегәнликтур.

Мәсһи қилишниң қаидиси

Соал: мәсһини қандақ қилиш керәк?

Җавап: таһарәт үстигә кийилгән аяқларға мәсһи қилишта,

қолларни һөл қилип, оң қолниң бармақлири билән оң путниң, сол қолниң бармақлири билән сол путниң учлиридин башлап путларниң айрилидиған беғишлириғичә бир қетим силиниду.

Мәсһиниң муддити вә уни бузидиған амиллар

Соал: мәсһиниң муддити қанчилик?

Жавап: мәсһиниң муддити йолувчилар үчүн үч кечә-күндүз, муқимлар үчүн бир кеч-күндүздур. Буниңға бенаән, йолувчилар аяқлирини таһарәт үстигә кийгәндин кейин, шу таһарити бузулған вақиттин башлап үч кечә-күндүз (72 саат), муқимлар бир кечә күндүз (24 саат) аяқлирини йәшмәстин, үстигә мәсһи қилиду.

Соал: мәсһини бузидиған амиллар қайсилар?

Жавап: мәсһини бузидиған амиллар төвәндикичә: таһарәтни бузидиған амиллар мәсһиниму бузиду. Бу вақитта таһарәт елип, аяқларниң үстигә қайта мәсһи қилиниду.

2) путларниң бирәрси яки иккилисиниң аяқлардин чиқип кетиши яки чиқирилиши.

3) мәсһи муддитиниң түгиши.

ҒУСУЛ

Соал: ғусул дегән немә?

Жавап: ғусул – паклиниш нийити билән пүткүл бәдәнни пакиз жуюш арқилиқ умумий чоң тазилиқ қилиш (жуюнуш) демәктур.

Ғусул қилишни керәк қилидиған ишлар

Соал: ғусул қилишни керәк қилидиған ишлар қайсилар?

Жавап: ғусул қилишни керәк қилидиған ишлар төвәндикичә: жинсий мунасивәт өткүзүш (гәрчә сперма чиқмиған тәғдирдиму, әр-аял һәр иккиси үчүн ғусул қилиш пәриздур).

(2) қайсибир сәвәп билән сперминиң етилип чиқиши.

(3) уйқида қандақла бир кәйпият билән болмисун, сперминиң чиқиши.

(4) туғут вә айлиқ адәт қанлириниң тохтиши.

(5) мәсликтин, һошсизлиқтин әслигә кәлгән кишиниң өзидә сперма җинсидин бирәр һөллүкни яки униң әсирини байқиши.

Ғусул қилишниң қаидә-тәртиви

Соал: ғусул қилишниң қаидә-тәртиви қайси?

Җавап: ғусул төвәндики тәртип бойичә қилиниду:

(1) авал ғусул қилишни нийәт қилип, бисмиллаһ, дәймиз.

(2) икки қолимизни пакиз жуғандин кейин җинсий әзани жуюмиз, андин бәдәндә сперминиң қалдуғи яки нәҗасәтләр болса, уни тазилаймиз.

(3) андин худди намазға таһарәт алғандәк таһарәт алимиз (әгәр жуюнған йәр су топлашқан йәр болса, икки путимизни жуюшни кечиктүрүп, ғусулниң ахирида чәткә чиқип туруп жуюмиз).

(4 таһарәт елип болғандин кейин, авал бешимизға андин оң вә сол мүрилиримизгә әң аз болғанда үч қетим су қоюп, һәрқетим су қуйғанда бәдәнниң пүткүл әзалирини угулап жуюмиз. Бәдәндә жиңнениң учи чағлиқ қуруқ йәр қалмаслиғи шәрт. Буниң билән ғусулни тамамлиған болумиз.

Ғусул қилғанда, әрләрниң чачлириниң һәммә йәрлиригә суни йәткүзүши шәрттур. Амма аялларниң өрүлгән чачлирини йешиши шәрт әмәс. Пәқәт чачниң астиға су йәткүзүши йетәрликтур. өрүлгән чачни һөл қилмисиму болиду. Ақидиған су яки чоң көлгә яки деңиз-дәрияларға шуңғуш (чөмүлүш) ғусулниң орнида туриду.

Тәйәммум

Соал: тәйәммум дегән немә?

Җавап: тәйәммум — су билән таһарәт елишқа яки ғусул қилишқа имканийәт болмиғанда, қолларни пакиз топиға уруп, мәлум әзаларни силаш арқилиқ паклиқ һөкмигә кириш демәктур.

Тәйәммумни керәк қилидиған сәвәпләр

Соал: тәйәммумни керәк қилидиған сәвәпләр қайсилар?

Җавап: төвәндики һалларда таһарәт яки ғусул қилишниң орниға тәйәммум қилиниду:

(1) таһарәт елиш яки ғусул қилиш үчүн йетәрлик су тепилмиса;

(2) су тепилғандиму:

* су бар җайда һалакәт болса;

* су әң аз дегәндә бир мил (1848метр) жирақлиқта болуп, униңға йетип бериш растинла қийинға тохтиса яки мүмкин болмиса;

* су қоллиниш билән кесәл болуш яки кесәлниң еғирлишиши яки сақийишиниң кечикишидин қорқса;

* мәвҗут су таһарәт яки ғусул үчүн қоллинилса өзиниң яки һайванлириниң сусиз қелишидин қорқса;

* йол үстидә болуп қаттиқ соғақ сәвәплик соғақ суни ишлитиштин қорқса;

Тәйәммум қилишниң қаидә-тәртиви

Соал: тәйәммумниң қаидиси қандақ?

Җавап: тәйәммум қилишниң қаидиси төвәндикичә:

(1) тәйәммум қилишни нийәт қилимиз.

(2) “бисмллаһир рәһманир рәһим” дәймиз.

(3) алқанлиримизни пакиз топа яки топа җинсидин болған пакиз нәрсиләргә сүртимиз бу сүртүштә, алқанларни авал алдиға, андин кәйнигә мандуримиз.

(4) андин топиға сүртүлгән алқанларни силкиветимиз.

(5) алқанлиримиз билән үзимизниң һәммә йерини силаймиз.

(6) алқанлиримизни йәнә топиға уруп, жуқарқидәк силкивәткәндин кейин қоллиримизни бармақлиримизниң училиридин башлап, җәйнәклиримиз билән қошуп силаймиз, қолларда яки үздә силанмиған азирақму җай қалмаслиғи шәрт.

Тәйәммумни бузидиған амиллар

Соал: тәйәммумни бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: тәйәммумни бузидиған амиллар үч болуп, улар төвәндикиләр:

(1) таһарәтни бузидиған һәрқандақ амиллар тәйәммумниму бузиду.

(2) суниң тепилиши.

(3) суни қоллинишқа тосалғу болған өзүрниң йоқилиши.

Жуқарқи һалларниң қайсибиридә тәйәммум бузулиду.

НАМАЗ

Соал: намаз дегән немә?

Җавап: намаз – мәхсус кәйпият билән Аллаһқа қилинидиған җисманий ибадәт.

Намазниң ислам динидики орни немә?

Имандин кейинла мусулманларға әң авал буйрулған ибадәт намаздур. Ислам динида намазниң мәртивисигә вә улуқлуғиға йетәләйдиған иккинчи бир ибадәт йоқтур; буниң сәвәви:

(1) намаз ислам ибадәтлиринин әң әһмийәтлигидур.

(2) намаз қиямәт күни әң авал сорилидиған бирдин-бир әмәл-

дур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәктә мундақ дәйду: *“Қиямәт күни әң авал һесап елинидиған әмәл намаздур”* *(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ китави 15-том, 300-бәт, 9494-һәдис)*.

(3) намаз пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ахирқи вәсийитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болуш алдида “Намазни тәрк әтмәңлар! Намазни тәрк әтмәңлар!” - дәп вәсийәт қилған.

Соал: қандақ оқулған намаз тәләпкә лайиқ оқулған болиду?

Жавап: намазни пүткүл диққәтни Аллаһқила беғишлиған һалда, чин ихлас билән көңүл қоюп оқулған намаз тәләпкә лайиқ оқулған болиду. Шуңа өзи намазда турсиму көңли башқа йәрләрдә болуп қалған адәмниң намизи тәләпкә лайиқ оқулған намаз болалмайду.

Бәш вақ намазниң һөкми

Соал: бәш вақ намаз оқушниң һөкми немә?

Жавап: әқил-һоши жайида болуп, балағәт йешиға йәткән *(қизлар тоққуз яш, оғуллар он икки яштин башлап балағәткә қәдәм басиду; он бәш яшқа киргәндә толуқ балағәткә йетиду)* һәрқандақ мусулманға күндә бәш вақ намаз оқуш пәриз әйиндур.

Аллаһ Қуръан кәримдә намазниң пәриз екәнлигини елан қилип мундақ дәйду: **“...Шүбһисизки, намаз мөмүнләргә вақти бәлгүләнгән пәриз қилинди”** *(“Ниса” сүриси, 103-айәтниң бир қисми)*. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Аллаһ бәндиләргә бәш вақ намаз оқушни пәриз қилди, кимики бәш вақ намазни көңүл бөлүп толуқ ада қилидекән, Аллаһ тәаланиң у кишини җәннәткә киргүзүшкә вәдиси бар. Кимки бәш вақ намазни ада қилмайдекән, Аллаһ тәаланиң у кишигә вәдиси йоқтур, халиса җазалайду, халиса гунасини әпу қилип җәннәткә киргүзиду”* *(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ китави 15-том, 300-бәт, 9494-һәдис)*.

Намазниң шәртлири

Соал: намазниң шәртлири қайсилар?

Җавап: намазниң шәртлири алтә болуп, улар:

(1) намаз оқуйдиған җайниң вә кийимниң пакиз болуши.

(2) таһарәт елиш (ғусул билән тәйәммумниму өз ичигә алиду)

(3) намаз вақтиниң кириши.

(4) әврәт җайларни йепиш.

(5) қиблигә үз кәлтүрүш.

(6) нийәт қилиш.

БӘШ ВАҚ НАМАЗ

Бәш вақ намазниң вақитлири

Соал: бамдат намизиниң вақти қачан?

Җавап: бамдат намизиниң вақти: таңниң ақириши билән башлинип, қуяш чиққанға қәдәр давам қилиду.

Соал: пешин намизиниң вақти қачан?

Җавап: пешин намизиниң вақти – қуяш күн петиш тәрәпкә егилгәндин башлап, һәрнәрсиниң сайиси икки һәссисигә қәдәр узарған вақитқичә давам қилиду.

Соал: әсир намизиниң вақти қачан?

Җавап: әсир намизиниң вақти: пешин намизиниң вақти чиққандин башлинип, қуяш патқанға қәдәр давам қилиду.

Соал: шам намизиниң вақти қачан?

Җавап: шам намизиниң вақти – қуяш патқандин башлинип, қуяш патқан йәрдики қизиллиқ (яки ақлиқ) йоқалғанға қәдәр давам қилиду.

Соал: хуптән намизиниң вақти қачан?

Җавап: хуптән намизиниң вақти – шам намизиниң вақти

чиққандин башлинип, таң ақарғанға (бамдат намизиниң вақтиға) қәдәр давам қилиду.

Соал: җүмә намизи қачан оқулиду?

Җавап: җүмә намизи җүмә күнлүктә пешин намизиниң вақтида оқулиду.

Соал: һейт намазлири қачан оқулиду?

Җавап: һейт намазлири роза вә қурбан һейтлириниң биринчи күнлиридә күн чиқип 45 минут өткәндин кейин оқулиду.

Соал: намаз вақтини биләлмигән адәм қандақ қилиду?

Җавап: һаваниң булутлуқ болуши яки қараңғу өйдә мәһбус болуп қилиш қатарлиқ шараитларда башқилар билән көрүшүшниң йоллири кесилгән, йенида вақитни билидиған бирәр кишиниң болмиғанлиғи, яки вақитни бәлгүләйдиған саатниң болмиғанлиғи вә әзанниң аңланмаслиғи сәвәвидин намазниң вақтини биләлмигән адәм иҗтиһат қилиду (йәни өз мәйлигә тайинип вақитни бәлгүләйду). Мундақ шараитта униң өз иҗтиһади билән вақит бәлгүләп намаз оқуши җаиздур (тоғридур).

Намаз оқушқа болмайдиған вақитлар

Соал: намаз оқушқа болмайдиған вақитлар қайсилар?

Җавап: намаз оқушқа болмайдиған вақитлар үч болуп, улар төвәндикичә:

(1) қуяш чиқиватқан вақит.

(2) қуяш асманниң оттурисиға кәлгән чүш вақти.

(3) қуяш петиватқан вақит.

Әврәт вә униң чәк-чегариси

Соал: әврәт дегән немә?

Җавап: әврәт – инсанниң ечилип қалса әйип болудиған вә

униңға қараштин һая қилинидиған жайлири демәктур. Намаз оқуғанда, әврәт жайларни йөгәш (йепиш) намазниң қобул болушиниң шәртлиридин биридур.

Соал: әрләрниң әврәт жайлири қайсилар?

Жавап: әрләрниң әврәт жайлири – киндигиниң астидин тизиниң астиға қәдәр болуп, бу әзаларни йепиш намазниң шәртлиридин санилиду.

Соал: аялларниң әврәт жайлири қайсилар?

Жавап: аялларниң әврәт жайлири – уларниң үзи, икки қоли вә икки путидин башқа пүткүл бәдинидур.

Әр-аял һәрқандақ кишиниң әврәт жайлирини намәһрәм кишиләр алдида йепип жүрүши намазниң сиртидики пүткүл вақитларда пәриздур. Намазда болса, намазниң дурус болушиниң шәртидур. Жуқурида баян қилинған әврәт жайларни ечишқа болмиғандәк, башқиларниң әврәт жайлириға қарашқиму болмайду.

Соал: балағәткә йәтмигән сәбий балиларниң әврәт жайлири қайсилар?

Жавап: төрт яшқа толмиған балиларниң әврәт санилидиған жайлири йоқ йәни уларниң пүткүл бәдинигә қарашқа болиду. Улар төрт яштин ашқандин кейин, уларниң алди вә кәйни тәрипи әврәттур. Улар он яшқа тошмиған һаләттә, уларниң әврәт болудиған жайлири әрләрниң әврәт жайлириға охшаштур йәни киндиги билән тизиниң арисидур. Оғул-қизлар бу һөкүмдә охшаш.

Қизлар балағәткә йәткәндин кейин, уларниң әврәт жайлири чоң аялларниң әврәт жайлириниң өзи болиду.

Қиблә тоғрулуқ мәсилиләр

Соал: қиблигә үз кәлтүрүш дегән немә?

Жавап: қиблигә үз кәлтүрүш (қараш) – намазда үзини вә пут-

күл вужудини Һәрәм мечитидики Кәбә тәрәпкә қаритип туруш дегәнликтур.

Соал: қиблигә қарашқа имканийәт болмиса қандақ қилиш керәк?

Жавап: кесәллик, уруш мәйданида болғанлиқ, дүшмәндин еһтият қилғанлиқ, қатнаш қураллириниң үстидә болғанлиқ сәвәпләрдин қиблигә қарап намаз оқушқа имканийәт болмиған шараитларда, қайсибир тәрәпкә қарап намаз оқуса болуверидиу.

Сәпәр үстидә қараңғулуқ яки һаваниң булутлуқ болғанлиғи сәвәви билән қиблә тәрипини биләлмигән киши қиблини сорап билишкә адәм тапалмиған яки компасқа охшаш тәрәпләрни көрсәткүчи сайманлириму болмиған шараитта, қиблини тепиш үчүн издинип өз мәйлигә асасән қиблә тәрәпни бәлгүләп намаз оқуйду. Униң бу вақиттики намизи дурус болиду.

Бәш вақ намазниң рәкәтлири

Соал: рәкәт дегән немә?

Жавап: рәкәт – намазни башлап, қиям, қираәт, руку вә икки сәждини тамамлиғучилик болған ишларниң һәммиси рәкәт дейилиду.

Соал: бамдат намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Жавап: бамдат намизи – икки рәкәт сүннәт, икки рәкәт пәриз болуп, һәммиси төрт рәкәттур. Авал икки рәкәт сүннәт, кейин икки рәкәт пәриз оқулиду.

Соал: пешин намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Жавап: пешин намизи – төрт рәкәт алдинқи сүннәт, төрт рәкәт пәриз вә икки рәкәт кейинки сүннәт болуп, җәми он рәкәттур. Авал төрт рәкәт сүннәт, кейин төрт рәкәт пәриз, әң ахирида икки рәкәт сүннәт оқулиду.

Соал: әсир намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: әсир намизи – алдида төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, андин төрт рәкәт пәриз болуп, җәми 8 рәкәттур. Авал төрт рәкәт тәкитсиз сүннәт, кейин төрт рәкәт пәриз оқулиду. *(Тәкитсиз сүннәт - пәйғәмбәр әләйһиссалам бәзидә қилған вә бәзидә қилмиған ишлар дегәнликтур)*.

Соал: шам намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: шам намизи – үч рәкәт пәриз, икки рәкәт сүннәт болуп, җәми бәш рәкәттур. Авал үч рәкәт пәриз, кейин икки рәкәт сүннәт оқулиду.

Соал: хуптән намизи қанчә рәкәт вә тәртиви қандақ?

Җавап: хуптән намизи – төрт рәкәт пәриз, икки рәкәт сүннәт. Авал төрт рәкәт пәриз, андин икки рәкәт сүннәт. Хуптән намизидин кейин ахирида үч рәкәт витир намизи оқулиду.

Соал: бәш вақ намазларниң пәризлиринила оқуш купайә қиламду?

Җавап: Аллаһ тәала буйруған бәш вақ намазниң пәризлирини барлиқ шәртлиригә вә барлиқ қаидә-тәртиплиригә толуқ риайә қилған һалда, камил ада қилған киши ислам динида буйрулған бәш вақ намазни ада қилған болиду.

Амма бәш вақ намазниң сүннәтлирини оқушниң әһмийити зор болуп, биринчидин, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң сүннитини давамлаштурғанлиқтур. Чүнки пәйғәмбиримиз бәш вақ намазниң сүннәтлирини тәрк қилмай оқуған.

Иккинчидин, пәризни ада қилиштики нуқсанларни толуқлаштур. Чүнки инсан бәзи камчилиқлардин, хаталиқлардин вә нуқсанлардин хали болалмайду. Бу сәвәптин һечким намазлирини Аллаһ тәала тәләп қилған рәвиштә толуқ ада қилдим дәп ейталмайду. Шуңа бәш вақ намазни сүннәтлири билән қошуп оқуш пайдилиқтур.

Намазниң пәризлири

Соал: намазниң пәризлири қанчә?

Җавап: намазниң пәризлири алтә болуп, улар төвәндикиләр:
(1) тәкбир тәһрими (намазни башлаш тәкбири)
(2) қиям (намазда өрә туруш)
(3) қираәт (намазда Қуръан сүрилиридин оқуш)
(4) руку (қолни тизға қоюп йәргә егилиш)
(5) сәҗдә (намазда пешанини йәргә қоюш)
(6) қәъдә ахир (намазниң ахиридики олтуруш)

Соал: тәкбир тәһрими қандақ ейтилиду?

Җавап: тәкбир тәһрими – “Аллаһу әкбәр” дәп әрәп тили билән ейтилиду. Өзи ялғуз намаз оқумақчи болған адәмниң тәкбирни өзи аңлиғучилик авазда ейтиши йетәрликтур. Амма имам болған киши тәкбирни җамаәт аңлиғучилик үнлүк авазда ейтиши керәк.

Соал: намазда Қуръандин қанчилик оқуш пәриз?

Җавап: намазниң һәрбир рәкитидә «Фатиһә» сүрисини оқуш пәриздур. Амма икки рәкәтлик пәриз намазларниң һәммә рәкитидә вә икки рәкәттин көп пәриз намазларниң алдинқи икки рәкитидә, сүннәт, важип вә нәплә намазларниң һәммә рәкәтлиридә «Фатиһә» сүрисигә йәнә бир сүрә яки узун айәтләрдин бир айәт яки қисқа айәтләрдин үч айәт қошуп оқуш важиптур.

Соал: руку қандақ қилиниду?

Җавап: руку – баш билән дүмбини қоллар тизларға азадә йәткичилик егиш дегәнликтур. Икки қолниң бармақлири ечилған һалда тизларни тутуп туриду.

Соал: сәҗдә қандақ қилиниду?

Җавап: сәҗдә – башни йәргә қоюп, пешанә билән бурунни йәргә тәккүзүш билән қилиниду.

Соал: намазниң ахиридики олтурушниң пәриз болған миқдари қанчилик ?

Җавап: намазниң ахиридики олтурушниң пәриз болған миқдари "әттәһияту"ни оқуп болғичилик олтуруштур. Униңдин артуқ олтуруш сүннәт. Бу олтурушта "әттәһияту"ни оқуш ваҗиптур.

НАМАЗ ОҚУШНИҢ ҚАИДӘ-ТӘРТИПЛИРИ

Бамдат намизиниң оқулуши

Соал: бамдат намизиниң сүннити қандақ оқулиду?

Җавап: намазниң шәртлирини һазирлап болғандин кейин, таһарәт билән пакиз йәргә баримиз. Әгәр йәрниң пакиз болмаслиқ еһтимали болса, җайнамаз ишлитимиз. Җайнамазниң йөнилишини қиблигә қаритип селип, униң үстигә келип, қиблигә йүзләнгән һалда түптүз өрә туруп ичимиздә "Аллаһ разилиғи үчүн бамдат намизиниң икки рәкәт сүннитини оқушқа нийәт қилдим" дәп нийәт қилимиз вә "Аллаһу әкбәр" дәп тәкбир ейтип, икки қолимизни икки қулақниң баравиридә көтиримиз, алиқанларни қиблигә қаритимиз.

Тәкбир ейтип болғандин кейин қоллиримизни чүширип киндигимизгә баравәр яки киндикниң астиға қоюп туримиз, йәни оң қолимизниң алиқинини сол қолимизниң алиқининиң дүмбиси үстигә елип, оң қолимизниң баш вә чимәлтәк бармақлири билән сол қолимизниң беғишини тутимиз.

Әр вә аял һәрқандақ киши қиямда турғанда көзләр сәҗдигаһқа (сәҗдә қилғанда бешимиз тегидиған җай) қарап туриду, оң-солға яки жуқури-төвәнгә қарашқа болмайду. Шундақла көзләрни жумувелишқиму болмайду. Икки путниң арилиғи аз дегәндә төрт бармақ сиққидәк кәңликтә очуқ қалдурулиду. Тизлар егилмәстин, баш гәвдә оң-солға тәврәнмәстин туриду.

Тәкбир ейтип қол бағлиғандин кейин, мону санани оқуй-

миз: **“Субһанә кәллаһуммә вә биһәмдикә вә тәбарәкәсмукә вә тәәъла жәддукә вәла илаһә ғәйрук”**, андин: “**Әузу биллаһи минәш шәйтанир рожим”** вә “**Бисмиллаһир рәһманир рәһим”** дәймиз.

Андин «Фатиһә» сүрисини оқуймиз. «Фатиһә» сүриси: **“Әлһәмду лиллаһи роббил аъләмин, әрроһманир рәһим, малики йәвмиддин; ийякә нәъбуду вә ийякә нәстәиън; иһдинәс сиратәл мустәқим, сиратәл ләзинә ән-ъәмтә әләйһим, ғәйрил мәғдуби әләйһим вәләддааллин”** (Амин ичимиздә дәймиз).

«Фатиһә» сүриси оқулуп болғандин кейин, йәнә бир сүрә яки узун айәтләрдин бир айәт яки қисқа айәтләрдин үч айәт миқдарида Қуръан оқуймиз, мәсилән: «Маун» сүриси: **“Әрәәйтәлләзи юкәззибу биддин, фәзаликәлләзи йәдуьуъл йәтим, вәла йәһудду әъла тәаъмил мискин, фәвәйлул лилмусоллин, әлләзинә һум ән солатиһим саһун, әллизинә һум юраунә, вәйәмнәуънәл мауън”** униңдин кейин “Аллаһу әкбәр” дәп тәкбир ейтип, руку қилимиз. Рукуда икки қолимизниң бармақлирини ачқан һалда, икки тизимизни тутуп баш билән бәл қисмини охшаш тәкшиликтә түз егимиз.

Рукуда үч қетим **“Субһанә роббийәл әъзим”** дәймиз.

Рукудин турушта **“Сәмиәъллаһу лимән һәмидәһ”** дәп туримиз. Рукудин туруп өрә болғандин кейин, қоллиримизни ян тәрәплиримизгә қоюп бәргән һалда, түз туруп **“Роббәна вәләкәл һәмд**” дәймиз вә бираз туримиз.

Андин **“Аллаһу әкбәр”** дәп тәкбир ейтип, сәждигә баримиз. Сәждә қилишта авал тизлиримизни, андин қоллиримизни, андин пешанимизни, әң ахирида бурнимизни йәргә тәккүзимиз. Пешанә икки қолниң оттурисиға тоғрилиниду; жәйнәкләр йәргә тәгмәйду, икки йота (ямпаш) қосиғимизға тәккүзүлмәйду. Икки путимизни бир-биригә жүпләштүрүп туримиз. Қол вә пут бармақлиримиз қиблигә қаритилиду.

Сәждә вақтида, үч қетим **“Субһанә роббийәл әъла”** дәймиз вә **“Аллаһу әкбәр”** дәп башни көтирип олтуримиз. Сәждидин турушта авал үз, андин қоллар, андин тизлар көтирилиду. Икки

сәждә оттурисидики олтурушта әң аз дегәндә **"субһанәллаһ"** дегичилик вақит олтуримиз (пәйғәмбәр әләйһиссалам бу арида **"Рәббиғфирли, рәббиғфирли"** дәп Аллаһ тәаладин мәғпирәт тиләтти). Андин қайта **"Аллаһу әкбәр"** дәп тәкбир билән йәнә сәждигә баримиз. Сәждидә йәнә үч қетим **"Субһанә роббийәл әъла"** дәймиз.

Иккинчи сәждидин кейин йәнә **"Аллаһу әкбәр"** дәп тәкбир ейтип өрә туримиз вә иккинчи рәкәтни башлаймиз. Иккинчи рәкәттә **"Бисмиллаһир рәһманир рәһим"**ни оқуймиз, андин «Фатиһә» сүрисини оқуп болуп, "Амин" (ичимиздә) дәймиз, андин бир сүрә яки узун айәтләрдин бир айәт яки қисқа айәтләрдин үч айәт микдарида Қуръан оқуймиз. Мәсилән: «Кәвсәр» сүриси: **"Инна әътойнакәл-кәвсәр, фәсолли лироббикә вәнһәр, иннә шаниәкә һувәл әбтәр".** Андин худди биринчи рәкәттә қилғинимизға охшаш руку вә сәждиләрни тамамлап болуп, "Аллаһу әкбәр" дәп тәкбир ейтиип олтуримиз.

Намазда олтарғанда, әрләр оң путиниң бармақлирини қиблигә қаритиду, униң үчүн әрләр оң путини тик тутиду, сол путини оң тәрәпкә ятқузуп униң үстигә бесип олтуриду; икки қолини бармақлирини әркин ачқан һалда икки тизиниң үстигә қойиду вә көзини кучиғиға қаритиду.

Олтарғанда авал тәһият "эттәһияту" дуаси оқулиду.

Тәһият дуаси: **"Әттәһияту лилләһи вәссоләвату вәттәййибат, әссаламу әъләйкә, әйюһән нәбийю вәроһмәтуллаһи вә бәрәкатуһу, әссаламу әъләйна вә әъла ибадиллаһис солиһин; әшһәду әнла илаһә илләллаһу вә әшһәду әннә Муһәммәдән әбдуһу вә рәсулуһу".**

Тәржимиси: "Барлиқ мәдһийиләр, бәш вақ намаз вә башқа жисманий ибадәтләр, яхши әмәлләр Аллаһ тәалаға хастур. Аллаһниң рәһмити вә бәрикити сизгә болсун әй улуқ пәйғәмбәр! Биз намазға һазир болған барлиқ жамаәт вә пәриштиләргә вә Аллаһниң яхши бәндилиригиму Аллаһниң рәһмити вә аманлиғи болғай. Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғиға, Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбири екәнлигигә чин қәлбимдин гувалиқ беримән".

Андин кейин, “Аллаһуммә солли вә барик, рәббәна”лар оқулиду:

Аллаһуммә солли әъла дурути: **“Әллаһуммә солли әъла Муһәммәдин вә әъла али Муһәммәдин кәма солләйтә әъла Ибраһимә вә әъла али Ибраһим, иннәкә һәмидум мәҗид”.**

Тәрҗимиси: “Әй Аллаһ! Ибраһим әләйһиссалам вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғандәк Муһәммәд әләйһиссаламға вә униң аилисигә рәһмәт ата қилғин. Сән һәқиқәтән мәдһийигә лайиқ улуқ затсән”.

Аллаһуммә барик әъла дурути: **“Аллаһуммә барик әъла Муһәммәдин вә әъла али Муһәммәдин кәма барәктә әъла Ибраһимә вә әъла али Ибраһим, иннәкә һәмидум мәҗид”.**

Тәрҗимиси: “Әй Аллаһ! Ибраһим әләйһиссаламниң вә униң аилисиниң шәнини көтәргиниңдәк Муһәммәд әләйһиссаламниң вә униң аилисиниң шәнини жуқури қилғин. Сән һәқиқәтән мәдһийигә лайиқ улуқ затсән”.

Роббәна дуаси: **“Роббәна атина фиддунья һәсәнәтән вә фил ахирәти һәсәнәтән вәқина әъзабәннар”.**

Тәрҗимиси: “Рәббимиз! Бизгә дунияда яхшилиқ ата қилғин, ахирәттиму яхшилиқ ата қилғин. Бизни дозақ азавидин сақлиғин”.

Жуқарқилар оқулуп болғандин кейин, башни авал оң тәрәпкә силиқ қайрип: **“Әссаламу әләйкум вә рәһмәтуллаһ”** дәймиз, андин башни сол тәрәпкә силиқ қайрип: **“Әссаламу әләйкум вә рәһмә- туллаһ”** дәп салам биримиз.

Буниң билән бамдат намизиниң икки рәкәт сүннити оқулуп болған болиду.

Соал: бамдат намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: бамдат намизиниң пәризиниң оқулишиму, худди униң сүннитиниң оқулишиға охшаштур. Пәқәт нийәт пәриқлиқ болиду. Чүнки сүннәткә сүннәт, пәризгә пәриз дәп нийәт қилиш керәк. Йәнә бир пәрқи шуки, бамдат намизиниң пәризини оқуш алдида әрләр үчүн тәкбир ейтиш сүннәттур (аялларға

керәк әмәс). Бамдат намизиниң пәризигә “Аллаһ разилиғи үчүн бамдат намизиниң икки рәкәт пәризини оқушқа нийәт қилдим” дәп нийәт қилиниду.

Пешин намизиниң оқулиши

Соал: пешинниң авалқи сүннити қандақ оқулиду?

Жавап: авал пешинниң төрт рәкәт сүннитини оқуш үчүн нийәт қилимиз. Андин бамдат намизиниң сүннитигә охшаш икки рәкәт оқуп олтуримиз. Олтарғанда, “тәһият” (әттәһяту) дуасинила оқуймиз, андин үчинчи рәкәткә туримиз. Үчинчи вә төртинчи рәкәтләрниму авалқи икки рәкәткә охшаш шәкилдә оқуп болуп, олтуримиз. Бу олтурушта “Тәһият, сәлли, барик вә роббәна”ларни толуқ оқуймиз. Андин икки тәрәпкә салам берип намазни ахирлаштуримиз.

Соал: пешинниң пәризи қандақ оқулиду?

Жавап: тәкбир ейтип болғандин кейин пешинниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз вә “Аллаһу әкбәр” дәп намазни башлаймиз. Дәсләпки икки рәкәт худди бамдат намизиниң пәризигә охшаш оқулиду; иккинчи рәкәттин кейин тәшәһһудта олтуруп, “тәһият” дуасинила оқуймиз вә үчинчи рәкәткә туримиз; үчинчи вә төртинчи рәкәтләрдә «Фатиһә» сүрисидин кейин сүрә оқумаймиз; төртинчи рәкәтниң ахирида олтуруп “тәһият, сәлли, барик вә роббәна”ларни оқуймиз вә икки тәрәпкә салам беримиз.

Соал: пешинниң ахирқи сүннити қандақ оқулиду?

Жавап: авал пешинниң ахирқи икки рәкәт сүннитини оқушқа нийәт қилимиз, андин уни худди бамдат намизиниң икки рәкәт сүннитигә охшаш оқуймиз.

Әсир намизиниң оқулиши

Соал: әсир намизиниң тәкитсиз сүннити қандақ оқулиду?

Жавап: авал әсир намизиниң тәкитсиз сүннитини оқушқа

нийәт қилимиз, андин бу сүннәтни худди пешин намизиниң алдинқи төрт рәкәт сүннитигә охшаш оқуймиз.

Соал: әсир намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәкбир ейтип болғандин кейин, әсир намизиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз. Андин, уни худди пешин намизиниң пәризигә охшаш оқуймиз.

Шам намизиниң оқулиши

Соал: шам намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәкбир ейтип болғандин кейин, шам намизиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз; шам намизиниң пәризи үч рәкәт болуп, у, бамдат намизиниң пәризигә охшаш икки рәкәт оқулуп болғандин кейин, тәшәһһудта олтуруп, “тәһият” дуасинила оқуп үчинчи рәкәткә туримиз. үчинчи рәкәттә «Фатиһә» сүрисинила оқуймиз, андин руку вә сәждиләрни қилип болғандин кейин, олтуруп “тәһият, сәлли, барик вә роббәна”ларни оқуп икки тәрәпкә салам биримиз.

Соал: шам намизиниң сүннити қандақ оқулиду?

Җавап: авал шам намизиниң икки рәкәт сүннитини оқушни нийәт қилимиз, андин уни худди бамдат намизиниң сүннитигә охшаш оқуймиз.

Хуптән намизиниң оқулиши

Соал: хуптән намизиниң пәризи қандақ оқулиду?

Җавап: авал тәкбир ейтип болғандин кейин, хуптән намизиниң пәризини оқушқа нийәт қилимиз. андин уни, худди пешин намизиниң пәризини оқуғанға охшаш оқуймиз.

Соал: хуптән намизиниң сүннити қандақ оқулиду?

Җавап: авал хуптән намизиниң сүннитини оқушқа нийәт қи-

лимиз, андин уни худди бамдат намизиниң сүннитигә охшаш оқуймиз.

Витир намизи вә униң оқулиши

Соал: витир намизи қандақ намаз?

Җавап: витир намизини оқуш важиптур. У, хуптәндин кейин оқулиду; витир үч рәкәттур, адәттә витир намизи айрим оқулиду. Рамизанда тәравиһ намизидин кейин җамаәт билән оқулиду; витир намизи рамизандин башқа вақитларда җамаәт болуп оқулмайду.

Соал: витир намизи қандақ оқулиду?

Җавап: авал витир намизини оқушқа нийәт қилимиз, андин бамдат намизиниң сүннитигә охшаш икки рәкәт намаз оқуп болғандин кейин олтуримиз, бу олтурушта “тәһият” дуасинила оқуп, үчинчи рәкәткә туримиз. Үчинчи рәкәттә бисмиллаһни толуқ оқуп, сүрә «Фатиһә» оқулуп болғандин кейин йәнә бир сүрә оқуп болуп, қолларни төвәнки икки янға қоюп бәргән һалда, “Аллаһу әкбәр” дәп тәкбир ейтип, қолимизни қулақ егизлигидә жуқури көтиримиз, андин қолларни қайтидин киндик астиға қоюп туруп,“қунут” дуасини оқуймиз.

Қунут дуаси: **“Аллаһуммә инна нәстәиънукә вә нәстәғфирукә вә нуъмину бикә вә нәтәвәккәлу әъләйкә вә нусни әъләйкәл хойрә, нәшкурукә вәла нәкфурук, вә нәхләуъ вә нәтруку мәй йәфҗурук, Аллаһуммә ийякә нәъбуду вә ләкә нусолли вә нәсҗуду вә иләйкә нәсъа вә нәһфиду нәрҗу рәһмәтәкә вә нәхша әъзабәкә, иннә әъзабәкә бил куффари мулһиқ”.**

Тәрҗимиси: “Әй Аллаһ! Сениңдин ярдәм сораймиз, сәндин мәғпирәт тиләймиз, саңа ишинимиз, саңа тәвәккәл қилимиз, сени яхши тәрипләр билән мәдһийләймиз, саңа шүкүр қилимиз, нашүкүрлүк қилмаймиз вә саңа асийлиқ қилғандин үз өрүймиз. Әй Аллаһ! Саңила ибадәт қилимиз, сән үчүнла намаз оқуймиз вә сәҗдә қилимиз, сениң разилиғиңға еришиш үчүн тиришимиз

вә алдираймиз, рәһмитиңни үмүт қилимиз вә азавиңдин қорқимиз. Һәқиқәтән сениң азавиң куппарларға йәткүчидур".

Тәшәһһуд — намазда тәһият дуасини оқуш демәктур. Тәһият (әттәһияту) дуаси Аллаһ тааланиң бирлигини вә Муһәммәд әләйһиссаламниң һәқлиғини җакалиған шаһадәт кәлимисини өз ичигә алғанлиғи үчүн "Тәшәһһуд" (гувалиқ бериш) дәп аталған.

Намаздин кейин оқуш тәвсийә қилинидиған дуалар

Соал: намаздин кейин қандақ дуаларни оқуш әвзәл?

Җавап: намаздин кейин төвәндики дуаларни оқуш әвзәлдур:

"Әстәғфируллаһә, әстәғфируллаһә, әстәғфируллаһә. Аллаһуммә әнтәс салам, вәминкәс салам, тәбарәктә я зәлҗәлали вәл икрам" Тәрҗимиси: "Аллаһ тааладин мәғпирәт тиләймән. Әй Аллаһ! Сән тинчлиқ бәргүчисән, тинчлиқ зади сениңдин. Әй улуқлуқ вә пәзли-кәрәм егиси болған Аллаһ! Сән һәқиқәтән каттиларниң каттисисән"

"Лә илаһә илләллаһу вәһдәһу лә шәрикә ләһу, Аллаһуммә лә маниәъ лима әьтойтә, вәла муьтийә лимә мәнәьтә, вәлә йәнфәуъ зәл-җәдди минкәл-җәдду" Тәрҗимиси: "Бир Аллаһ тааладин башқа илаһ йоқтур, Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур. Әй Аллаһ! Сән ата қилғанни тосавалғучи йоқ вә сән тосиғанни бәргүчи йоқ, сениң дәргаһиңда байларниң байлиғи әсқатмайду".

Оқулиши: **"Сунһанәллаһ, Әлһәмду лиллаһ, Аллаһу әкбәр"** 33 қетимдин (*пәйғәмбәр әләйһиссаламниң оқуғанлиғини имам Муслимривайәт қилған).*

Тәрҗимиси: "Аллаһ пактур, барчә мәдһийә Аллаһқа хастур, Аллаһ әң бүйүктур".

"Қул һувәллаһу әһәд, Аллаһус сомәд, ләм йәлид вәләм йууләд, вәләм йәкулләһу куфувән әһәд".

Тәрҗимиси: "Ейтқинки, у Аллаһ бирдур. Һәммә Аллаһқа муһтаждур. Аллаһ бала тапқанму әмәс, туғулғанму әмәс. Һеч киши униңға тәңдаш болалмайду ("Ихлас" сүриси).

“Қул әуъзу бирәббил фәләқ. Мин шәрри ма хәләқ. Вәмин шәрри ғасиқин иза вәқәб. Вәмин шәррин нәффасати фил уқәд. Вәмин шәрри һасидин иза һәсәд”.

Тәрҗимиси: “Мәхлуқатниң шәрридин, қараңғулуғи билән киргән кечиниң шәрридин, түгүнләргә дәм салғучи сеһиргәрләрниң шәрридин сүбһиниң пәрвәрдигари Аллаһқа сиғинип пана тиләймән” дегин (“Фәләқ” сүриси).

“Қул әуъзу бирәббин нас. Мәликин нас. Илаһин нас. Мин шәррил вәсвасил хәннас. Әлләзи ювәсвису фи судурин нас. Минәл җиннәти вәннас” Тәрҗимиси: “Инсанларниң пәрвәрдигари, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһи Аллаһқа сиғинип, кишиләрниң диллирида вәсвәсә салғучи җинлардин вә инсанлардин болған йошурун шәйтанниң вәсвәсисиниң шәрридин пана тиләймән” дегин (“Нас” сүриси).

«Ихлас», «Фәләқ» вә «Нас» сүрилири бамдат вә шам намазлиридин кейин үч қетимдин, башқа намазлардин кейин бир қетимдин оқулиду.

“Аллаһу лә илаһә иллә һувәл һәйюл қәййуум, лә тәьхузу синәтув вәлә нәум. Ләһу ма фиссәмавати вәм фил әрди, мәнзәлләзи йәшфәуъ иъндәһу иллә биизниһ. Йәьләму ма бәйни әйдиһим вәма хәлфәһум, вәла юһийтунә бишәйьим мин илмиһи иллә бима шаа`ә вәсиәъ курсийюһус-сәмавати вәлъәрдә, вәла йәудуһу һифзуһумә, вәһувәл әълийюл әъзым”.

Тәрҗимиси: “Бир Аллаһ тәаладин башқа һәқиқий илаһ йоқтур; Аллаһ һемишәм тириктур, һәммини идарә қилип турғучидур; у мүгдәп қалмайду, уни уйқа басмайду, асманлардики вә зиминдики һәммә нәрсә Аллаһ тәаланиң мүлкидур; Аллаһ тәаланиң рухситисиз кимму Аллаһ тәаланиң алдида шапаәт қилалисун; Аллаһ уларниң алдидики (дуниядики), кәйнидики (ахирәт үчүн тәйярлиған) ишларниң һәммисини билип туриду; улар Аллаһ тәаланиң мәлуматидин Аллаһ уларға билдүрүшни халиған нәрсиләрдин башқа һечнәрсини билмәйду, Аллаһ тәаланиң мәлумати асманларни вә зиминни өз ичигә алиду. Асман-зиминни сақлаш униңға еғир кәлмәйду. У жуқури мәртивиликтур, һәммидин улуқдур” *(“Бәқәрә” сүриси 255-айәт).*

Намазни бузидиған амиллар

Соал: намазни бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: намазни бузидиған амиллар төвәндикиләр:

(1) намазда қәстән яки сәвәнликтин сөзләш.

(2) намазда өзигә аңланғидәк авазда күлүш.

(3) намазда аһ-уһ, вай-вуй дейиш.

(4) намазда дунияликқ ишлар үчүн авазлиқ һалда жиғлаш.

(5) намазда туруп һәрқандақ бир соалға яки чақирғучиға сөз билән яки бирәр айәт билән җавап бериш.

(6) намазда көксини қиблә тәрәптин башқа тәрәпкә айлиниш.

(7) намазда башқиларниң қолидин бир нәрсә елиш.

(8) намазда бир нәрсә йейиш, ичиш вә чайнаш.

(9) өзүрсиз һалда гални қириш. Амма ихтиярсиз яки еһтияж (имамниң хаталиғини әскәртиш яки өзиниң намазда екәнлигини билдүрүрш) сәвәвидин гални қириш билән намаз бузулмайду.

(10) намазда үч қетимдин артуқ бир йәрлирини татилаш яки силаш.

(12) намазда қайсибир сәвәп билән таһарәтниң бузулуши.

(10) әрниң ялғуз ят аял билән биллә туруп яки униңға имам болуп намаз оқуши. Амма әрниң өзиниң аялиға яки биллә нека-си бағланмайдиған аял туққанлиридин бирәрсигә имам болуп намаз оқуши җаиздур.

(11) намазда кишиләр билән сөзләшкәндәк дуа қилиш.

(12) намазда әврәт җайларниң ечилип қелиши.

(13) намазда айәтләрни мәнаси бузулидиған дәриҗидә хата оқуш.

(14) намазда һошини йоқитип қоюш.

(15) аялларниң намаз үстидә айлиқ адитиниң келиши.

(16) намазда пәриз дейилгән ишлардин бирәрсини қәстән тәрк етиш. Мәсилән: сәҗдини яки рукуни тәрк әткәнгә охшаш.

Сәҗдә сәһвә

Соал: сәждә сәһвә дегән немә?

Жавап: сәждә сәһвә – намазда йүз бәргән хаталиқни жуюш үчүн намазниң ахирида қилинидиған икки сәждидур.

Сәҗдә сәһвә қилишни керәк қилидиған әһваллар

Соал: қайси вақитта сәждә сәһвә қилиш важип болиду?

Жавап: төвәндики ишларда сәждә сәһвә қилиш важип болиду:

1) намазниң пәризлиридин бирәрсини өз орнидин кечиктүрүп қоюш. Мәсилән: намазниң ахиридики олтурушта олтармастин сәвәнликтин йәнә бир рәкәт үчүн туруп кәткәнгә охшаш.

2) намазниң важиплиридин бирәрсини сәвәнликтин тәрк етиш. Мәсилән: намазда «Фатиһә» сүриси оқушни сәвәнликтин тәрк әткәнгә охшаш.

3) намазниң важиплиридин бирәрсини өз орнидин кечиктүрүш. Мәсилән: «Фатиһә» сүрисини башқа сүридин кейин оқуғанға охшаш; важип «Фатиһә»ни башқа сүридин авал оқуш.

4) имамниң үнлүк қираәт қилидиған йәрдә мәхпий, мәхпий қираәт қилидиған йәрдә үнлүк қилишиму сәждә сәһвини керәк қилиду.

Соал: намаздики һәрбир хаталиқ үчүн сәждә сәһвә келәмду?

Жавап: бир намазда бир қанчә қетим сәждә сәһвини керәк қилидиған хаталиқлар йүз бәргән болсиму, һәммиси үчүн бир қетимла сәждә сәһвә қилиш йетәрликтур.

Сәҗдә сәһвиниң вақти вә усули

Соал: сәждә сәһвә қандақ қилиниду?

Жавап: намазниң ахирқи олтурушида “әттәһияту” дуаси оқулуп болғандин кейинла оң тәрәпкә салам берип болуп, адәтти-

кидәк икки қетим сәҗдә қилиниду, андин олтуруп,“Әттәһияту, Аллаһуммә сәлли, барик, роббәна”ларни оқуп икки тәрәпкә салам берилиду.

Намазға мунасивәтлик мәсилиләр

Соал: сүтрә дегән немә?

Җавап: сүтрә – намаз оқуватқан кишиниң алдидин өткүчиләргә қарши қойилидиған тосақ демәктур.

Соал: намаз оқуватқан кишиниң алдидин өтүш гунаму?

Җавап: намаз оқуватқан кишиниң алдидин өтүш чоң гунадур. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам униңдин тосиған.

Соал: ибадәтниң қазаси дегән немә?

Җавап: ибадәтниң қазаси, қайсибир сәвәп билән вақтида орунланмиған ибадәтләрни кейин орунлаш демәктур. Мусулман кишиниң намазларни вақтида ада қилишқа әһмийәт бериши наһайити муһим болған бир диний мәҗбурийәттур. Өзүрсиз туруп намазларни вақтидин кәйнигә сүрүш гунадур.

Соал: намазларни кечиктүрүшниң өзүрлири қайсилар?

Җавап: уйқа яки унтуп қалғанлиқ сәвәвидин вақтида оқалмиған намазларниң қазасини ойғанған яки есигә алған һаман оқуса қаза қилғанлиқниң (кечиктүргәнликниң) гунари әпу қилиниду. Чүнки уйқа вә унтуш өзүрлири шәриәттә етирап қилинған өзүрләрдур. Амма намазни қәстән (йәни, һорунлуқ, дуния һәләкчилиги, намаз вақтиға әһмийәт бәрмәслик сәвәвидин) қаза қилип оқуған киши гунакар болиду; бирақ оқуған намизи ада тапқан болиду.

Соал: намазниң кәчүрүм қилинишиға түрткә болған өзүрләр қайсилар?

Җавап: айлиқ адитини көрүватқан (һәйиздар) вә туғутниң қенидин паклинип болалмиған (нифасдар) аяллардин намаз

кәчүрүм қилиниду; кейин қазасиниму оқумайду. Шундақла, әндила мусулман болған кишигиму униң бурун капирлиқ һалитидә оқумиған намазлириниң қазаси жүкләнмәйду.

Соал: қаза намазлар қандақ оқулиду?

Жавап: қаза намазлар мәйли сәпәр үстидә болсун, мәйли муқим (өз жутида) болсун, қазаға қалдурулған вақиттики усули бойичә оқулиду. Мәсилән: сәпәр үстидә оқумай қаза қилған намазларни муқим һалитидә оқумақчи болған киши бу намазларни сәпәрдики усули бойичә қәсир қилип (қисқартип), төрт рәкәтлик пәриз намазларни икки рәкәт қилип оқуйду. Әгәр муқим һалитидә қаза қилған намазларни сәпәрдә оқумақчи болғанда төрт рәкәт қилип толуқ оқуйду.

Қаза намазларни оқуш тәртиви

Соал: қаза намазларни оқушниң тәртиви қандақ?

Жавап: қаза намазларни оқушта, қазаниң шу вақиттики намаз арисидики тәртипкә риайә қилиниду; йәни, авал үстимиздики қаза намазларни оқуп болуп, андин шу вақитниң намизини оқушимиз керәк. Мәсилән: бирси бамдат намизини вақтида оқалмиған болуп, униң қазасини пешин вақтида оқумақчи болса, авал бамдатниң қазасини оқуп болуп, андин кейин, пешин намизини оқуши керәк (йәни важиптур).

Соал: қаза намазларни оқуш тәртиви қайси һалларда әмәлдин қалиду?

Жавап: тәртип төвәндики үч һалда әмәлдин қалиду:

(1) қаза қилинған намазларниң сани (витирдин башқа) алтә ваққа йетип қалған болса, йәни бир күнлүк бәш вақ намазниң һәммиси йәнә этики күниң бир вақ намизи болуп, жәми алтә вақ намаз яки униңдинму көп намаз қаза болған болса, тәртип әмәлдин қалиду. Бу намазларни халиған вақитта, тәртипкә риайә қилмастин оқуп ада қилса болувериду.

(2) вақитниң тарлиғи йәни шу вақиттики намазниң вақти қаза намазлар билән шу вақитниң намизини оқушқа тар кәлсә, мәсилән: пешин намизиниң ахирқи вақти болуп келип пешиндин авал қаза намазларни оқуп андин пешин намизини оқушқа вақит йетишмигәнликтин, намазниң вақти чиқип кетип, оқумақчи болған пешин намизиниму қаза қилип қоюштин қорққан киши тәртипкә риайә қилмастин, авал пешин, андин қаза намазлирини оқуса болиду.

(3) унтуп келиш йәни шу вақиттики намазни оқуйдиған чағда үстимиздә қаза намаз барлиғини унтуп қалғанлиқтин, авал қазани ада қилмастин шу вақитниң намизини оқуған болсақ намаз дурустур; тәртип әмәлдин қалған болиду; қаза намазни шуниңдин кейин оқусиму болиду.

(4) жамаәт пәриз намазға турған вақитта қаза намаз оқушқа болмайду; йәни жамаәт шу вақитниң пәризини оқуш үчүн турған чағда, биз үстимиздики қаза намазни оқуймән дәп мәшғул болмастин, алди билән вақитниң пәризини жамаәт билән ада қилимиз, андин үстимиздики қаза намазни оқуймиз.

Қатнаш қураллири үстидә намаз оқуш мәсилиси

Соал: қатнаш қураллири үстидә болғанда намазни қандақ оқуш керәк?

Жавап: пароход, кемә, аэроплан, поезд, машина қатарлиқ қатнаш қураллири үстидә сәпәр қилғанда, өзүрсиз турупму олтуруп намаз оқуш жаиздур. Бу мәсилиниң тәпсилати мундақ:

(1) пароходта сәпәр қилғанда, намазларни өрә туруп адәттикидәк оқуш керәк. Чүнки пароходта баш қейиш яки жиқилип кетиш хәвпи болмайду; чүнки пароход өйгә охшаштур.

(2) кемидә, кемә кичик болуп, өрә турса беши қейиш яки жиқилиш еһтимали болса, олтуруп оқуш жаиздур; пәриз, важип, сүннәт вә һәрқандақ намазни олтуруп оқуса болиду.

(3) аэропланда сәпәр қилғанда, орундуқтин чиқип бош жайларда өрә туруп намаз оқушқа (бош орун тепилмиғанлиқтин)

имканийәт болмиған яки өрә турса беши қейидиған шараитларда, олтуруп ишарәт билән намаз оқуш җаиздур.

(4) машинида сәпәр қилғанда, өрә туруп оқуш һәқиқәтән имкансиз болғанлиқтин, әгәр намазни кечиктүрсә униң вақти чиқип кетиш еһтимали болған шараитларда,олтуруп ишарәт билән машинининиң йөнилишигә қарап оқуш җаиздур; бу вақитта қиблигә қараш шәрт әмәс.

(5) пәриз, ваҗип вә тәкитлик сүннәт болған намазлардин башқа нәплигә охшаш намазларни өзүрсиз һалдиму, қайсибир вақитта олтуруп яки ишарәт билән оқуш җаиздур; бирақ совап җәһәттә пәриқлиқ болиду йәни өзүрсиз болса униң совави азирақ болиду.

Җамаәт намизи

Соал: җамаәт намизи дегән қандақ намаз?

Җавап: җамаәт намизи – пәриз, ваҗип вә тәравиһ намазлирини имамниң арқисида туруп ада қилиш демәктур.

Соал: җамаәт намизиниң һөкми немә?

Җавап: җамаәт билән намаз оқуш әрләр үчүн тәкитлик сүннәттур. Җамаәт билән оқуған намазниң совави өз алдиға ялғуз оқуған намаздин 27 һәссә артуқ болудиғанлиғини пәйғәмбәр әләйһиссалам баян қилған.

Соал: аялларниңму җамаәт билән намаз оқуши дурусму?

Җавап: аялларниңму җамаәт билән намаз оқуши җаиз болупла қалмастин, бәлки толиму яхшидур; уларму җамаәт билән намаз оқуғанда әрләрниң еришкән совавиға охшаш совапқа еришиду.

Соал: җамаәт болушниң әң аз сани қанчә?

Җавап: җамаәтниң әң аз сани икки болуп, бири имам йәнә бири имамға иқтида қилған кишидур; йәни башқа көп җамаәт

болмиған йәрдә, икки адәмниң бири йәнә биригә имам болуп намаз оқуса, улар җамаәт билән намаз оқуғанниң совавини тапиду; қанчә көп җамаәт билән оқуған намазниң совави шунчилик көп болиду.

Соал: қандақ киши җамаәткә йетишкән болиду?

Җавап: имам биринчи саламни бериштин бурун җамаәткә йетишип намазға қошулған киши – гәрчә баштин имам билән биллә болалмиған болсиму, җамаәткә үлгиргән вә җамаәт билән бирликтә намаз оқуғанниң совавини тапиду.

Бирақ мундақ киши җамаәт билән оқалмиған рәкәтләрни имам салам бәргәндин кейин, орнидин туруп, өз алдиға оқуп тамамлайду.

Соал: қандақ киши рәкәткә үлгиргән болиду?

Җавап: имам рукудин бешини көтириштин бурун намазға башлап рукуға үлгирәлигән адәм шу рәкәткә үлгиргән болиду; бу кишидин шу рәкәтниң қираити сақит болиду.

Җүмә намизи

Соал: җүмә намизи қандақ намаз?

Җавап: җүмә намизи – һәптиниң җүмә күнидә пешин вақтида җамаәт болуп оқулидиған намаз болуп, кишиләр бир йәргә топлинип оқулидиған намаз болғанлиғи етибари билән “җүмә” әслиси “җумуә” йәни топлиниш, җәм болуш дәп аталған.

Соал: җүмә намизиниң һөкми немә?

Җавап: җүмә намизини җамаәт билән оқуш пәриз әйиндур; уни өзүрсиз туруп ада қилмиған киши гунакар болиду.

Соал: җүмә намизи пәриз болудиған кишиләр кимләр?

Җавап: җүмә намизи төвәндики йәттә шәрт һазир болған кишигә пәриздур:

(1) әр болуш. Аялларға жүмә намизи пәриз әмәс. Амма оқуса совапқа еришиду; улардин шу күнниң пешин намизи сақит болиду.

(2) һөр болуш; әсир яки солақта болғанларға жүмә пәриз әмәс.

(3) сәпәр үстидә болмаслиқ. Йолувчиларға жүмә пәриз әмәс.

(4) әма (кор) болмаслиқ. Корларға жүмә пәриз әмәс.

(5) мейип болмаслиқ. Җисманий мейип (нака) кишиләргә жүмә пәриз әмәс.

(6) еғир кесәл болмаслиқ; маңалмайдиған еғир бемарларға жүмә пәриз әмәс.

(7) көңлидә дүшмән вәһимиси болмаслиқ; жүмәгә барса һаяти тәһдиткә учраш еһтимали бар кишиләргә жүмә пәриз әмәс.

Жүмә намизи оқуған кишиләрдин шу күнниң пешин намизи сақит болиду; һәққидә жүмә намизи пәриз болмиғанларму әгәр жүмә намизини оқуса әлвәттә совапқа еришиду.

Соал: жүмә намизиниң пәризлири қайсилар?

Җавап: жүмә намизиниң пәризи икки болуп, бири, жүмәниң икки рәкәт пәризини жамаәт билән оқуш, иккинчиси, жүмәниң хутбини аңлаш.

Соал: хутбә дегән немә?

Җавап: хутбә – Аллаһ тәалани яд етиш, униңға һәмдусана (мәдһийә) ейтиш вә жамаәткә вәз- нәсиһәт қилиш демәктур; хутбини әрәпчә оқушқа болғинидәк, һәр милләт өз тилида оқусиму болиду.

Йолувчилар намизи

Соал: йолувчи намизи дегән қайси намаз?

Җавап: йолувчи намизи – бәш вақ намазларниң пәризлирини қәсир қилип (төрт рәкәтни икки рәкәткә қисқартип) оқуш дегәнликтур.

Соал: шәриәттә қандақ киши йолувчи һесаплиниду?

Җавап: шәриәттә йолувчилиқ бәлгүлик бир мусапигә беришни көрситиду. Он бәш күндин аз туруш нийити билән 85 километрлиқ яки униңдин көпирәк бир мусапини нийәт қилип йолға чиққан киши жутиниң ахирқи мәнзиллиридин айрилғандин башлап йолувчи һесаплиниду. 85 километрлиқ бу мусапини мәйли аэроплан билән, мәйли поезд билән, мәйли башқа қатнаш қураллири билән, мәйли пиядә бассун, һәр һаләттә бу сәпәр йолувчилиқ һесаплиниду.

Йолувчиларға аит һөкүмләр

Соал: йолувчиларға аит һөкүмләр қайсилар?

Җавап: йолувчиларға аит һөкүмләр төвәндикиләр:

(1) йолувчилар төрт рәкәтлик пәриз намазларни қәсир қилип (икки рәкәткә қисқартип) оқуйду; амма икки рәкәтлик, үч рәкәтлик пәризләр вә төрт рәкәтлик сүннәтләр қисқартилмайду, бәлки толуқ оқулиду.

(2) вақит тар кәлсә, йолувчиларниң сүннәт намазларни оқумаслиғиму, уларға берилгән оңайлиқлардиндур.

(3) йолувчилар рамизанда халиса роза тутиду, халиса тутмайду; йолувчилиғи тамамланғандин кейин қазасини тутиду; амма рамизанда қийнилип қалмиса тутқини әвзәлдур.

(4) йолувчилиқ муддити – киши өз мәһәллисиниң ахирқи мәнзилидин айрилғандин башлап таки өз жутиға қайтип кәлгәнгә қәдәрдур. Өз жутиға яки туғулған жути болмисиму, олтурақлишип қалған йәрдики аилисигә қайтип келиши билән, униң йолувчилиқ муддити түгигән болиду вә намазларни қәсир қилмастин толуқ оқушқа башлайду.

(5) сәпәрдә намазни қаза қилған киши жутиға қайтқандин кейин, уни сәпәрдики бойичә қәсир қилип оқуйду. Муқимлиқ һалитидә қаза қилған намазларни сәпәрдә ада қилмақчи болса толуқ оқуйду. Шуниңдәк, олтурақлишип қалған жуттин

туғулған жутидики аилисини зиярәт қилиш үчүн барған киши-му намазларни қәсир қилмастин толуқ оқуйду.

(6) йолувчи йолувчи болмиған имамға иқтида қилип намаз оқуса, төрт рәкәтни толуқ оқуйду. Артуқ оқуған кейинки икки рәкәт намаз нәплә намизи болуп қобул қилиниду.

(7) йолувчи йолувчи болмиғанларға имам болуп намаз оқумақчи болса, намазға туруштин авал җамаәтләргә өзиниң йолувчи екәнлигини билдүрүп қоюши яки саламдин кейин “Мән йолувчимән, намизиңларни толуқлаңлар” дәп қоюши яхшидур. Йолувчи имам икки рәкәттин кейин салам бәргәндә, йолувчи болмиған җамаәт салам бәрмәстин орнидин туруп, қалған икки рәкәтни өз алдиға тамамлап андин салам бериду.

(8) йолувчи бирәр вақ намазниң вақти кирип болғандин кейин, сәпәргә атлинип, бу намазни йол үстидә оқумақчи болса, қәсир қилмастин, төрт рәкәт қилип толуқ оқуйду. Чүнки бу намаз униң муқимлиқ һалитидә униң зиммисигә төрт рәкәт болуп бәлгүлинип болған болиду.

ҺЕЙТ НАМАЗЛИРИ

Соал: һейт намазлири қайси намазлар?

Җавап: һейт сөзиниң луғәттики мәнаси: қайтиш вә қайтилиниш дегәнлик болуп, шәриәт истилаһида – Аллаһ тәаланиң бәндилиригә һәр жили байрам хошаллиғини қайтилап бериши демәктур. Бир жил ичидә мусулманлар үчүн икки һейт болуп, бири роза һейти, йәнә бири қурбан һейтидур. Һәр икки һейтта икки рәкәт һейт намизи оқуш важиптур.

Соал: һейт намазлири кимләргә важип болиду?

Җавап: икки һейт намазлирини оқуш җүмә намизини оқуши пәриз болған кишиләр үчүн важиптур.

Һейт намазлириға бериштики сүннәт әмәлләр

Соал: һейт намазлириға беришта сүннәт болған ишлар қайсилар?

Җавап: һейт намазлириға беришта сүннәт болған ишлар монулар:

(1) роза һейт намизиға бериштин бурун бир нәрсә йейиш.

(2) қурбан һейт намизиға бериштин бурун бир нәрсә йемәслик.

(3) һәр икки һейт намизиға жуюнуп, пакиз кийинип бериш.

(4) һәр икки һейтта сәдиқини көп бериш.

(5) һәр икки һейт намизиға беришта, йолда тәкбир ейтип бериш.

Тәшриқ тәкбирлири

Соал: тәшриқ тәкбирлири дегән немә?

Җавап: тәшриқ тәкбирлири – қурбан һейтниң «Әрафа» (әтә һейт дегән) күни бамдат намизидин башлап һейтниң төртинчи күни әсир намизиғичилик җәми 23 вақ намазниң пәризидин кейин оқулидиған тәкбирләрдур. Бу тәкбирләрни һәрбир пәриз намаздин кейин, мәйли ялғуз болсун, мәйли җамаәт билән болсун, мәйли йолувчи болсун, мәйли муқим болсун һәрқандақ мусулманниң оқуши важиптур.

Соал: тәшриқ тәкбирлири қандақ оқулиду?

Җавап: тәшриқ тәкбирлири төвәндикидәк оқулиду:

“Аллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр, ла илаһә илләллаһу вәллаһу әкбәр, Аллаһу әкбәр вә лиллаһил һәмд”.

Соал: тәшриқ тәкбирлирини ейтишни унтуп қалған адәм қандақ қилиду?

Җавап: тәшриқ тәкбирлирини ейтишни унтуп қалған адәмгә униң қазаси кәлмәйду вә униңдин сақит болиду.

Тәравиһ намизи

Соал: тәравиһ намизи дегән қандақ намаз?

Жавап: тәравиһ намизи рамизан ейида хуптән намизидин кейин оқулидиған мәхсус намаздур.

Соал: тәравиһ намизи қанчә рәкәт?

Жавап: тәравиһ намизи 8 рәкәттин 20 рәкәткичә оқулиду.

Соал: тәравиһ намизи қандақ оқулиду?

Жавап: тәравиһ намизини икки рәкәттә бир салам берип, төрт рәкәттә бир салам берипму оқуш мүмкин; тәравиһ намизини икки рәкәтликтин қилип оқумақчи болғанда, у худди бамдат намизиниң пәризини оқуғандәк оқулиду. Амма төрт рәкәтликтин қилип оқумақчи болғанда, худди хуптән намизиниң төрт рәкәт пәризини оқуғандәк оқулиду. Охшимайдиған йери төрт рәкәтниң һәммисидә қираәт («Фатиһә» сүрисидин кейин Қуръан оқуш) болиду вә һәммиси үнлүк оқулиду.

Соал: тәравиһ намизида Қуръанни хәтмә қилиш шәртму?

Жавап: бир айлиқ тәравиһ намизида Қуръан кәримни хәтмә қилиш шәрт әмәс, амма мундақ қилиш совави әң көп болудиған сүннәт әмәллиридин санилиду.

Соал: тәравиһ намизини оқушниң һөкми немә?

Жавап: рамизан ейида бир ай тәравиһ намизини оқуш тәкитлик сүннәттур.

Жавап: тәравиһ намизини ялғуз оқусиму ада тапиду. Амма уни жамаәт билән оқуш сүннәт купайидур, йәни бир түркүм кишиләрниң жамаәт болуп ада қилиши билән башқилардин сақит болудиған сүннәттур.

ЗАКАТ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

Соал: закатниң мәнаси немә?

Җавап: закат – луғәттә паклаш вә өстүрүш дегән мәналарни ипадиләйду. Амма униң исламдики мәнаси: мәхсус шәртләргә асасән, муәййән миқдардики мални һәқлиқ болған шәхсләргә бериш дегәнликтур.

Соал: закат қандақ ибадәт?

Җавап: закат – закат бериши пәриз болғанлардин елип җәмийәттики еһтияҗ егилиригә берилидиған ихтисадий ибадәттур.

Закат пәриз болудиған кишиләр вә закат өлчими

Соал: қандақ кишиләргә закат пәриз болиду?

Җавап: закат төвәндики шәртләргә тошқан кишиләргә пәриз болиду:

(1) мусулман болуши.

(2) балағәткә йәткән болуши.

(3) әқил-һоши җайида болуши.

(4) пул-мели закат бериш миқдариға йәткән болуши.

(5) пул-малға егә болғиниға бир жил (һиҗрий бойичә) тошуши.

(6) қәриздар болмаслиғи. Әгәр өзиниң закат кәлгүдәк пули бар туруп, тиҗарәт қилиш мәхсити билән қәриз алған болса, у қәриздар һесапланмайду, униң өзиниң егидарчилиғидики пулидин закат бериду.

Соал: пул-малниң закат миқдариға йетиш өлчими немә?

Җавап: пул-малниң закат бериш миқдариға йетиш өлчими 85 граммм алтун яки униң хәлиқ пулидики қиммитидур, йәни бирси өзиниң вә аилисиниң еһтияҗлиридин ташқири әң аз дегәндә 85 граммм алтун кәлгүдәк пул-малға егә болған болса, у кишиниң закат айриши пәриздур. Чүнки мундақ киши шәриәттә бай һесаплиниду.

Закат қилидиған маллар

Соал: закат килидиған маллар қайсилар?

Жавап: закат килидиған маллар төвәндикиләр:

(1) нәқ пул.
(2) тиҗарәт маллири.
(3) ашлиқ, мевә вә көктатлар
(4) чарва маллири
(5) йәр асти байлиқлири
(6) деңиз байлиқлири
(7) ширкәт һәссидарлиғи.

Нәқ пулниң закити

Соал: нәқ пулдин қанчилик закат берилиду?

Жавап: алтун, күмүч, йүвән, тәңгә, сом, риал, доллар вә башқиму хәлиқ пуллири қатарлиқ нәқ пулниң закат миқдари 2,5 пайиз (йүздин икки йерим пайиз йәни 40тин бири)дур; йәни адәттики аилә еһтияжиниң сиртида 21 каратлиқ алтундин 85 грамм алтун яки 595 грамм күмүч яки буниң қиммитигә тәң кәлгидәк нәқ пули болған кишиниң умумий нәқ пулидин 2,5 пайизини закатқа бериши пәриздур.

Тиҗарәт маллириниң закити

Соал: тиҗарәт маллири дегән қандақ мал?

Жавап: тиҗарәт маллири – тиҗарәт вә башқа һалал йоллар билән өстүрүш үчүн тәйярланған маллар демәктур.

Соал: тиҗарәт маллиридин қанчилик закат берилиду?

Жавап: тиҗарәт маллирини нәқ пулға сундуруп, умумий пул миқдаридин 2,5 пайизи закатқа берилиду.

Чарва маллириниң закити

Соал: чарва маллири қайси маллар?

Җавап: чарва маллиридин төгә, ат, кала, қой вә өшкә қатарлиқ гөши йейилидиған һайванлар көздә тутулиду.

Соал: чарва маллириға закат келишиниң шәрти немә?

Җавап: төвәндики үч шәрт билән чарва маллириға закат келиду.

(1) жилниң һәммисидә яки көпирәгидә қоюп берип бақилған болуши.

(2) егисиниң мүлкигә өткинигә бир жил тошқан болуши.

(3) закатниң пәриз болуши үчүн бәлгүләнгән өлчәмгә йәткән болуши.

Соал: чарва маллириниң закат өлчими қайси?

Җавап: сани бәшкә йәтмигән төгигә закат кәлмәйду; төгиниң сани бәшкә йәткәндә, униңдин бир қой, онға йәткәндә икки қой закат берилиду. Бәштин жигирмигичә һәрбир бәш төгә үчүн бирдин қой закат берилиду; төгиниң сани 25тин ашқандин кейин әһвал башқичә болиду.

Калиниң сани 30ға йәтмигичилик закат кәлмәйду; кала сани 30ға йәтсә, улардин икки яшлиқ калидин бир кала закат берилиду.

Сани 40қа йәтмигән қойларға закат кәлмәйду. Қойларниң сани 40қа йәтсә, бир қой закат берилиду; 40тин 120 гичилик әһвал шундақ болиду.

Соал: өйдә бақилған яки бодап сетиш үчүн тутулған чарва маллириниң закити қандақ болиду?

Җавап: мундақ чарва маллириниң закити нәқ пул һесавида берилиду; йәни малларни нәқ пулға сундуруп, униңдин 2,5 пайизи закатқа берилиду.

Ашлиқ вә зираәтләрниң закити

Соал: ашлиқ, мевә вә көктатлардин қандақ закат берилиду?

Җавап: ашлиқ, мевә вә көктатлар ямғур сүйи биләнла суғурулуп йетишкән болса, униңдин 10 пайизи, әгәр адәм күчи билән суғурулған болса, униңдин 5 пайизи, әгәр һәм ямғур сүйи, һәм адәм күчи һәр иккилиси билән суғурулған болса, униңдин 7.5 пайизи закат берилиду.

Йәр асти байлиқлириниң закити

Соал: йәр асти байлиқлиридин қанчилик закат берилиду?

Җавап: алтун, күмүч, мис, төмүр, яқут, марҗан, қаштиши, мәрвайит вә қиммәтлик таш вә нефтьқа охшиған йәр асти байлиқлиридин өзиниң егидарчилиғи астидики җайдин тепилмиған болуши шәрти билән 20 пайизи (бәштин бири) закат берилиду.

Соал: өзиниң егидарчилиғидики йәрдин тепилған йәр асти байлиғиниң закат миқдари қанчилик?

Җавап: бирси өз һойлисидин яки өзигә аит болған җайдин байлиқ тапқан яки қазған болса, униңдин һаман закат бериш керәк әмәс. Чүнки зимини униң өзигә аит болғанлиқтин униңдин чиққан байлиқларму өзиниң мүлки һесаплиниду. Бу байлиққа егә болғинидин толуқ бир жил өткәндин кейин, нәқ пул закитиниң миқдари бойичә, 2,5 пайизини закатқа бириду.

Соал: деңиз байлиқлиридин қанчилик закат берилиду?

Җавап: деңиздин белиқ вә башқиларға охшаш деңиз һайванлирини тутуп сетишни кәсип қилған кишиләр бу кәсип билән тапқан пуллири закат бериш миқдариға йәтсә, униңдин 2,5 пайизини закат бириду.

Ширкәт һәссидарлиғиниң закити

Соал: ширкәт һәссидарлиғидин қанчилик закат берилиду?

Җавап: һәрқандақ бир ширкәткә һәссидар болуп, униңға пай қошқан кишиниң жил ахиридики нәқ пулниң һесави бойичә 2,5 пайиз закат бериши пәриздур.

Закат кәлмәйдиға нәрсиләр

Соал: закат кәлмәйдиған нәрсиләр қайсилар?

Җавап: төвәндики нәрсиләргә закат кәлмәйду:

(1) өзи олтуруватқан өйләр.

(2) ишлитиватқан өй әшиялири.

(3) кийилгән кийим-кечәкләр.

(4) аилиниң йейиши үчүн топлиған озуқлири.

(5) ишлитиватқан машинилар.

(6) кишиниң өз кәспи үчүн керәклик сайманлар, әсваплар вә әшиялар.

(7) зенәт үчүн вә аялларниң еһтияҗи үчүн тутуп ишлитип турған һәрқандақ нәрсиләргә закат кәлмәйду. Амма нәқ пул орнида сақланған алтун, күмүчкә, қаштешиға вә шундақла пулға ярайдиған, еһтияж сиртидики һәрқандақ нәрсигә закат келиду.

Закат беришниң вақти

Соал: закат қачан берилиду?

Җавап: аилиниң адәттики еһтияҗидин ташқири закат бериш миқдариға йәткән пул-малға егә болған кишиниң униңға егә болғиниға толуқ бир жил толуши билән униң закитини кечиктүрмәстин һаман ада қилиши пәриздур.

Закат берилидиғанлар

Соал: закат кимләргә берилиду?

Җавап: закат төвәндики кишиләргә берилиду:

(1) пеқирларға (кәмбәғәлләр),

(2) мискинләргә (һечнәрсиси йоқ кишиләр),

(3) қәриздарларға,

(4) Аллаһниң йолидики елим тәһсил қиливатқанларға вә Аллаһниң диниға хизмәт қилиш йолиға,

(5) йолда қалған пулсиз мусапирларға,

(6) закат топлашқа мәсъул болған закат хадимлириға,

(7) көңүллирини исламға майил қилиш көздә тутулғанларға берилиду.

Закат берилмәйдиғанлар

Соал: закат кимләргә берилмәйду?

Җавап: закат төвәндики бәш хил кишигә берилмәйду:

(1) байларға,

(2) куппарларға,

(3) ата-аниға, бова-момиға,

(4) балилириға, нәврә-чәврилиригә,

(5) әр-аялларниң бир-биригә закат бериши дурус әмәс, бәргәндиму ада тапмайду.

РОЗА ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

Соал: роза дегән немә?

Җавап: роза сөзиниң луғәттики мәнаси – өзини бир нәрсидин тосаш дегәнлик болуп, ислам истилаһида: таң йоруғандин башлап қуяш патқанға қәдәр, Аллаһ тәалаға ибадәт қилиш нийити билән йемәк-ичмәк вә җинсий алақидин өзини тосаш дегәнликтур.

Роза тутуши пәриз болғанлар

Соал: роза кимләргә пәриз болиду?

Җавап: жилда бир ай рамизан розисини тутуш әқил-һоши җайида болуп, балағәткә йәткән, роза тутушқа тақәт қилалайдиған һәрқандақ мусулман киши үчүн пәриздур.

Розини бузидиған амиллар

Соал: розини бузидиған амиллар қайсилар?

Җавап: розини бузидиған амиллар розини бузуш билән билләқаза вә капарәтни лазим қилидиған амиллар вә розини бузуш билән билләқазанила лазим қилидиған амиллар дәп иккигә бөлүниду.

Соал: розини бузуш билән билләқаза билән капарәтни лазим қилидиған амиллар қайсилар?

Җавап: роза тутқан кишиниң рамизан күндүзидә қәстән җинсий мунасивәт өткүзүши, йейиши, ичиши розини бузиду вә қаза билән капарәтни лазим қилиду.

Розиниң капарити

Соал: капарәт дегән немә?

Җавап: капарәт – маддий җаза дегәнликтур.

Соал: розиниң капарити қандақ ада қилиниду?

Җавап: җинсий мунасивәт өткүзүш яки қәстән йейиш-ичиш арқилиқ бузуватқән розиниң капарити бир күн қаза, 60 күн капарәт болуп, арқа-арқидин 61 күн роза тутуш, уни қилалмиса, йоқсуллардин 60 кишигә бир вақ тамақ бериш яки 60 кишиниң һәрбиригә рамизандики питир сәдиқисиниң миқдарида пул бериш билән ада тапиду.

Розиниң қазаси

Соал: розини бузуп қазасила килидиған ишлар қайсилар?

Жавап: розини бузуп қазасила қилидиған ишлар төвәндикиләр:

(1) қум вә топа охшаш адәттә йейилмәйдиған нәрсиләрниң гәлдин өтүп кетиши.

(2) қәстән қусуш. Амма ихтиярсиз һалда қусқан кишиниң розиси бузулмайду.

(3) иптарниң вақти кәлгәнлигини гуман қилип, еғизини күн олтуруштин бурун ечиветиш яки таң йорумеди дегән гуман билән таң йоруп болғандин кейинму соһурлуқ (золуқ) йейишкә давам қилиш.

(4) өзидин қәстән сперма чиқириш.

(5) башқа бириниң зорлиши билән розисини бузуш.

(6) бурунға вә қулаққа дора темитиш, томурға қувәт уколлири салдуруш. Амма бәдәнниң қайсибир йеригә селинған адәттики уколлар розини бузмайду.

(7) ихтиярсиз һалда гәлдин қар, ямғур яки суниң өтүп кетиши.

Соал: розида есидә йоқ бир нәрсә йәп-ичип қойса роза бузуламду?

Жавап: роза тутқан киши есидә йоқ һалда бир нәрсә йәп қойса яки ичип қойса, есигә кәлгән һаман тохтитивалса, униң розиси бузулмайду. Амма бузулди дегән етиқат билән йейишкә давам қилса бузулиду.

Рамизан ейидики әң пәзиләтлик вақитлар

Соал: рамизан ейидики әң пәзиләтлик күнләр қайсилар?

Жавап: рамизан ейидики әң пәзиләтлик күнләр рамизанниң ахирқи он күни болуп, миң айдин улуқ вә шәрәплик болған қәдир кечиси бу күнләрниң биридә болиду.

Роза тутмаслиққа рухсәт қилинғанлар

Соал: рамизан розиси кимләрдин кәчүрүм қилиниду?

Жавап: рамизанда роза тутмаслиққа рухсәт қилинған шәхсләр монулар:

(1) еғир аяқ яки бала емитидиған аяллар.

(2) розиға бәрдашлиқ берәлмәйдиған еғир кесәлләр.

(3) яшинип қалғанлиқтин роза туталмайдиған кишиләр.

(4) мусапирлар.

(5) уруш мәйданидикиләр.

(6) башқилар тәрәптин әгәр роза тутса жениға дәхли-тәруз йетидиған шәкилдә тәһдиткә (хәвпкә) учриғанлар.

Розиниң фидийәси

Соал: рамизанда роза туталмиғанлар қандақ қилиду?

Жавап: еғир аяқ яки бала емиткәнлик яки кесәллик яки мусапирлиқ яки уруш мәйданида болғанлиқ яки тәһдиткә учриғанлиқ сәвәплик рамизанда роза туталмиғанлар башқа вақитларда бир күнгә бир күндин қазасини тутиду. Амма яшинип қалғанлиқтин яки кесәлликтин зади роза туталмайдиғанлар туталмиған розилири үчүн фидийә бириду.

Соал: фидийә дегән немә вә миқдари қанчилик?

Жавап: фидийә – қилалмиған ибадәтләрниң бәдилигә пеқирларға берилидиған сәдиқә; яшинип қалғанлиқ яки кесәллик түпәйли рамизан розисини туталмиғанлар туталмиған розиниң һәрбир күни үчүн оттураһал дәрижидә бир адәм тойғидәк тамақни яки униң пулини пеқирларға сәдиқә қилиду.

Соал: туталмиған розиси қалған һалда өлгән киши үчүн фидийә бәрсә боламду?

Жавап: мундақ кишиниң туталмиған һәрбир күни үчүн бир пеқир тойғидәк миқдарда сәдиқә бәрсә болиду.

Соал: кесәллик яки сәпәрдә болғанлиқ сәвәптин роза туталмастин өлгән киши үчүн немә қилиш керәк?

Җавап: кесәллик яки сәпәрдә болғанлиқ сәвәптин туталмиған розисиниң қазасини тутуп болғичә өлүп кәткән киши үчүн роза тутуш яки фидийә беришму лазим кәлмәйду. Әгәр башқа сәвәпләр билән рамизанниң бәзи күнлиридә роза тутмиған болуп, униң қазасини тутуп болғичә өлүп кәткән вә варислириға фидийә беришни вәсийәт қилған болса, униң варислири униң қалдурған мирасидин үчтин биридин көп болмаслиқ шәрти билән, униң туталмиған һәрбир күни үчүн бир пеқир тойғидәк миқдарда фидийә бериду.

Розиниң түрлири

Соал: динимизда қанчә түрлүк роза бар?

Җавап: динимизда алтә түрлүк роза болуп, улар: пәриз, важип, сүннәт, мустәһәб, һарам, мәкруһ вә нәплә (ихтиярий) розилардур.

Соал: пәриз розилар қайислар?

Җавап: пәриз розилар төвәндикиләр:

1. Рамизан ейиниң розиси.
2. Капарәтниң розиси.
3. Рамизанда туталмиған розиларниң қазаси.

Соал: важип розилар қайсилар?

Җавап: важип розилар төвәндикиләр:

1. Тутуп бузивәткән сүннәт яки мустәһәб розиларниң қазаси.
2. Тутимән дәп атавәткәнлик сәвәви билән үстигә жүкләнгән роза.

Соал: сүннәт розилар қайсилар?

Җавап: сүннәт розилар икки болуп, улар төвәндикиләр:

1. Қәмәрийә айлиридин муһәррәм (1-ай)ниң 9 вә 10-күнлири яки 10 вә 11-күнлири роза тутуш,

2. Һәж паалийийтидә болмиғанларниң Әрафат күни бир күн роза тутуши сүннәттур.

Соал: мустәһәб розилар қайсилар?

Жавап: мустәһәб розилар төвәндикиләр:

1. Дүшәнбә вә пәйшәнбә күнлиридә,
2. Қәмәрийә айлиридин һәр айниң 13-14-15-күнлиридә,
3. Шәввал ейида алтә күн,
4. Шәъбан ейида халиғанчә роза тутуш мустәһәбтур.

Соал: қайси күнләрдә роза тутуш һарам болиду?

Жавап: роза һейтниң биринчи күнидә, қурбан һейтиниң биринчи күнидин 4-күнигичилик болған һейт күнлиридә роза тутуш һарамдур. Чүнки мусулманлар бу байрам күнлиридә роза тутмастин һейт қилишқа буйрулған.

Соал: қайси күнләрдә роза тутуш мәкруһ болиду?

Жавап: төвәндики күнләрдә роза тутуш мәкруһ болиду:

1. Нәплә роза тутмақчи болған кишиниң жүмә күнинила айрип, бу күндә роза тутуши мәкруһтур; жүмә күнидә роза тутмақчи болған киши униңға пәйшәнбини яки шәнбини қошуп тутуши лазим.

2. Ашура күнидә роза тутмақчи болған кишиниң ашура күнини ялғуз тутуши мәкруһтур. Шуңа униң алдидин яки кәйнидин бир күнни қошуп тутуш әвзәл.

Соал: ашура күни дегән қайси күн?

Жавап: ашура күни қәмәрийә айлиридин муһәррәм (1-ай)ниң 10-күнидур.

Соал: нәплә розилар қайси вақитларда тутулиду?

Жавап: нәплә (ихтиярий) розиларни тутушниң бәлгүлик вақитлири йоқ; роза тутуш һарам вә мәкруһ болған күнләрниң сиртида, жилниң қайси бир күнлиридә нәплә розиларни тутушқа болиду.

ПИТИР СӘДИҚИСИ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

Соал: питир сәдиқиси дегән немә?

Жавап: питир сәдиқиси (яки сәдиқайи фитри) рамизан розиси вә һейт хошаллиғи сәвәви билән пеқирларға бериш бәлгүләнгән сәдиқә болуп, худди намазниң нуқсанлирини сәждә сәһвә толуқлиғандәк, питир сәдиқисиму рамизан розисини тутуш җәриянидики нуқсанларни толуқлайду.

Питир сәдиқиси бериш важип болғанлар

Соал: питир сәдиқисини кимләр бериду?

Жавап: питир сәдиқисини бериш мәйли чоң болсун, мәйли әндила туғулған бовақ болсун, мәйли бай болсун, мәйли кәмбәғәл болсун һәрқандақ мусулманниң үстигә важиптур. Мусулман адәм бу сәдиқини өзи вә өзиниң капалитидики аилә әзалири, ата-аниси қатарлиқ һәрбир киши үчүн бериду.

Питир сәдиқисини бериш вақти

Соал: питир сәдиқиси қачан берилиду?

Жавап: питир сәдиқиси рози һейтниң биринчи күни әтигини таң етиши билән важип болиду; уни һейт намизиға бериштин бурун бериш әвзәл. Рамизан ичидә бәрсиму болиду.

Соал: питир сәдиқисиниң миқдари қанчилик?

Жавап: питир сәдиқисиниң миқдари йерим са (1 кило 625 грамм) буғдайниң өзи яки хәлиқ пулидики қиммитидур (буниң миқдарини һәрқайси мәмликәтләрдики мунасивәтлик орунлар бәлгүләйду).

Питир сәдиқиси берилидиғанлар

Соал: питир сәдиқиси кимләргә берилиду?

Жавап: питир сәдиқиси закат елиши дурус болған кишиләргә берилиду.

Соал: питир сәдиқисини бәрмигән кишиниң розиси қандақ болиду?

Жавап: питир сәдиқиси розидин айрим бир ибадәт болуп, питир сәдиқиси бәрмигән кишиниң тутқан розиси дурус, бирақ питир сәдиқисини ада қилмиғичә бу сәдиқә у кишиниң үстидә қәриз болуп қалиду. Амма тутқан розисиға дәхли йәтмәйду.

ҺӘЖ ВӘ ӨМРӘ

Соал: һәж қандақ ибадәт?

Жавап: һәж – һәж қилиш нийити билән Мәккигә берип, зулһәжҗә ейида ада қилинидиған (орунлинидиған) ихтисадий һәм җисманий ибадәттур.

Һәж пәриз болудиған кишиләр

Соал: һәжниң пәриз болушиниң шәртлири қайсилар?

Жавап: бирсигә һәжниң пәриз болушиниң шәртлири төвәндикичә:

(1) мусулман болуш,
(2) әқил-һоши җайида болуш,
(3) балағәткә йәткән болуш,
(4) һәж қилишқа қадир болуштин ибарәттур.

Соал: һәж қилишқа қадир болуш дегәнниң мәнаси немә?

Жавап: бирсиниң һәж қилишқа қадир болуп, униңға һәж пәризиниң жүклиниши үчүн униң һәж чиқимлириға, һәжгә бе-

рип кәлгичә өйидә қалған бала-чақилириниң пүткүл чиқимлириға йәткидәк ихтисатқа егә болуши, тениниң сақ болуши, һәж йолиниң хатирҗәм вә очуқ болуши вә қәриздар болмаслиғи шәрттур!

Һәҗниң пәриз, важип вә сүннәтлири

Соал: һәҗниң пәризлири қанчә?

Җавап: һәҗниң пәризлири үч болуп, улар төвәндикичә:

(1) һәж қилишни нийәт қилип еһрам бағлаш.

(2) Әрәфатта туруш.

(3) Кәбини тавап қилиш (йәттә қетим айлиниш. С.Ю).

Соал: һәҗниң важиплири қайсилар?

Җавап: һәҗниң важиплири йәттә болуп, улар төвәндикичә:

(1) "миқат" (еһрам бағлашқа бәлгүләнгән орун)тин еһрам бағлап келиш.

(2) Сафа билән Мәрвә тағлири арисида сәий қилиш (меңиш).

(3) Муздәлифәдә туруш (амма бир кечә қонуш сүннәт).

(4) Шәйтанға таш етиш.

(5) Чачни чүшүрүш яки чачни қисқартиш.

(6) Қурбанлиқ қилиш.

(7) вида (хошлишиш) тавипини қилиш.

Соал: һәҗниң сүннәтлири қайсилар?

Җавап: һәҗниң сүннәтлири төвәндикичә:

(1) еһрам бағлаштин авал ғусул қилиш.

(2) еһрамлиқ үчүн икки парчә ақ, йеңи яки жуюлған пакиз рәхт ишлитиш.

(3) еһрам бағлап болуп, икки рәкәт намаз оқуш.

(4) еһрам бағлиғандин кейин "ләббәйкә" дуасини ейтиш.

(5) Мәккигә йетип кәлгән һаман Кәбини тавап қилиш.

(6) зулһәҗҗиниң 11-12- вә 13-күнлири Мина теғидада қонуш.

Еһрам ичидә чәкләнгән ишлар

Соал: еһрам бағлиған киши үчүн чәкләнгән ишлар қайсилар?

Җавап: еһрам бағлиған киши үчүн чәкләнгән ишлар монулар:

(1) һәж яки өмрә үчүн еһрам бағлиғандин кейин чач яки қолтуқ түклирини, яки тирнақлирини елиш. Амма ихтиярсиз чүшүп кәтсә яки есидә йоқ қилип қойса һеч вақиәси йоқ.

(2) бәдинигә яки еһрамға (аяллар кийимлиригә) һәрқандақ әтир вә хошпурақлиқ нәрсиләрни чечиш яки сүртүш

(3) әрләрниң кийим шәклидә тикилгән нәрсиләрни кийиши, әр-аял һәрқандақ кишиниң қоллириға пәләй кийивелиши.

(4) некалиниш яки башқиларниң некасини қилиш.

(5) җинсий мунасивәт өткүзүш.

(6) қуруқлуқ һайванлиридин һәрқандақ бир җанлиқни өлтүрүш. Амма илан-чаян, серик ешәк, қарға, ғалҗир ишт, паша, қоңғузға охшиған кишиләргә әзийәт беридиған нәрсиләрни вә һашарәтләрни еһрам ичидә болсиму өлтүрүшкә болиду.

(7) башқилар билән җедәллишиш, урушуш, тиллишиш вә һәрқандақ бир гунани садир қилиш.

(8) әрләрниң бешини, аялларниң үзини йөгәвелиши. Амма аяллар ят әрләр бар җайдин өткәндә, үзини йөгәвалса болиду. Бу чәкләнгән ишлар қатариға кирмәйду.

ӨМРӘ ВӘ УНИҢ ӘҺКАМЛИРИ

Соал: өмрә қандақ ибадәт?

Җавап: өмрә – бәйтуллаһни зиярәт қилиш дегән мәнадә болуп, өмрә қилиш сүннәттур; өмрини жилниң һәрқайси айлири вә күнлиридә қилишқа болиду.

Соал: өмрә қандақ қилиниду?

Җавап: өмрә төвәндикидәк қилиниду:

(1) өмрә қилишни нийәт қилип еһрам бағлаш.
(2) Кәбини йәттә қетим тавап қилиш.
(3) Сафа билән Мәрвани йәттә қетим сәий қилиш.
(4) ахирида чачни чүшүрүш яки қисқартиш.

Қурбанлиқниң түрлири

Соал: динимизда қанчә түрлүк қурбанлиқ бар?

Жавап: динимизда алтә түрлүк қурбанлиқ болуп, улар:

(1) һажиларниң һәж паалийити ичидә қилидиған қурбанлиғи болуп, "һәдийә"дәп атилиду.

(2) һәж яки өмрә қилғанларниң еһрам ичидә өткүзүп қойған хаталиқлири сәвәплик бәлгүлинидиған қурбанлиқ болуп, "дәм" дәп атилиду.

(3) қурбан һейт күнлиридә қол илкидә бар кишиләр қилидиған қурбанлиқ болуп, "удһийә"дәп атилиду.

(4) Аллаһ йолида атавәткән қурбанлиқ болуп, "нәзир" дәп атилиду.

(5) йеңи туғулған бала үчүн қилинидиған қурбанлиқ болуп, "әқиқә" дәп атилиду.

(6) совап тепиш нийити билән қилинидиған нәплә (ихтиярий) қурбанлиқ.

Қурбанлиқниң гөшини бир тәрәп қилиш усули

Соал: қурбанлиқниң гөшини қандақ қилиш керәк?

Жавап: қурбанлиқниң гөши мундақ бир тәрәп қилиниду:

(1) һәж яки өмригә еһрам бағлиған кишиниң еһрамда өткүзгән хаталиғи сәвәплик униңға жүкләнгән қурбанлиқ (дәм)ниң гөшидин өзи вә аилисидикиләр йемәстин, һәммисини Мәккиниң пекирлириға тарқитип бериш.

(2) Аллаһ йолида атавәткәнлик сәвәптин қилинған қурбан-

лиқ (нәзир)ниң гөшидин қурбанлиқ қилғучиниң өзи вә аилиси әгәр пекир болса йесә болиду.

(3) қурбан һейттики қурбанлиқ, һаҗиларниң һәҗ паалийити җәриянида қилидиған қурбанлиғи (удһийә), әқиқә вә ихтиярий қурбанлиқларниң гөшини үчкә бөлүп, бир бөлүгини пеқирларға сәдиқә орнида тарқитип бериш; йәнә бир бөлүгини туққанлар, хошнилар вә достларға, гәрчә улар бай болсиму, бериш; үчинчи бөлүгини аилисидә йейиш тәвсийә қилиниду. Әгәр қурбанлиқ қилған адәм кәмбәғәл болуп, әтрапидикиләрниң һәммиси бай болса, қурбанлиқ қилған мелиниң гөшиниң һәммисини өз аилисидә йесиму болиду.

Һәрхил мунасивәтләрдә ейтилидиған сөзләр

Бисмиллаһир рәһманир рәһим – қандақла бир ишни башлаш алдида ейтилиду. Мәнаси: “Аллаһниң исми билән башлаймән” дегәнлик болиду.

Әссаламу әъләйкум – бирәр мусулман билән учрашқанда дейилиду. Мәнаси: “Силәргә аманлиқ болсун” дегәнлик болиду.

Ва әъләйкум әссалам вәрәһмәтуллаһи вә бәрәкәтуһу – салам қилған кишигә ейтилиду. Мәнаси: “Силәргиму Аллаһниң аманлиғи, рәһмити вә бәрикити болсун” дегәнлик болиду.

Ма ша Аллаһ – хошаллинарлиқ яки һәйран қаларлиқ бир ишни көргәндә ейтилиду. Мәнаси: “Аллаһниң халиғини болиду” дегәнлик болиду.

Ин ша Аллаһ – келәчәктә қилмақчи болған қандақла бир иш үчүн дейилиду. Мәнаси: “Аллаһ халиса...” дегәнлик болиду.

Субһанәллаһ – бир иштин тәәҗҗуп қилғанда ейтилиду. Мәнаси: “Аллаһ нуқсандин пактур” дегәнлик болиду.

Әлһәмду лилләһ – Аллаһ тәалаға миннәтдарлиқни билдүрүш үчүн ейтилиду. Мәнаси: “Аллаһқа шүкүр” дегәнлик болиду.

Аллаһқа аманәт – узитишқанда ейтилиду. Мәнаси: “Аллаһқа тапшурдум” дегәнлик болиду.

Рәһмәт, Аллаһ рази болсун – бирсидин бирәр яхшилиқ көргәндә ейтилиду; Һәммимиздин рази болсун – алдинқи тиләкни ейтқучиға дейилиду.

Җәллә җәләлуһу – Аллаһ тәаланиң нами тилға елинғанда дейилиду. Мәнаси: "Аллаһниң шәни улуқдур" дегәнлик болиду.

Сәлләллаһу әъләйһи вәсәлләм – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң нами тилға елинғанда дейилиду. Мәнаси: "Аллаһ униңға рәһмәт қилсун" дегәнлик болиду.

Аллаһ ятқан йерини җәннәт қилсун! – бирсиниң вапат болғанлиқ хәвирини аңлиғанда ейтилиду.

Аллаһ шипалиқ бәрсун! – кесәл йоқлиғанда ейтилиду.

Мубарәк болсун! – бирәр утуқ қазанған яки йеңи кийим кийгән бири үчун ейтилиду.

Иҗазәт сораш бирсиниң өйигә кирмәкчи болғанда, ишикни силиқ қеқип, өй егисидин иҗазәт (рухсәт) сорап кириш.

Кәчүрүң – тирикчиликтә бирәр хаталиқ өткүзуп қойғанлиғи үчүн чирайлиқчә әпу сорап ейтилиду.

Һеч вақиәси йоқ – бирси кәчүрүм сориса, тәбәссүм билән чирайлиқчә дейилиду.

Хош, ләббәй – ата-ана яки устаз чақирғанда дейилиду.

Әлһәмду лилләһ – чүшкүргәндә дейилиду. Йәрһәмукәллаһ – чүшкүрүп, **"әлһәмду лилләһ"** дегән адәмгә дейилиду. Мәнаси: **"Аллаһ сизгә рәһмәт қилсун"** дегәнлик болиду.

Аллаһ қолиңизға дәрт бәрмисун – тамақ йегәндә, тамақ әткән киши үчүн ейтилиду.

Аллаһ асанлиқ бәрсун – қийинчилиқта қалған бирини көргәндә дейилиду.

Булардин башқа йәнә балиларға төвәндикиләрни үгитиш лазим:

Өйгә яки ишханиға, яки қандақла адәм бар йәргә киргәндә яки чиққанда, уларға салам бериш. Өйдикиләрдин бирәрси өзиниң һоҗрисида бар вақитта униң йениға кирмәкчи болғанда, ишикни аста чекип, иҗазәт сорап кириш.

Бирәр сорунға кәлгәндә икки кишиниң оттурисиға кирип олтуривалмаслиқ, бәлки уларниң оң яки сол тәрипидин орун елиш.

Үч киши бир йәрдә олтуриватқанда, уларниң бирини қайрип қоюп, йәнә бири билән пичирлашмаслиқ.

Бир йәргә кириш яки чиқишта яшта яки илимда чоңларға йол бериш.

Йол жүргәндә ата-аниниң алдида маңмаслиқ, тамаққа улардин бурун қол узатмаслиқ.

Мечитқа яки қандақла бир сорунға барғанда, яки бирәр меһманни күтүвелишқа чиққанда, чирайлиқ кийинип чиқиш.

Мечитқа киргәндә оң пути билән кириш, чиққанда сол пути билән чиқиш.

Өйгә киргәндә өйдә киши болсун яки болмисун “әссаламу әләйкум” дәп, салам қилип кириш.

Тамақ йейишкә башлиғанда вә тамақтин кейин қолини жуюш.

Тамақ йегәндә “бисмиллаһир рәһманир рәһим” дәп йейиш.

Тамақни оң қоли билән йейиш.

Тамақни өзиниң алдидин йейиш, башқиларниң алдидики нәрсигә қол узатмаслиқ.

Башқилар билән биллә тамақ йегәндә тойған болсиму, дәстихандин туруп кәтмәслик, башқиларниң йәвелишини күтүш.

Ағзида тамақ бар туруп сөзлимәслик.

Тамақ йегәндин кейин бу ләззәтлик тамақларни ата қилған Аллаһқа шүкүр қилип, дуа қилиш.

Қачисидики тамақни ашуруп қоймаслиқ.

Ата-аниға үнлүк-жуқури аваз билән вақиримаслиқ, уларға һөрмәт билән силиқ муамилә қилиш.

Ата-аниға итаәт қилиш, уларниң буйруғиға бой сунуш.

Һаҗәтханиға киргәндә сол пути билән кириш вә иштанни түрүп кириш.

Һаҗәтханини пакиз тазилаветип, андин чиқиш вә оң пути билән чиқиш.

Һаҗәтханидин чиққандин кейин қолни совунлап пакиз жуюш.

Бирси билән учрашқанда, уни тонусун яки тонимисун униңға салам бериш.

Вақитни бекарға өткүзмәслик, бекар болуп қалса пайдилиқ китапларни оқуш.

Автобусларда йеши чоңларға, һамилдар яки қучиғида балиси бар аялларға орун бошутуп бериш.

Ишини қилалмай қалған бирини көрсә ярдәм қилиш.

Әтигән-ахшамда оқулидиған зикир вә дуалар

1. **“Аллаһу лә илаһә иллә һувәл һәйюл қәййуум, лә тәьхузу синәтув вәлә нәум. Ләһу ма фиссәмавати вәм фил әрди, мәнзәлләзи йәшфәуъ иъндәһу иллә биизниһ. Йәьләму ма бәйни әйдиһим вәма хәлфәһум, вәла юһитунә бишәйьим мин илмиһи иллә бима шаа`ә вәсиәъ курсийюһус-сәмавати вәлъәрдә, вәла йәудуһу һифзуһумә, вәһувәл әълийюл әъзым”** (бир қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: бир Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқтур; Аллаһ һемишәм тириктур, һәммини идарә қилип турғучидур; у мүгдәп қалмайду, уни уйқа басмайду; асманлардики вә зиминидики һәммә нәрсә Аллаһниң мүлкидур; Аллаһниң рухситисиз кимму Аллаһниң алдида шапаәт қилалисун; Аллаһ уларниң алдидики, кәйнидики ишларниң һәммисини билип туриду; улар Аллаһниң мәлуматидин Аллаһ уларға билдүрүшни халиған нәрсиләрдин башқа һечнәрсини билмәйду, Аллаһниң мәлумати асманларни вә зиминини өз ичигә алиду. Асман-зиминни сақлаш униңға еғир кәлмәйду. У жуқури мәртивиликтур, һәммидин улуқдур” *(“Бәқәрә” сүриси255-айәт).*

2. **“Қул һувәллаһу әһәд. Аллаһус сомәд. Ләм йәлид, вәләм йууләд. Вәләм йәкулләһу куфувән әһәд”** (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: ейтқинки, у — Аллаһ бирдур. Һәммә Аллаһқа муһтаждур. Аллаһ бала тапқанму әмәс, туғулғанму әмәс. Һеч киши униңға тәңдаш болалмайду. *(“Ихлас” сүриси)*

3. **“Қул әуъзу бироббил фәләқ. Мин шәрри ма хәләқ. Вә**

мин шәрри ғасиқин иза вәқәб. Вәмин шәррин нәффасати фил уқәд. Вә мин шәрри һасидин иза һәсәд” (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: мәхлуқатниң шәрридин, қараңғулуғи билән киргән кечиниң шәрридин, түгүнләргә дәм салғучи сеһиргәрләрниң шәрридин, сүбһиниң рәбби Аллаһқа сиғинип пана тиләймән” дегин *(“Фәләқ” сүриси).*

4. **“Қул әуъзу бирәббин нас. Мәликиннас. Илаһиннас. Мин шәррил вәсвасил, хәннас. Әлләзи йувәсвису фи судуриннас. Минәл җиннәти вәннас”** (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: инсанларниң рәбби, инсанларниң падишаси, инсанларниң илаһи Аллаһқа сиғинип, кишиләрниң диллирида вәсвәсә қилғучи җинлардин вә инсанлардин болған йошурун шәйтанниң вәсвәсисиниң шәрридин пана тиләймән” дегин *(“Нас” сүриси).*

5. **“Әсбәһна вә әсбәһәл мулку лилләһ” ахшамлири: “Әмсәйна вә әмсәл мулку лилләһ”(дәп оқулиду) “Вә әлһәмду лиллаһи лә илаһә илләлаһу вәһдәһу лә шәрикә ләһу, ләһул мулку вәләһул һәмду вәһувә әъла кулли шәйьин қәдир. Рәбби әсьәлукә хойрә ма фи һәзәл йәвми вә хойрә ма бәъдәһу ахшамлири “һәзиһи ләйләти вә хойрә ма бәъдаһа” дәп оқулиду. Вә әуъзу бикә мин шәрри ма фи һәзәл йәвми вә шәрри ма бәъдәу ахшамлири: «һәзиһи ләйләти вә шәрри ма бәъдәһа» дәп оқулиду рәбби әуъзу бикә минәл кәсәли вә суил кибәри. Рәбби әуъзу бикә мин әъзабиннар вә әъзаби фил қәбри.**

Тәрҗимиси: биз таң атқуздуқ, барчә падишалиқ Аллаһқа мәнсүп болған һалда таң атти (биз кәч қилдуқ, барчә падишалиқ Аллаһқа мәнсүп болған һалда кәч кирди), пүткүл һәмду сана Аллаһқа хастур. Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқ, Аллаһ ялғуздур, униң һеч шериги йоқтур, падишалиқ вә һәмдусана униңға хастур, у һәммә нәрсигә күчи йәткүчидур. Рәббим! Бу күнниң вә кейинкисиниң яхшилиғини тиләймән (бу кечиниң вә кейинкисиниң яхшилиғини тиләймән), саңа сиғинип бу күнниң вә кейинкисиниң яманлиғидин пана тиләймән (бу кечиниң

вә кейинкисиниң яманлиғидин пана тиләймән). Рәббим! Саңа сиғинип һорунлуқтин, қериликниң яманлиғидин пана тиләймән. Рәббим! Саңа сиғинип дозақтики азаптин вә қәбирдики азаптин пана тиләймән" *("Сәһиһ Муслим"4-том,2089-бәт, 2723-һәдис)*.

6. **Аллаһуммә бикә әсбәһна, вәбикә әмсәйна, вәбикә нәһъя, вәбикә нәмуту вә иләйкән нушур** ахшими **«вә иләйкәл мәсир»** дәп оқулиду (үч қетим).

Тәрҗимиси: әй Аллаһ! Сениң қудритиң билән әтигән турдуқ, сениң қудритиң билән кәчлидуқ, сениң қудритиң билән яшаймиз вә сениң қудритиң билән өлимиз, топлинидиған җай сениң дәргаһиңдур; ахшими: қайтидиған җайимиз сениң тәрипиңдур" *(имам Тирмизийниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 5-том, 33-бәт, 3391-һәдис)*.

7. **Аллаһуммә әнтә робби лә илаһә иллә әнтә, хәләқтәни вә әна әъбдукә вә әна әъла әъһдикә вәвәъдикә мас-тәтоъту, әуъзу бикә мин шәрри ма сонәъту, әбуу ләкә биниъмәтикә әъләййә, вәәбу-у бизәнби, фәғфирли, фәинәһу лә йәғфируз зунубә иллә әнтә.**

Тәрҗимиси: әй Аллаһ! Сән мениң рәббимсән, сәндин башқа мәбуд йоқ, сән мени яраттиң, мән сениң бәндәң, мән пәйғәмбәрләрниң тили арқилиқ мәндин алған әһдәңни вә вәдәңни күчүмниң йетишичә әмәлгә ашурушқа тиришимән. Саңа сиғинип ишлиримниң яманлиғидин пана тиләймән. Маңа ата қилған немәтлириңни тонуймән вә гуналиримни етирап қилимән. Әй Аллаһ! Гуналиримни мәғпирәт қилғин, һәқиқәтән гуналарни сәндин бөләк мәғпирәт қилғучи йоқтур" *("Сәһиһул Бухари" 8-том, 67-бәт, 6306-һәдис)*.

8. **Аллаһуммә ма әсбәһә би ахшамлири: «ма әмсә би» дәп оқулиду мин ниъмәти әв биәһәдин мин хәлқикә, фәминкә вәһдәкә ла шәрикә ләкә, фәләкәл һәмду вәләкә шукру, я рәббилекә әһмәду кәма йәнбәғи лиҗәлали вәҗһикә вә әъзими султаник** (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: әй Аллаһ! Маңа яки бәндилириңдин бирәрсигә әтигәндә (һәмдә ахшамда) ата қилинған қандақла бир немәт

болмисун, у чоқум сениңдиндур. Сениң һеч шеригиң йоқ, һәмду сана вә шүкүр пәқәт саңила хастур. Рәббим! Сениң падишалиғиңниң каттилиғи вә мәртивәңниң улуқлиғиға лайиқ қилидиған һәмду сана саңа хастур" *(имам Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ һәдис китави 4-том, 318-бәт, 5073-һәдис).*

9. **Аллаһуммә аъфини фи бәдәни, аллаһуммә аъфини фи сәмъи, аллаһуммә аъфини фи бәсори, лә илаһә иллә әнтә. Аллаһуммә инни әуъзу бикә минәл куфри вәл фәқри. Аллаһуммә инни әуъзу бикә мин әзабил қәбри, лә илаһә иллә әнтә** (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: әй Аллаһ! Бәдинимни сақ қилғин. Әй Аллаһ! Көзүмни сақ қилғин. Әй Аллаһ! Қулиғимни сақ қилғин. Һәқиқәтән сәндин башқа илаһий мәбуд йоқтур. Әй Аллаһ! Саңа сиғинип куприлиқтин вә пеқирлиқтин пана тиләймән, қәбир азавидин пана тиләймән. һәқиқәтән сәндин башқа һәқиқий илаһ йоқтур" *(имам Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 4-том, 324-бәт, 5090-һәдис).*

10. **Һәсбийәллаһу лә илаһә иллә һувә әъләйһи тәвәккәлту вә һувә рәббул әършил әъзим** (йәттә қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: Аллаһ маңа купайидур, униңдин башқа һеч илаһ йоқтур, униңға йөләндим, у бүйүк Әршниң рәббидур" *("Товва" сүриси, 129- айәтниң бир қисми).*

11. **Бисмиллаһил ләзи лә йәдурру мәәъсмии шәй`ун фил әрди вәла фиссәмаи вә һувәс сәмиуъл әълим** (үч қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: исмини тилға елиш билән асман вә зиминда һечнәрсә зиян йәткүзәлмәйдиған Аллаһниң нами билән башлаймән, Аллаһ һәмминии аңлап вә көрүп турғучидур" *(имам Әһмәдниң "Муснәд" намлиқ һәдис китави, 1-том, 515-бәт, 474-һәдис).*

12. **Родийту билләһи рәббән, вәбил ислами динән, вә биннәбинә Муһәммәдин сәлләллаһу әъләйһи вәсәлләм нәбийййән вә рәсулән** (үч қетим).

Тәрҗимиси: Егәм Аллаһ, диним ислам, пәйғәмбирим Муһәммәд әләйһиссалам екәнлигини қобул қилдим" *(имам Әһмәдниң "Муснәд" намлиқ китави, 31-том, 515-бәт, 18967-һәдис).*

13. **Субһанәллаһи вә биһәмдиһи әъдәдә хәлқиһи, вә рәда нәфсиһи, вә зинәтә әършиһи вә мидадә кәлиматиһи** (үч қетим).

Тәрҗимиси: Аллаһ пактур, у мәхлуқатлириниң һесавичә, Әршниң зенәтлиричә, униң сөзлирини йезишқа йетәрлик сиярлиғичә вә өзи мәмнун болғичә һәмду санаға лайиқтур” *(“Сәһиһ Муслим” 4-том, 2090-бәт, 2726-һәдис)*.

14. **Лә илаһә илләллаһу вәһдәһу ла шәрикә ләһу, ләһул мулку вә ләһул һәмду вә һувә әъла кулли шәй`ин қәдир** (он қетим оқулиду).

Тәрҗимиси: ялғуз бир Аллаһ тәаладин башқа һәқиқий илаһ йоқ, униң шериги йоқ. Падишалиқ, һәмду сана униңғила хастур. У һәммигә күчи йәткүчи заттур” *(имам Ибни Маҗәниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 3798-һәдис)*.

15. **Әуъзу бикәлиматилләһит таммати мин шәрри ма хәләқ.**

Тәрҗимиси: Аллаһниң улуқ кәлимилиригә сиғинип мәхлуқатниң шәрридин пана тиләймән” *(“Сәһиһ Мәслим”4-том, 2080-бәт, 2708-һәдис)*.

Һәрхил мунасивәтләрдә оқулидиған зикир вә дуалар

Ухлаштин бурун: **Бисмикә аллаһуммә әмуту вә әһъя.**

Тәрҗимиси: Әй Аллаһ! Сениң намиң билән өлимән вә намиң билән тирилимән *(“Сәһиһ Бухари” 8-том, 71-бәт, 6324-һәдис)*.

Уйқидин турғанда: **Әлһәмду лилләһилләзи әһъянә бәъдә ма әматәна вә иләйһин нушур.**

Тәрҗимиси: Бизни уйқа билән өлтүргәндин кейин, қайта һаят беғишлиған Аллаһ тәалаға шүкүр ейтимән; ахири қайтиш униң дәргаһиғидур *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 69-бәт, 6312-һәдис)*.

Кийингәндә: **Әлһәмду лилләһилләзи кәсани һәза вә розәқәниһи мин ғәйри һәвлин минни вәла қуввәтин.**

Тәрҗимиси: Маңа бу кийимни кийгүзгән вә буни меһнитим-

сиз (күч-қувитимсиз) маңа ата қилған Аллаһқа шүкүр ейтимән” *(“Тарихул кәбир” 7-том, 370-371-бәт, 6322-һәдис).*

Һажәтханиға кириштә: **Аллаһуммә инни әуъзу бикә минәл хубси вәл хәбаис.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Саңа сиғинип әркәк-чиши шәйтанларниң зиянкәшлигидин пана тиләймән.

Һажәтханидин чиқишта: **Ғуфрәнәкә, әлһәмду лилләһилләзи әзһәбә әннил әъзәи вә афани.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Гуналиримни кәчүргәйсән, мәндин зиян-зәхмәтни йоқ қилған вә мени саламәт қилған Аллаһқа һәмду сана ейтимән” *(имам Ибни Мажәниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 1-том, 110-бәт, 301-һәдис).*

Таһарәт елишта: **Бисмиллаһир рәһманир рәһим.**

Тәржимиси: Аллаһниң исми билән башлаймән” *(имам Әбу Дувудниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 1-том, 25-бәт, 102-һәдис).*

Таһарәттин кейин: **Әшһәду әнла илаһә илләллаһу вәһдәһу ла шәрикә ләһу вә әшһәду әннә Муһәммәдән әъбдуһу вә рәсулу.**

Тәржимиси: Ялғуз бир Аллаһтин башқа һәқиқий илаһ йоқлиғиға, униң шериги йоқлиғиға вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбири екәнлигигә гувалиқ беримән” *(“Сәһиһ Муслим” 1-том, 210-бәт, 234-һәдис).*

Тамақтин бурун: **Аллаһуммә барик ләна фима розәқтәна вәқина әъзабәннар, бисмиллаһ.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Бизгә ата қилған ризқиңға бәрикәт бәргәйсән вә бизни дозақ азавидин сақлиғайсән, Аллаһниң нами билән башлаймән.

Тамақтин кейин: **Әлһәмду лилләһил ләзи әт-иъмни һәза вә розәқәниһи мин ғәйри һәвлин минни вәлә қуввәтин.**

Тәржимиси: Барлиқ һәмду сана мән һечқандақ күч сәрип қилмастин, мени бу тамақ билән ғизаландурған вә уни маңа ризқ қилип ата қилған Аллаһқа хастур, униңға шүкүр қилимән” *(имам Давудниң “Сунән намлиқ һәдис китави, 4-том, 41-бәт, 4023-һәдис).*

Өйдин чиқишта: **Бисмилләһи, тәвәккәлту әълаллаһи ла һәвлә вәла қуввәтә илләә биллаһи.**

Тәрҗимиси: Аллаһниң исми билән башлаймән, униңға тәвәккәл қилдим. Аллаһниң ярдими болмиса қолимиздин һеч иш кәлмәйду" *(Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ китави, 4-том, 325-бәт, 5096-һәдис)*.

Өйгә кириштә: **Бисмилләһи вәләҗна, вә бисмилләһи хәрожна, вә әъла роббина тәвәккәлна.**

Тәрҗимиси: Аллаһниң нами билән кирдуқ, униң нами билән чиқтуқ вә рәббимиз Аллаһқа тәвәккәл қилдуқ" *(имам Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 4-том, 325-бәт, 5096-һәдис)*.

Қатнашқа олтарғанда: **Субһанәлләзи сәххоро ләна һәзә вәма кунна ләһу муқринин, вә инна ила роббина ләмунқәлибун.**

Тәрҗимиси: Бизгә буни бойсундуруп бәргән зат пактур, биз буниңға чиқишқа қадир әмәс едуқ, биз һәқиқәтән рәббимизниң дәргаһиға қайтқучилармиз" *("Зухруф" сүриси, 13-айәтниң бир қисми)*.

Әзан оқулуп болғанда: **Аллаһуммә роббә һазиһид дәъвәтит таммәти вәссолатил қаимәти, а`ти Муһәммәдәнил вәсиләтә вәл фәдиләтә, вәб`әъсһу мәқамән мәһмудәнил лэзи вәәъдтәһу.**

Тәрҗимиси: Әй мошу улуқ чақириқниң вә оқулидиған намазниң егиси Аллаһ! Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға шапаәт қилиш пәзлини бәргин вә уни сән вәдә қилған алий мақамға ериштүргин" *("Сәһиһул Бухари" 1-том, 126-бәт, 614-һәдис)*.

Мечитқа киргәндә: **Аллаһуммә ифтәһли әбвабә рәһмәтик.**

Тәрҗимиси: Әй Аллаһ! Улуқ пәзлиңдин рәһмәт ата қилишиңни тиләймән" *("Сәһиһ Муслим" 1-том, 494-бәт 716-һәдис)*.

Мечиттин чиққанда: **Аллаһуммә әъ`симни минәш шәйтанир рожим.**

Тәрҗимиси: Әй Аллаһ! Мени қоғланди шәйтанниң шәрридин сақлиғин" *(имам Ибни Маҗәниң "Сунән" намлиқ һәдис китави 1-том, 254-бәт, 773-һәдис)*.

Әҗәплиниш вә хошаллиқта: **Ма ша Аллаһ лә қуввәтә илла биллаһ.**

Тәржимиси: Аллаһниң халиғини бопту. Аллаһниң ярдимисиз қолимиздин һеч иш кәлмәйду.

Келишмәсликкә учриғанда: **Қәдәруллаһи вә ма ша Аллаһ, әлһәмду лилләһ әъла кулли һал.**

Тәржимиси: Аллаһниң тәғдири, у халиғинини қилиду, һәр һалда Аллаһқа шүкүр.

Бирәр яхишилиқ қилған кишигә: **Җәзакәллаһу хойрән**

Тәржимиси: Аллаһ сизни яхши мукапатлисун”*(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ һәдис китави, 37-том, 33-бәт, 22662-һәдис)*.

Қийинчиликқа учриғанда: **Аллаһуммә лә сәһлә иллә ма җәәълтәһу сәһлән, вә әнтә тәж`әълул һәзнә иза шиьтә сәһлән.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Сән асан қилмиғичә асанлиқ йоқ, сән халисаң қийинчиликни оңайлиққа өрүп берисән” *(имам Ибни Һәббанниң “Сәһиһ” намлиқ һәдис китави, 255-бәт, 974-һәдис)*.

Сәпәргә чиққанда: **Аллаһуммә һәввин әъләйна сәфәрәна һәза, вәтви әънна буьдуһ.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Бизгә бу сәпиримизни оңайлаштуруп бәргин, униң жирақлиғини йеқинлаштуруп бәргин” *(“Сәһиһ Муслим” 2-том, 978-бәт, 1342-һәдис)*.

Кесәл йоқлиғанда: **Әс`әлуллаһил әъзим роббәл әършил әъзим әй йәшфик.**

Тәржимиси: Улуқ Әршниң егиси болған улуқ Аллаһтин сизгә шипалиқ тиләймән” *(имам Тирмизиниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 4-том, 479-бәт 2083-һәдис)*.

Тәзийәдә: **Әъ`зәмәллаһу әжрәк.**

Тәржимиси: Аллаһ әжриңизни зиядә қилсун!”.

Қаттиқ ғәзәпләнгәндә: **Әуъзу биллаһи минәш шәйтанир рожим.**

Тәржимиси: Аллаһқа сиғинип қоғланди шәйтанниң шәрридин пана тиләймән” *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 28-бәт, 6115-һәдис)*.

Саһипханға дуа қилғанда: **Аллаһуммә әт`иъм мән әт-әъмәни вәсқи мән сәқани.**

Тәржимиси: Әй Аллаһ! Мени ғизаландурғанни ғизаландурғин вә мени суғарғанни суғарғин *(“Сәһиһ Муслим” 2- том, 1625-бәт, 2055-һәдис)*.

ИККИНЧИ ҚИСИМ

ӘХЛАҚ ВӘ ПӘЙҒӘМБИРИМИЗНИҢ ҺАЯТИ

БИРИНЧИ БӨЛҮМ

ӘХЛАҚ

Әхлақ һәққидә қисқичә чүшәнчә

Инсанларниң маддий вә мәнивий икки тәрипи бөлуп, маддий тәрипи тән, мәнивий тәрипи роһ дәп атилиду. Роһни көргили болмайду. Амма инсан роһиниң әсири болған гөзәл миҗәзләрни көргили болиду. Буларни әхлақ дәймиз. Әхлақ гөзәл әхлақ вә начар әхлақ дәп иккигә бөлүниду.

Гөзәл әхлақ

Гөзәл әхлақ – өзимизгә, әтрапимиздикиләргә, җәмийәткә вә пүткүл инсанийәткә пайдилиқ болған, динимизниң принциплириға уйғун кәлгән вә динимизда буйрулған ишлардур.

Гөзәл әхлақ иман билән баравәр туридиған муһим тәләп; исламий гөзәл әхлақ билән зенәтлиниш Аллаһ тәалаға әң йеқимлиқ әмәл вә бәзи ибадәтләрдинму улуқ ибадәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға кәлгән әлчиләр өмиги униңдин қандақ адәмни Аллаһ һәммидин бәк яхши көрүду? - дәп сориғанда, пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Әң әхлақлиқ болған адәмни Аллаһ һәммидин бәк яхши көрүду”*, - дәп җавап бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам үчүнму әң йеқимлиқ адәм әң әхлақлиқ адәмдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам саһабилиригә мундақ дегән: *“Силәргә ичиңлардин мән әң яхши көрүдиғанларни ейтип бирәйму? Әң әхлақлиқ болғанлириңлар мениң үчүн әң сөйүмлүк һесаплинисиләр” (имам Тирмизиниң “Сунән” намлиқ китави 11-том, 347-бәт, 6735-һәдис).*

Начар әхлақ

Начар әхлақ – өзимизгә, әтрапимиздикиләргә, җәмийитимизгә вә пүткүл инсанийәткә зиянлиқ болған, динимизниң принциплириға уйғун кәлмигән вә динимизда тосалған қилиқлардур.

Һазирқи заман мусулманлириниң пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң: *“Мән пәқәт гөзәл әхлақларни толуқлаш үчүнла әвәтилдим”* дегән сөзидә ипадисини тапқан, униң пәйғәмбәрлигиниң ғайиси қилинған исламий гөзәл әхлақларни үгинип, өзлирини ислаһ қилишқа вә мусулманлиғини толуқлаш арқилиқ қайтидин қәд көтиришкә нәқәдәр зор еһтияҗлиқ болуватқанлиғи һәммигә мәлум. Чүнки бир милләтниң йүксилиши (өрлиши) яки чөкиши униң әхлақиға бағлиқ иш.

Мисирлиқ атақлиқ шаир Әһмәд Шәвқи мундақ дәп язған:

Әхлақ билән һәр милләт риваҗлинип давам етәр
Айрилғанлар әхлақтин заваллиққа һаман кетәр.

Әхлақ әнә шундақ милләтниң тәғдирини бәлгүләйдиған муһим амил.

Бизниң әхлақий борчимиз

Соал: әхлақий борчимиз қанчә түрлүк болиду вә улар қайсилар?

Җавап: әхлақий борчимиз алтә түрлүк болуп, улар төвәндикичә:

(1) динимизға қаритилған борчимиз.
(2) өзимизгә қаритилған борчимиз.
(3) аилимизгә қаритилған борчимиз.
(4) Вәтән вә хәлиқимизгә қаритилған борчимиз.
(5) инсанийәткә қаритилған борчимиз.
(6) тәбиәткә қаритилған борчимиз.

Динимизға қаритилған борчимиз

Соал: динимизға қаритилған әхлақий борчимиз қайсилар?

Җавап: динимизға қаритилған әхлақий борчимиз төрт қисимға бөлүниду, улар:

(1) диний принципларға қаритилған борчимиз.

(2) Аллаһқа қаритилған борчимиз.

(3) пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз.

(4) Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз.

Соал: диний принципларға қаритилған әхлақий борчимиз қайсилар?

Җавап: һәрқандақ бир мусулманниң диний принципларға қаритилған борчини ихчамлиғанда мундақ: дин мәсилилирини тоғра рәвиштә үгиниш, динниң пүткүл буйруғанлири вә тосиғанлириға риайә қилип әмәл қилиш арқилиқ үлгилик бир мусулман болуш.

Соал: Аллаһқа қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: Аллаһқа қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: Аллаһ сөйгүсини, униң җазасиға учрап қелиш хәвпини қәлбимизгә орунлаштурушимиз; униң разилиғиға ериштүридиған ишларни қилишқа алдирап, тосиғанлиридин жирақ турушимиз; униң бизгә ата қилған сансиз немәтлири үчүн шүкүр ейтип, Аллаһниң яхши бир бәндиси болушқа тиришишимиздин ибарәттур.

Соал: пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: пәйғәмбиримизгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: пәйғәмбиримизниң муһәббитини қәлбимизгә орнитиш, уни өзимизгә пүткүл ишлиримизда рәһбәр қилиш, динимизни униң чүшәнгинидәк вә у яшиғандәк яшитишқа тиришиш, униң әхлақини өзимизгә үлгә қилиш, униңға дурут вә дуаларни йоллаш вә униң әң яхши үммүти болушқа тиришиштин ибарәттур.

Соал: Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: Қуръан кәримгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: Қуръан кәримниң Аллаһниң сөзи екәнлигини есимиздин чиқармаслиқ билән биллә униңға әдәп билән муамилә қилиш, уни һемишәм тилавәт қилиш, униң мәнасини үгинип, көрсәтмилирини һаятимизда әмәлийләштүрүштин ибарәттур.

Өзимизгә қаритилған борчимиз

Соал: өзимизгә қаритилған борчимиз қанчигә бөлүниду вә улар қайсилар?

Жавап: өзимизгә қаритилған борчимиз тенимизгә қаритилған борчимиз вә роһимизға қаритилған борчимиз, дәп иккигә бөлүниду.

Соал: тенимизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: тенимизгә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: тенимизниң бизгә Аллаһтин бир аманәт екәнлигини билиш билән биллә уни пакиз тутушимиз, җисмимизни пак вә һалал нәрсиләр билән озуқландурушимиз, ибадәтлиримизни толуқ орунлишимиз, тенимизниң сақлиғини сақлашқа әһмийәт беришимиз, уни пайдилиқ ишларға ишлитишимиз вә қиямәт күнидә һәрбир әзаниң бизниң бу дунияда қилған яхши-яман барлиқ ишлиримизға гува болудиғанлиғини әстин чиқармаслиғимиздин ибарәттур.

Соал: роһимизға қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: роһимизға қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: роһимизни исламий етиқат, яхши әхлақ вә гөзәл һис-туйғулар билән безәш билән биллә хата етиқат, начар әхлақ вә яман һис- туйғуларниң роһимизда орун елишидин сақлишимиздин ибарәттур.

Аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз

Соал: аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: аилә җәмийәтниң асаси, инсанларниң тунҗа мәктивидур. Шуңа аилиниң муқимлиғи вә аилә әзалириниң бәхит-саадити үчүн ғәйрәт көрситиш тәләп қилиниду. Аилидики ата-аниға вә башқа чоңларға һөрмәт қилиш вә әдәплик муамилә қилишимиз, уларни рәнҗитип қоюшқа сәвәп болудиған һәрқандақ иш- һәрикәтләрдин жирақ турушимиз вә “Аллаһниң разилиғи атиниң разилиғида”, “җәннәт аниларниң айиғи астида” екәнлигини унутмаслиғимиз лазим.

Әр-аял вә аилиниң башқа әзалири арисида сөйгү билән һөрмәтни һәрнәрсидин үстүн тутушимиз, аилиниң еһтияҗлирини һалал кәсип вә тоғра йоллар билән тәмин етишимиз, балиларға пүткүл ишларда яхши үлгә болуп, уларни исламий гөзәл әхлақ даириси ичидә яхши тәрбийә қилишимиз, балилар оттурисида айримчилиқ қилмастин, һәммигә охшаш, яхши муамилә қилишимиз лазим.

Вәтәнгә, хәлқимизгә вә инсанийәткә қаритилған борчимиз

Соал: Вәтән вә хәлқимизгә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: һәрқандақ хәлиқниң Вәтини униң әң қиммәтлик нәрсиси болуп, пул-мелини, җенини вә қиммәтлик һәрнәрсисини пида қилишқа әрзийду. Бир мусулманниң Вәтини вә хәлқигә қаритилған әң аддий борчи Вәтини билән хәлқини дүшмәнлириниң суйиқәстлиридин җан тикип қоғдиши, Вәтинигә вә хәлқигә хиянәт қилмаслиғи вә бу иккисини худди өзиниң аилисидикилирини қоғдиғандәк қоғдишидин ибарәттур.

Соал: пүткүл инсанийәткә қаритилған борчимиз қайсилар?

Жавап: пүткүл инсанийәткә қаритилған борчимиз қисқичә мундақ: дуниядики барлиқ инсанлар Адәм әләйһиссалам билән Һава анимизниң пәрзәнтлиридур. Инсанлар инсанлиқ тәрәптин өз ара қериндашлардур. Шуңа һечбир инсанни вә һечбир милләтни төвән көрмәслик вә камситмаслиқ лазим. Чүнки инсанлар оттурисидики тил, рәң, ирқ пәриқлири Аллаһниң әҗайип қудритини көрситидиған аламәтләрдин санилиду. Биз өзимизниң диний етиқадимиз вә мәдәнийитимизни қәдирләш билән биллә башқилар биләнму чиқишип яхши өтүшкә тиришишимиз лазим.

Мусулман адәм пүткүл инсанларға уларниң тил, рәң, ирқ, дин вә вәтәнлириниң пәриқлиқ болғанлиғидин қәтъийнәзәр яхши муамилә қилиду, чәткә қақмайду, камситмайду, уларға ярдәм қилиду вә яхшилиқ тиләйду.

УЙҒУР ТИЛИНИ ҮГИНИШНИҢ ЗӨРҮРЛИГИ

Шәксизки, һазирқи заман уйғур пәрзәнтлиригә имандин қалса, үгиниш әң зөрүр болған нәрсә өзлириниң ана тили болған уйғур тилидур. Уйғур тилини үгиниш Қуръан үгиништәк зөрүрдур.

Уйғурлар нәдила болмисун, уйғур болуп яшиши вә әҗдатлириниң ирадисигә варислиқ қилиши үчүн өзлириниң диний етиқади билән ана тилини сақлап қелиши интайин зөрүрдур.

Тилимиз, динимизни қоғдайду

Бир милләтниң тили шу милләтниң йәр шарида мәвжут болуп турушиниң капалитидур. Биз уйғурларға нисбәтән, ана тилимизни сақлап қалғанлиқ һәм миллитимизни һәм динимизни қоғдап қалғанлиқтур. Һәрқандақ милләт өзиниң тили билән то-

нулиду вә өз мәвҗудийитини сақлап қалалайду. Шуниңдәк тил һәрқандақ бир милләтниң ронақ тепишиға, яки әксинчә дуния йүзидин ғайип болуп кетишигә сәвәп болудиған амилдур.

Көп тил билиш кишиниң билим-сәвийәсиниң жуқури болушиға түрткә болудиғанлиғида шәк йоқ. Әлвәттә, уни алқишлашқа әрзийду. Лекин башқа тилниң һориға буруқтум болуп, өз ана тилини унтуп кетиш, яки уни үгәнмәслик миллитиниң намиға ишләнгән кәчүрүлмәс җинайәттур.

Бизниң уйғур тилимиз толиму қиммәтлик вә қәдирлик бир тилдур. Чүнки у бизниң анимизниң тили. Шуңа уни “ана тил” дәймиз. Бизниң уйғур тилимиз дуниядики һөрмәтлик тилларға охшашла һөрмәтлик тилдур. Бизниң уйғур тилимиз дуниядики тиллардин һәргиз қелишмайду.

Тәбиәткә қаритилған борчимиз

Соал: тәбиәткә қаритилған борчимиз қайсилар?

Җавап: Аллаһ яратқан җанлиқ-җансиз һәрқандақ нәрсиниң биз инсанлар үчүн беваситә яки васитилиқ һалда алаһидә вәзиписи вә пайдиси бар. Биз мәвҗудатларниң һәрбириниң бизгә қанчилик пайдилиқ екәнлигини һәр вақит биләлмәслигимиз мүмкин. Амма Аллаһ һечбир нәрсини бекарға яратқан әмәс. Шуңа мәвҗудатлардики гөзәлликләрни вә яритилишидики һекмәтләрни билишкә вә пайдилинишқа тиришишимиз, Аллаһ яратқан мәвҗудатларниң пайдисини көргинимиздә Аллаһқа шүкүр ада қилишимиз вә Аллаһ тәбиәттә бәкиткән тәңпуңлуқни бузмаслиғимиз лазим.

Тәбиәт – Аллаһ тәаланиң сәнъитидур. Аллаһ тәала тәбиәтни инсанийәтниң мәнпәәти үчүн яритип бәргән. Һәрқандақ бир мусулманниң тәбиәткә қаритилған борчи тәбиәттин йоллуқ һалда пайдилиниш, уни булғиништин вә бузулуштин асраш, уни сөйүш вә қоғдаштин ибарәттур.

Гөзәл әхлақлиқ мусулманниң сүпити

Соал: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман қандақ болиду?

Жавап: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман мундақ болиду:

(1) ислам дининиң асасий әқидилиригә чин көңлидин ишиниду.

(2) Аллаһ буйруған ибадәтләрни орунлайду.

(3) ибадәтләрни пәқәт Аллаһ разилиғиға еришиш үчүн қилиду.

(4) Аллаһ мәнъий қилған ишлардин жирақ туриду.

(5) һәркимгә гөзәл әхлақ даирисидә муамилә қилиду.

(6) пәйғәмбиримизни сөйиду, уни өзигә үлгә қилиду.

(7) Қуръан кәримни тилавәт қилиш билән көп мәшғул болиду, униң мәнасини билишкә тиришиду вә көрсәтмиси бойичә әмәл қилиду.

(8) вужудини пакиз вә һалал нәрсиләр билән озуқландуриду; йемәк-ичмәклиридә һарам вә зиянлиқ нәрсиләрдин жирақ туриду.

(9) роһини гөзәл туйғулар билән толдириду; қәлбидин бузуқ хиял вә яман ғәрәзләргә орун бәрмәйду.

(10) ата-анисиға әң алий еһтирам билән яхши муамилә қилиду, уларни рәнжитип қоюштин һәзәр қилиду.

(11) аилә чоңлириға, уруқ-туққанлириға, хошнилириға вә достлириға яхши муамилә қилиду.

(12) балилириға вә жорисигә (аялиға) әң есил муамилә қилиду, уларниң ғемини йәйду, уларниң саадити үчүн тиришиду, балилириниң яман адәтләргә көнүп қелишиниң алдини алиду.

(13) мусулманларни өз қериндашлиридәк сөйиду вә улар билән яхши өтиду, житимларниң бешини силайду, ажизларға ярдәм қилиду.

(14) хәлқиниң вә Вәтининиң мәнпәәтини өзиниң шәхсий мәнпәәтидин үстүн билиду.

(15) өзиниң етиқадида вә мәйданида мустәһкәм туриду. Башқа дин әһлигә вә уларниң етиқатлириға һөрмәт қилиду.

(16) пүткүл инсанийәткә вә һәрқандақ бир жан егисигә меһир-шәпқәтлик болиду.

(17) тәбиәтни асрайду, муһит тазилиғиға әһмийәт бериду.

(18) дуния вә ахирәтлиги үчүн пайдилиқ болған илимләрни егәлләштин зерикмәйду.

(19) һәр ишта раст сөзлүк, сәмимий, вападар, вижданлиқ вә ғурурлуқ болиду.

(20) дуния вә ахирәтлик тәңпуңлуқни сақлайду. Аилисиниң еһтияҗлирини қамдаш йолида һеч өлмәйдиғандәк ишләйду, амма ахирәтлиги үчүнму әтә өлидиғандәк ибадәт қилиду.

Гөзәл әхлақлиқ мусулман қилмайдиған ишлар

Соал: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман немиләрни қилмайду?

Җавап: гөзәл әхлақлиқ бир мусулман төвәндикиләрни қилмайду:

(1) ислам етиқадиға зит келидиған пикир-еқимларни қобул қилмайду.

(2) исламда буйрулған әмәл-ибадәтләрни тәрк әтмәйду, гуна-мәсийәт қилмайду.

(3) җәмийәттики әхлақсиз кишиләргә әгәшмәйду, уларға нәсиһәт қилишниму унутмайду.

(4) ялған сөзлимәйду, сахтипәзлик қилмайду, ғевәт қилмайду, төһмәт қилмайду.

(5) һарақ ичмәйду, тамака чәкмәйду, өсүм билән муамилә қилмайду, бирсиниң һәққини йемәйду.

(6) бирсигә өчмәнлик, дүшмәнлик, көрәлмәслик қилмайду, кишиләрни мәсхирә қилмайду.

(7) ата-анисини қахшатмайду, аилисидикиләргә қаттиқ қол болмайду.

(8) һорун, тириктап, бехил, намәрт, уятсиз болмайду, тузкор болмайду.

(9) пурсәтпәрәс, һейлигәр, алдамчи, отқуйруқ, чеқимчи болмайду.

(10) Вәтинигә, хәлқигә вә қовум қериндашлириға сатқунлуқ вә хиянәт қилмайду.

Соал: әхлақни өзгәртиш мүмкинму?

Жавап: әхлақни өзгәртиш тамамән мүмкин. Тәрбийә билән яман вә начар әхлақларни гөзәл вә есил әхлақларға өзгәрткили болиду. Пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам мундақ дегән: *“Илим - үгиниш билән, әхлақ - әхлақлиқ болуш билән, сәвир - сәвирчанлиқ билән һасил болиду”* (имам Тәбәрийниң “Әл мужмуәл әвсәт” намлиқ һәдис топлими, 3-том, 118-бәт, 2663-һәдис). Худди адәмниң бовақ вақтидики нақис вә йетәрсиз бәдини озуқлиниш арқилиқ аста-аста тәкамиллашқиниға охшаш униң әхлақиму гөзәл әхлақларни үгиниш вә өзигә орунлаштуруш йолида тиришиш арқилиқ тәкамиллишиду.

Йеганә үлгә Муһәммәд әләйһиссаламдур

Соал: әхлақ үгиништә әң яхши үлгә ким?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам барлиқ яхши ишларда, пүткүл инсанийәт үчүн әң яхши үлгә болғинидәк, гөзәл әхлақ, пәзиләт, алийжанаплиқ қатарлиқларниң һәммисидә әң яхши үлгидур. Аллаһ тәала мусулманларни һәр ишта Муһәммәд әләйһиссаламни үлгә қилишқа буйруп: **“Силәргә – Аллаһни, ахирәт күнини үмүт қилған вә Аллаһни көп яд әткәнләргә - рәсулуллаһ әң яхши үлгидур”** дегән *(“Әһзаб” сүриси, 21-айәт).*

Мәлумки, Муһәммәд әләйһиссалам йәр йүзидә инсан еһтияжлиқ болған пүткүл ишларда, үлгә қилип әгишишкә әрзийдиған бирла шәхстур!

Ундақта, биз алди билән Муһәммәд әләйһиссаламни тонушқа муһтажмиз. Чүнки өзини тонумастин, уни үлгә қилғили болмайду.

Әхлақни өлчәйдиған умумий принциплар

Соал: гөзәл әхлақ билән начар әхлақни өлчәйдиған принцип қайси?

Җавап: гөзәл әхлақ билән начар әхлақни өлчәйдиған умумий принцип үч болуп, улар төвәндикичә:

Биринчи принцип

Инсанни башқилардики билим-қабилийәт, әхлақ-пәзиләт, байлиқ, тәләй қатарлиқ қандақла бир артуқчилиқни гәрчә өзиниң зийиниға болған тәғдирдиму, етирап қилишқа өзлигидин иштәргән һәрқандақ бир күч гөзәл әхлақ принциплиридин бир принциптур.

Бу принципниң экси - рәзил әхлақ түрлиридин санилиду. Инсанни башқилардики билим-қабилийәт, әхлақ-пәзиләт, байлиқ, тәләй қатарлиқ қандақла бир артуқчилиқни шәхсийәтчилик, көрәлмәслик, көңли тарлиқ қатарлиқ нәпсий хаһиш сәвәплик етирап қилмаслиққа иштәргән һәрқандақ бир күч начар әхлақ түрткилиридин бир түрткидур.

Иккинчи принцип

Инсанни үстидики һәқ-һоқуқларни толуқ ада қилишқа яки өзиниң билими, күчи, пул-мели, җәмийәттики орни билән башқиларға мәнпәәт йәткүзүшкә өзлигидин иштәргән һәрқандақ бир күч гөзәл әхлақ принциплиридин бир принциптур.

Бу принципниң экси - рәзил әхлақ түрткилиридин санилиду. Инсанни башқиларниң һәқ-һоқуқиға тәҗавуз қилишқа яки өзидин һечқандақ бир чиқим яки күч тәләп қилмайдиған ишлардиму башқиларға мәнпәәт йәткүзүштин яки ихтиярий вә бирәр мәнпәәт көзлимигән һалда, бирсини зияндин қутулдуруп қоюштин ваз кечишкә иштәргән һәрқандақ бир күч начар әхлақ түрткилиридин бир түрткидур.

Үчинчи принцип

Инсанни башқиларниң қоллиридикисигә көз қизартмастин, Аллаһ тәаланиң тәхсиматиға қарши чиқмастин, өзигә берилгәнләргә қанаәтлинип, униңға разилиқ билдүрүшкә өзлигидин иштәргән һәрқандақ бир күч гөзәл әхлақ принциплиридин бир принциптур.

Бу принципниң әкси - рәзил әхлақ түрткилиридин санилиду. Инсанни башқиларниң егә болғанлириға көз қизартиш, көрәлмәслик қилиш арқилиқ Аллаһ тәаланиң тәхсиматиға қарши чиқишқа иштәргән һәрқандақ бир күч начар әхлақ түртктлиридин бир түрткидур.

Мусулман

Һәммә җайда тонулған,
Инавәтлик мусулман.
Яхшилиққа туғулған,
Сахавәтлик мусулман.

Әсир бойи шам йеқип,
Йәр-җаһанға нур чечип,
Қәлбләрни йоруқтан,
Карамәтлик мусулман.

Һәқиқәтни үгәткән,
Хурапатни түгәткән ,
Тоғрилиқниң унвани,
Адаләтлик мусулман.

Мәдәнийәт яратқан,
Әлни аңа қаратқан,
Пәзиләтниң үлгиси,
Маһарәтлик мусулман.

Һәр кишигә көңли кәң,
Шәпқити көп, күнгә тәң,
Һәқсизликниң дүшмини,
Җалаләтлик мусулман.

Шумлуқ, қувлуқ билмигән,
Әл жиғлиса күлмигән,
Тиләр дайим һәммигә,
Саламәтлик мусулман.

Кимки болса тәқвадар бәк,
Қуръан, сүннәт ейтқандәк,
Дәймиз уни махтинип,
Камаләтлик мусулман.

ГӨЗӘЛ ӘХЛАҚЛАР

Сөйгү-муһәббәт

Сөйгү – муһәббәт һаятлиқниң жени, қәлбниң зенити вә бәхитниң капалитидур. Һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам: *“Аллаһ тәаланиң нами билән қәсәм қилимәнки, силәр мөмүн болмиғичә җәннәткә кирәлмәйсиләр, бир-бириңларни сөймигичә мөмүн болалмайсиләр”* дегән *(“Сәһиһ Муслим” 1-том, 74-бәт, 54-һәдис).*

Мусулман адәм кишиләргә уларниң рәңги, тили, ирқи, дини вә Вәтәнлириниң охшаш болмиғанлиғи сәвәплик дүшмәнлик мәвқәсидә болмайду, бәлки уларни сөйиду вә уларға көйүниду. Чүнки ислам нәзиридә, пүткүл инсанлар һәзрити Адәмдин, адәм топрақтин кәлгән. Уларниң арисидики тил, рәң, ирқ пәриқлири пәқәт Аллаһ тәаланиң чәксиз қудритини вә гөзәл сәнъәтлирини көрситидиған бирәр аламәтләрдур. **“Аллаһниң қудритини намайән қилидиған аламәтләрдин бири, асманларни вә зиминларни яратқанлиғи, тилиңларниң, рәңгиңларниң охшимиғанлиғидур. Шүбһисизки, буниңда билидиғанлар үчүн ибрәтләр бардур”** *(“Рум сүриси” 22-айәт).*

Еһсан

Еһсан – һәр ишни қетирқинип қилиш демәктур; еһсан – умумий мусулманлар арисидин йоқап кетишкә башлиған, ислам дуниясида тепилиши интайин аз болған бир муһим әхлақтур. Бу шунчә әһмийәтлик бир әхлақ болуп туруп, уни көп санди-

ки мусулманлардин, һәтта диянәтлик саналған кишиләрдинму тапқили болмайдиған һаләткә келип қалған. Әпсуслинарлиғи, еһсандин ибарәт бу гөзәл әхлақтин умумий мусулманлар пайдилиналмиған билән ғәрип дунияси буниңдин пайдилиништа ғәлибә қилған.

Ислам дини һәр ишни қетирқинип қилишқа – ибадәт, муамилә, гәп-сөз, иш-һәрикәтләрниң һәммисини қетирқинип, берилип, пухта вә яхши қилишқа чақириду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Аллаһ силәрдин ишини қетирқинип қилғучиларни яқтуриду”* дегән *(имам Бәйһәқийниң “Шуәбул иман” намлиқ әсири, 4-том, 334-бәт).*

Инсан намаз, закат вә розиға охшаш ибадәтләрнила әмәс, бәлки дуния вә ахирәтлик пүткүл ишлирини еһсан терикисидә қетирқинип қилидиған болса, ишлириниң һәммисидә нәтижә қазиналайду вә Аллаһ тәалаға әң мукәммәл шәкилдә қулчилиқ қилған болиду. Чүнки, һәр ишни Аллаһ мени көрүп туриватиду дегән етиқат билән Аллаһ разилиғини көзләп қилған адәм, пүткүл ишлирида ибадәт ичидә болған болиду.

Ата-аниға еһсан қилиш

Аллаһ тәала Қуръан кәримдә: **“Аллаһ униң өзигила ибадәт қилишиңларни вә ата-аниға еһсан қилишиңларни тәвсийә қилди...”** дәйду *(“Исра” сүриси, 23-айәтниң бир қисми).* Бу айәттики: “Ата-аниға еһсан қилиш”тин ибарәт бир жүмлә сөз көплигән мәналәрни ихчам һалда өз ичигә алған. Аллаһ тәала бу бир жүмлә сөз арқилиқ бизни ата-анимизға еһсан қилишниң чоңқур мәналириға башлайду. Уларға еһсан қилиш уларға һәр вақит тәбәссүм билән қараштин башлап, мулайимлиқ билән, силиқ вә әдәплик муамилә қилиш, пәс авазда әдәплик сөз қилиш вә уларниң маддий вә мәнивий, дин вә дуниялиқ қандақла бир хизмити үчүн һемишәм уларниң алдида һазир болушқичә болған бир жүрүш пәрзәнт борчлирини мукәммәл дәрижидә, қетирқинип ада қилишни өз ичигә алиду.

Ата-аниниң хизмитини жүрәктин қетирқинип қилиш арқилиқ уларға еһсан қилиш һәрқандақ пәрзәнт үчүн пәриздур.

Немәткә шүкүр қилиш

Әрәп тилидики “әш-шүкүр” сөзиниң мәнаси: рәһмәт ейтиш, миннәтдарлиқ билдүрүш вә тәшәккур ейтиш дегәнлик болуп, ислам истилаһида, яхшилиқ қилғанниң яхшилиғини етирап қилиш вә униң охшишини қайтуруш, немәт бәргүчигә миннәтдарлиқ билдүрүп, уни тил, дил вә әмәлдә ипадиләш дегәнликтур.

(1) тил билән ада қилинидиған шүкүр, немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини тил арқилиқ сөзләш һәм санаш билән болиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Өзигә ата қилинған немәтни кишиләргә сөзләш шүкүр қилғанлиқ, уни йошуруш түзкорлуқ қилғанлиқтур”* дегән *(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ һәдис китави, 30-том, 390-бәт, 18449-һәдис).*

(2) дил билән ада қилинидиған шүкүр, немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини етирап қилиш, жүрәктин униңға миннәтдар болуш вә уни сөйүш билән ипадилиниду.

(3) иш-һәрикәт билән ада қилинидиған шүкүр, немәт бәргүчиниң немәтлирини вә еһсанлирини гуна-мәсийәтләргә, Аллаһ тәалаға асийлиқ болудиған ишларға, шундақла һәрқандақ бир яман ишқа сәрип қилмастин, пәқәт Аллаһ тәаланиң әмир-пәрманлирини орунлашқа вә яхшилиқ йоллириға сәрип қилиш билән болиду.

Аллаһ тәалаға шүкүр қилиш ағзаки шүкүр ейтиш билән ада тапмайду. Бәлки бу шүкүрни әмәлдә қилип көрситиш тәләп қилиниду. Мәсилән: илим-мәрипәтниң шүкриси билгәнлиригә толуқ әмәл қилиш, уни инсанларға үгитиш, уларниң билмигәнлирини билдүрүш билән ада қилиниду, пул-малниң шүкриси (яки закити) шу пул-малдин мәлум микдарни йоқсулларға бериш билән ада тапиду.

Рәһим-шәпқәт

Пүткүл инсанийәт Аллаһ тәаланиң рәһим-шәпқитигә зор еһтияҗлиқ болуп, һәммә униң рәһим- шәпқитини тиләйду. Биз мусулманларму һемишәм, һәр намизимизда вә дуалиримизда Аллаһ тәаланиң бизгә рәһим-шәпқәт қилишини, гуналиримизни әпу қилишини сорап келиватимиз. Әһвал шундақ болғандин кейин, биз Аллаһ тәаланиң рәһим-шәпқитигә муһтаҗ болғандин кейин, немә үчүн Аллаһ тәаланиң бәндилиригә рәһим-шәпқәт қилмаймиз?

Һалбуки: *"Аллаһ тәала бәндилиридин пәқәт рәһим-шәпқәтлик болғанлириғила рәһим қилиду" ("Сәһиһул Бухари" 9-том, 133-бәт, 7448-һәдис)* әмәсму? Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу мәнани наһайити толуқ вә камил дәриҗидә ипадиләп: *"рәһим-шәпқәт қилғанларға Аллаһ тәала рәһим шәпқитини беғишлайду. Йәр йүзидикиләргә рәһим-шәпқәт қилиңлар, асмандики зат (Аллаһ тәала) силәргә рәһим-шәпқәт қилиду"* дегән *(имам Тирмизийниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 3-том, 388-бәт, 1924-һәдис).*

Растчиллиқ

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Растчиллиқ яхшилиққа башлайду, яхшилиқ җәннәткә башлайду, раст сөзләп, һемишәм растчиллиқ билән иш көргән адәм Аллаһ тәаланиң нәзәридә «растчил бәндә» дәп йезилиду. Ялғанчилиқ гунаға башлайду, гуна дозаққа башлайду, ялған ейтидиған адәм Аллаһ тәаланиң нәзәридә «ялғанчи» дәп йезилиду" ("Сәһиһул Бухари" 8-том, 25-бәт, 6094-һәдис).*

Сиз Аллаһ тәаланиң нәзәридә, пәриштиләрниң дәптиридә, инсанларниң еғизида һәрқачан ялғанчи болуп атилишни яктурмайсиз?!

Жуқарқи һәдистики "Растчиллиқ яхшилиққа башлайду" дегән сөз билән "Ялғанчилиқ гунаға башлайду" дегән сөзгә

диққитимизни ағдурғинимизда, пүткүл яхшилиқларниң бешида растчиллиқниң барлиғини байқаймиз. Гояки растчиллиқ яхшилиқниң муқәддимиси яки унвани орнида туриду.

Буниң әкси, һәрқандақ бир яманлиқниң арқисида чоқум ялғанчилиқ болиду. Алдамчилиқ, хаинлиқ, сатқунлуқ, оғрилиқ, қатиллиқ, қара чаплаш, ғевәт-шикайәт вә һаказаларниң муқәддимисидә чоқум ялғанчилиқ болиду.

Растчиллқ пәйғәмбәрләрниң, мөмүнләрниң вә яхшиларниң адити болғандәк, ялғанчилиқ мунапиқларниң адитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мунапиқларниң сүпәтлирини баян қилип мундақ дегән: *"Мунапиқниң аламити үчтур: сөзлисә ялған сөзләйду, вәдә қилса униңға хилаплиқ қилиду, аманәт қоюлса хиянәт қилиду"* *("Сәһиһул Бухари" 1-том, 16-бәт, 33-һәдис).*

Аманәт

Аманәт сөзи аманәт қоюлған пул-мал вә товарға охшаш маддий нәрсиләрни ипадилигәндин башқа, мәнивий қиммәтләрни, шундақла нурғунлиған чоң мәналарни ипадиләйду. Аманәтниң әкси хиянәттур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *"Аманәтни егисигә тапшурғин, саңа хиянәт қилған кишигә хиянәт қилма"* дәп тәлим бәргән *(имам Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 3-том, 290-бәт, 3535-һәдис)*. Аманәт бөлүнмәйду, йәни бәзи кишиләргә вапа қилип, бәзи кишиләргә хиянәт қилишқа болмайду. Шуниң үчүн, бирсиниң өзигә хиянәт қилған бирсигиму хиянәт қилиши тоғра әмәс.

Инсанлар арисида әң көп тарқалған мәшһур аманәт түри пул-мал аманити болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: *"Мусулман, мусулманлар униң тили вә қоли билән зиян йетишидин саламәт болалиған кишидур, мөмүн инсанлар қени вә мал-мүлкигә униңдин зиян йетишидин аман болалиған кишидур"* дәп көрсәткән *(имам Әһмәдниң "Муснәд" намлиқ һәдис китави, 39-том, 387-бәт, 23967-һәдис).*

Бу һәдистин мәлумки, һәқиқий мөмүн адәм кишиләр мал-мүлкини вә һәрқандақ нәрсисини униңда аманәт қоюшқа ишәш қилалиған вә хатирҗәм болалиған кишидур.

Шәрм-һая

Шәрм-һая – рәзил вә қәбиһ ишлар алдида көңүлниң сиқилип, уни қилиштин тартиниши дегәнликтур. Һаялиқ адәм әхлақсизлиқларни вә қандақла бир рәзил ишни қилиш билән Аллаһ тааланиң алдида, инсанлар алдида вә виждани алдида өзини төвән орунға чүшүрип қоюшқа тақәт қилалмайду-дә, униңдин ваз кечиду.

Шәрм-һая гөзәл әхлақларниң әң есили вә әң әһмийәтлиги болуп, һазирқи заман инсанлири әң зор еһтияҗлиқ болған нәрсидур. Шәрм-һая худди мевиниң постиға, адәмниң кийимигә охшайду, пости союветилгән мевә тезла бузулғандәк, кийимсиз қалған адәмниң уятлиқ җайлири ечилип қалғандәк, шәрм-һаядин айрилип қалған адәм ички дунийасидин бузулиду, у түрлүк яманлиқларниң патқиғиға патиду.

Шәрм-һая вә номус инсан әқлиниң һул теми; қисқиси иманниң пости шәрм-һая вә номустур; пости союветилгән дәрәқ қуруп кәткәндәк, шәрм-һая вә номустин айрилған инсанму иманий хисләттин айрилип қалиду. Виждан болса ички номустур; шәрм-һая билән номусчанлиқ һәрқандақ инсанниң инсаний қәдир-қиммитини бейитип һөрмитини ашуридиған йошурун гөзәлликтур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Аллаһ тәала бирәр бәндисини һалак қилмақчи болса, униңдин һаяни суғуруп алиду, униңдин һая суғуруп елинғандин кейин, у һәркимниң нәпритигә вә ғәзивигә лайиқ бири болуп қалиду, униңдин кейин, униңдин аманәт йоқилиду, униңдин аманәт йоқалғандин кейин, у һемишәм хиянәт қилидиған хаинға айлинип қалиду, у хаинға айланғандин кейин, униңдин рәһим-шәпқәт йоқилиду, униңдин*

рәһим-шәпқәт йоқалғандин кейин, у ләнәткәрдигә айлиниду, у ләнәткәрди болғандин кейин, иман униңдин чиқип кетиду” (имам Ибни Маҗәниң “Сунән”намлиқ һәдис китави, 2-том, 1347-бәт, 4054-һәдис).

Һая – һаятлиқтур

Әрәп тилидики һая сөзи һаят сөзидин кәлгән болуп, һаялиқ адәмниң мәнивийити һаят, йәни тирик болиду. Һая қилған адәмниң һаяси ички һаят қайнимидин чиққан бирхил күч болуп, бу күч уни рәзилликләргә чүшүп қелиштин сақлап қалиду.

Һаялиқ адәмниң қәлби тирик, һаясиз адәмниң қәлби өлүк болиду. Қәлбниң ойғақлиғи ашқансири униң һаяси ашиду; қәлби өлгән адәмдә һаяни қозғайдиған һиссиятму өлгәнликтин, мундақ адәм рәзилликләрни рәзиллик дәп билмәйдиған вә һис қилалмайдиған болуп қалиду. Шуңа униңда шәрм-һаяниң йоқилиши барлиқ рәзиллик вә яманлиқларниң башлиниш нуқтиси болуп қалиду. Һаясиз адәмдин һәммә яманлиқларни күтүшкә болиду.

Сәвирчанлиқ

Сәвир – көңүл һавайи-һәвәсни вә гуна ишларни қилишни халап турсиму, әқилниң нидасиға қулақ селип, Аллаһниң разилиғини үмүт қилип, бундақ ишлардин өзини тартиш, азар, күлпәтләргә, оңушсизлиқларға, кесәлликләргә, намратлиққа, мусибәтләргә вә балаю-апәтләргә чидашлиқ берип, өзини йоқатмаслиқ дегәнликтур. Сәвирниң мукапити чоңдур. Һәқиқий сәвир инсанни гуна-мәсийәтләрдин тосайду вә у ишларни қилмаслиққа үндәйду. Һәқиқий сәвир вә чидамға егә болған адәм һаятида учриған чоң синақлар алдида тит-тит болмайду, гаңгирап қалмайду, тәғдирдин ағринмайду, әксичә уни Аллаһниң синиғи дәп чүшинип, қийинчилиқни йеңиш вә синақтин өтүш үчүн күч сәрип қилиду. Сәвир көплигән кишиләр чүшәнгәндәк,

наһәқчиликкә, зулумға вә яманлиққа көз жумуп, җим туруш дегәнлик әмәс, әксичә, яманлиқни қайтуруш, зулумни йоқ қилиш вә һәққанийлиқни жарий қилдуруш үчүн һармай-талмай ишләш вә бу йолда чидамлиқ болуш сәвирниң жәвһиридур.

Силиқ вә әдәплик сөзләш

Тил – инсанларниң өз ара алақилишиш, пикир, идея, һиссият алмаштуруш қурали. Бир шәхсниң сөзләш сәнъити шу шәхсниң билими, иқтидари, әхлақ-пәзилити, мәдәнийәт сәвийәсини ипадиләп бериду. Сөзләш маһарити дуниядики һәрқандақ бир һүнәр-сәнъәтниң алдида туридиған алаһидә чоң сәнъәт.

Ислам дини тилдин ибарәт бу қурални қандақ жайларға ишлитиш вә уни тизгинләшни үгәткән.

Қуръан кәрим бизгә бу һәқтә тәлим берип мундақ дегән: **“Уларниң йошурун сөһбитиниң толисида яхшилиқ йоқтур, пәқәт сәдиқигә яки яхшилиққа, яки кишиләрни әпләштүрүшкә буйруған кишиләр(ниң йошурун сөһбити) буниңдин мустәсна...”** *(“Ниса” сүриси, 114-айәтниң бир қисми).*

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Чирайлиқ сөздә сәдиқиниң совави бар”* дегән *(“Сәһиһул Бухари”8-том, 11-бәт).*

Кәң қосақ болуш

Мусулман кишиниң қәлби пак, көңли-көкси кәң болиду, башқиларға һәсәт қилмайду, өчмәнлик қилмайду. Чүнки қәлбниң көрәлмәсликтин, адавәттин, дүшмәнликтин, өчмәнликтин вә башқа начар илләтләрдин сағлам болуши иманниң мевилиридин санилиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Бир-бириңлар билән адәвәт қилишмаңлар, бир- бириңларға көрәлмәслик қилишмаңлар, өчмәнлик қилишмаңлар, бир-бириңларни тәрк әт-*

мәңлар, өз ара қериндашлардин болуп, Аллаһ тәаланиң яхши бәндилиридин болуңлар, бир мусулманниң йәнә бир дини қериндишиға үч күндин артуқ адавәт сақлиши дурус әмәс" ("Сәһиһул Бухари" 8-том, 19-бәт, 6065-һәдис).

Һәқиқий мусулман адәм башқиларниң бешиға кәлгән мусибәткә ғәмкин болиду, уларниң хошаллиқлириға хошал болиду, уларға кәлгән амәтләргә қизғанмайду, һәсәт қилмайду, бәлки у, Аллаһ тәаланиң үлгилик бәндилири қилған, Қуръанда қәйт қилинған мону дуани қилиду: **"...Пәрвәрдигаримиз! Бизгә вә биздин илгири иман ейтқан қериндашлиримизға мәғпирәт қилғин; диллиримизда мөмүнләргә қарши дүшмәнлик пәйда қилмиғин. Пәрвәрдигаримиз! Сән һәқиқәтән гуналарни мәғпирәт қилғучисән, бәндилириңгә меһрибансән"** *("Һәшир" сүриси, 10-айәтниң бир қисми).*

Әпучанлиқ

Адәм камаләткә йәткәнсири униң көңли-көкси кәң болуп, кишиләрни әпу қилидиған, уларниң өзрисини қобул қилидиған вә хаталиқлирини кәчүридиған болиду. Тәнтәктин бири униңға азар бәргили турса у худди йолда ойнаватқан сәбий балиларниң өзигә таш атқиниға қариған философқа охшаш егиз чоққидин пәскә бақиду, ғәзәпләнмәйду.

Ғәзәп адәм әвлади қәлбидә янған чоғдур; көзлириниң қизирип кәткәнлиги, гүрән томурлириниң көпүп кәткәнлиги ғәзәпниң әң учиға чиққан вақти болуп, уни йеңишниң чариси орнидин қозғалмаслиқ, өрә турған болса олтурувелиштур. Ғәзәпниң кәйнигә киргән адәм худини билмәй ишларни ислаһ қилғили болмайдиған дәрижидә бузуп қойиду. Бәзи кишиләр ғәзәпләнгәндә өзини бесивалалмайду, давамлиқ терикип жүриду, еғизидин көвүк қайнитип тиллайду, қарғайду. Мундақ қилиш инсани гөзәл әхлаққа зит қилидиған қилиқлардур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: *"Мөмүн адәм кишиләрни тиллимайду,*

ләнәт оқумайду, сәт гәп қилмайду вә һаясизлиқ қилмайду” дәп көрсәткән *(имам Тирмизийниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 3-том, 418-бәт, 1977-һәдис).*

Һәммигә мәлумки, инсан өзини қанчә тутувалғансири, ғәзәпни қанчә бесивалғансири, еғизиға қанчә егә болғансири, кишиләрниң сәвәнлигини қанчә әпу қилғансири униң кишиләрниң вә Аллаһ тәаланиң нәзәридики һөрмити жуқури болиду.

Инақлиқ

Мусулман адәм кишиләр билән, хусусән өзиниң диний қериндашлири билән һемишәм инақ вә иттипақ өтиду. Чүнки униң дәстүри болған Қуръан кәрим бизгә: **“Аллаһниң диниға мәккәм есилиңлар вә айрилмаңлар...”** дәп тәлим бириду *(“Әл-Имран” сүриси, 103-айәтниң бир қисми)*. Дунияда кишиләрни бирликкә, инақлиққа чақирмайдиған бирәр дин яки пәлсәпә тепилмайду. Чүнки һәрқандақ милләт “Бирлик, күч, инақлиқтин қувәт туғулиду” дегән һәқиқәтни яхши билиду. Шуңа әждатлиримиз: “Бирләшкән узар, айрилған тозар” дәп бекар ейтмиған. Өтмүшләрдә биз бирликтә, инақлиқта башқиларға үлгә ятраткан хәлиқмиз. Шуңа биз “Уйғур” йәни “уюшқан, бирләшкән” дәп аталған.

Вақитни қәдирләш

Қолдин кәткән һәммә нәрсә қайтип келиши мүмкин, амма вақит қайтип кәлмәйду. Инсанниң қолидики әң қиммәтлик нәрсә вақиттур. Әһвал шундақ екән әқил егиси болған һәрбир инсан вақитниң қәдригә йетиши, уни беһөддә өткүзүвәтмәслиги, уни өзиниң вә инсанийәтниң пайдиси үчүн ишлитишни билиши толиму муһимдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир һәдисидә: *“Көпинчә кишиләр қәдрини биләлмәйдиған икки нәрсә бардур: униң бири тән сақлиғи, йәнә бири вақиттур”* дәп көрсәткән *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 88-бәт, 6412-һәдис).*

Өзиниң пайда-зийинини билидиған, әқиллиқ кишиләр чоқум вақитни қәдирләйду. Чүнки вақит униң һаяти. Әгәр у вақтиниң қолдин кетишигә йол қойса, уни әрзимәс ишлар билән беһөддә өткүзивәтсә, наданлиқ билән өзини өлтүрүвалғанға охшаш билиду.

Демәк, бу һаятлиқ мусаписи узун мусабиқиләргә тәйярланған мәйдан болуп, вақитни қәдирләшни билгәнләр вә вақитни чиң тутуп қилишқа тегишлик инсанлиқ борчини җайида орунлап, нәтиҗә яритиш билән Аллаһни вә хәлқини мәмнун қилалайдиғанлар утуп чиқидиған мусабиқидур.

Алий һиммәт

Һәрқандақ бир мәхсәт яки ғайини әмәлгә ашуруш үчүн һиммәтлик болуш шәрт. Һиммәт сөзи бирәр ишни қилиш үчүн интилиш дегән мәнани ипадиләйду. Һиммәт һәрқандақ бир ишни әмәлгә ашурушниң алдинқи шәртидур. Алий һиммәт мусулманларниң; әң еһтияҗлиқ болған нәрсисидур.

Ғәлибиләрниң әң каттиси нәпсиниң һөкүмранлиғини йеңиш арқилиқ алий һиммәтлик болуштур; бәзи кишиләр өзигә әң аддий тәләпләрни қоюду вә пәс арзу-һәвәсләрнила ойлайду; кишиләрдики һиммәт дәриҗисиниң бир-биридин пәриқлиқ болушиға әгишип, уларниң ишлири, несивилири вә дәриҗилириму пәриқлиқ болиду. Инсан һаятида һиммәтниң роли чоң болуп, кишиләр көз йәтмигән мәнзилләргә өзлиридики алий һиммәтниң шарапити билән йәткәнлигигә тарих гувадур.

Тәбәссүмниң сеһри

Адәттики күлкә ғәмкинликни йоқ қилиш, көңүлни раһәтләндүрүш вә роһни көтүрүштә сеһирлик күчкә егидур. Инсанлиқниң иптихари болған Муһәммәд әләйһиссалам тәбәссүм билән қәлбләрдин орун елиш мөҗүзисини инсанийәткә үгәткән. У ки-

шиләрни тәбәссүмдин ибарәт бу гөзәл әхлақни өзләштүрүшкә тәшәббус қилип: *“Бирсиниң чирайиға тәбәссүм билән қаришиңизда сәдиқиниң совави бардур”* дәп көрсәткән *(имам Тирмизийниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 3-том, 404-бәт, 1956-һәдис).*

Әрәпләрдә “Сиз дунияға күлсиңиз дуния сизгә күлиду” дәйдиған сөз бар. Тәбәссүмниң шундақ мөҗүзилик сеһрий күчи шунчилик очуқ турсиму, бәзи кишиләр улардин һечқандақ бәдәл тәләп қилмайдиған мошу бир қисқила тәбәссүмгә бехиллиқ қилиш билән өзигә, аилисигә вә әтрапидикилиригә бәхитсизликләрни елип келиду. Бәзи кишиләрниң шу бир қисқа тәбәссүмгә болған бехиллиғидин уларниң чишлирини айлап, жиллап бирәр қетим көрәлмәйсиз. Һәтта уларниң чишлирини әврәтмикин дәп ойлап қалисиз. Мундақлар ислам пәйғәмбириниң есил һәдийәлиридин мәһрум қалған вә тәбәссүмдики мөҗүзини тонумиғанлардур.

Турмушимизда тәбәссүмдин ибарәт бу сәдиқини қанчилик көп қилғансири биз намрат болуп қалмаймиз. Әксичә, саадәткә толимиз вә башқиларниму бу саадәттин бәһримән қилимиз. Амма мошу аддий сәдиқини дуния һәләкчилигидә қийинчилиқларға толған бу дунияға чиқириштин бехиллиқ қилған вақтимизда биз дуниялиқ вә ахирәтлик көп яхшилиқлардин мәһрум қалған болумиз.

Үмүтварлиқ

Үмүт – мәхсәткә йетишниң алдинқи шәртидур; үмүт иманниң мевилиридин биридур; мусулман адәм һәр ишта, һәр вақит үмүтвар болиду. Чүнки мундақ адәм әң авал хорлуқни әзизликкә, пеқирлиқни байлиққа, аҗизлиқни қудрәткә, қийинчилиқни оңайлиққа, қуллуқни һөрлүккә айландурушқа қадир болған илим-һекмәтлик, чәксиз күч-қувәтлик Аллаһ тәалаға ишиниду. Үмүт иманниң мевиси болғинидәк, униң қолдишидур; иман болған қәлбтә чоқум үмүт болиду.

Тарихлар гуваки, үмүт кишиләрни көз йәтмигән арманларға ериштүргән. Қуръан кәримдә: **“...капир қовумдин башқиси Аллаһниң рәһмитидин үмүт үзмәйду”** дейилгән *(“Йүсүф” сүриси, 87-айәтниң бир қисми).*

Демәк, үмүт – һәрқандақ қийинчиликни оңайлиққа айландуридиған, жирақни йеқин қилидиған, һорунлуқни тиришчанлиққа өзгәртидиған, роһни үстүн көтиридиған вә мәхсәтләргә ериштүридиған сеһирлиқ күчтур.

Худди үмүт иманниң қолдиши болғинидәк, үмүтсизлик куприлиқниң җорисидур. Әҗдатлиримизму: “үмүтсиз шәйтан” дәп тоғра ейтқан. Үмүтсизлик билән, куприлиқниң оттурисида зич бағлиниш болуп, бу иккисиниң бири йәнә бири үчүн сәвәпчидур. Үмүтсизлик куприлиқни кәлтүриду, куприлиқ үмүтсизликни кәлтүриду.

Пакизлиқ

Пакизлиқ ислам дининиң мусулманларға елип кәлгән әң есил соғилиридин биридур. Мусулман адәм һәр вақит тазилиққа, пакизлиққа әһмийәт бериду. Униң кийими, бәдини һемишәм пакиз, хушпурақ болиду. Пакизлиқ әң авал ислам мәдәнийитидур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Пакизлиқ иманниң йеримидур”* дәп көрсәткән *(имам Әһмәдниң “Муснәд” намлиқ һәдис китави, 37-том, 535-бәт, 22902-һәдис)*. Мусулманлар VII әсирдин бери, пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң башчилиғида, һәр вақит тазилиқ қилип, пакиз, есил, хушпурақ жүрүшниң шунчилик муқәддәс екәнлигини үгинип вә әмәл қилип кәлгән.

Ислам дининиң тазилиққа әһмийәт берип мусулманларни униңға буйрушида, уларниң тән сақлиғи, роһи, дини үчүн пайдилиқ болған көплигән алий һекмәтләр бардур.

Кәмтәрлик

Кәмтәрлик – һәқиқәт қандақла бир киши тәрипидә болса, чоңчилиқ қилмай уни қобул қилиш вә өзидин төвән кишиләргә

кәмтәрлик, меһри-муһәббәт вә юмшақлиқ билән муамилә қилиштур; кәмтәрликниң әкси кибирдур (өзини чоң санаш).

Кәмтәрликниң бу тәрипи пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сөзидин елинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Кибир – һәқни қобул қилмаслиқ вә кишиләрни көзгә илмаслиқтур" ("Сәһиһ Муслим" 1-том, 93-бәт, 91-һәдис)*. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу икки җүмлилик ихчам сөз билән интайин чоңқур вә кәң мәнани айдиңлаштурған.

Һәқиқәтни қобул қилмаслиқ дегәнниң мәнаси: өзиниң нәзәридә, үз-абройда яки байлиқта, яки мәнсәптә, яки һөрмәттә, яки нәсәптә төвән саналған, яки өзи яқтурмайдиған бириниң һәқ сөзини, яки униңдики һәққаний тәрәпләрни қобул қилмаслиқ дегәнлиқтур.

Кишиләрни көзгә илмаслиқ дегәнниң мәнаси: пеқирларниң, адәттики кишиләрниң йениға кәлгинидә, өзини уларға тәң қилмиғанлиқтин ғадийип, өзини чоң тутуш, уларға сөз қилиштин қисилиш, уларниң сөзлирини хуш яқмиған қияпәттә аңлаш вә көргәнла адәмгә салам қилмаслиқ қатарлиқларни ипадиләйду. Мундақ қилиш инсанларниң һөрмәттин ибарәт Аллаһ тәала ата қилған тәбиий һәққини дәпсәндә қилғанлиқ, уларни азарлиғанлиқ вә өзини Аллаһ тәаланиң җазасиға тутқанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *"Қәлбидә зәрричилик кибир болған адәм җәннәткә кирмәйду" ("Сәһиһул Бухари"1-том, 6-бәт, 1-һәдис).*

Әмгәкни сөйүш

Һаятлиқ – һәрикәт демәктур. Һаятлиқ билән өлүмниң пәрқи һәрикәт билән айрилиду. Шуңа һәрбир инсан һаятлиқ йоллирини таллап, өз ризқини өз күчигә тайинип тепип йәп, өзиниң қәдир-қиммити вә иззәт-абройини сақлашқа буйрулған. Қуръан кәримдә: **"Инсан пәқәт өзиниң ишлигән ишиниң нәтиҗисини көриду"** дәп көрситилгән *("Нәҗм" сүриси, 39-айәт).*

Мусулман адәм яхши нийити арқисида пүткүл ишлирини, һәтта өзиниң вә аилисиниң еһтияҗи үчүн ишлигәнлириниму

ибадәт қатариға өткүзәләйду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Әмәлләрниң Аллаһ дәргаһида қобул болуп совапқа лайиқ болуши нийәтләргә бағлиқтур”* дәп көрсәткән (“Сәһиһул Бухари” 1-том, 6-бәт, 1-һәдис). Буниңға асасән, бир адәм ибадәт дәп бәлгүләнмигән, амма һаятлиққа алақидар ишларни қилғанда, мән мошу ишим арқилиқ турмушумни қамдап, Аллаһни рази қилишқа шараит яритимән, дегән нийәттә болса, қилған иши гәрчә ибадәт болмисиму шу яхши нийити билән Аллаһниң дәргаһида ибадәт һесаплинип совапқа еришиду. Һәтта шундақ нийәт билән йегән тамақлириғиму әҗир-совап ата қилиниду.

Саламлишиш

Биз уйғурларда икки киши өз ара учрашқинида бир-биригә салам бериш адити әң қедимий әнъәниләрдин болуп, саламлишиш диний қаидә-йосун вә миллий әхлақ қатаридин санилиду. Саламлишиш кишиләр оттурисида меһри-муһәббәтни давам қилдуруш вә көңүлләрни җәлип қилишта әң зор сеһрий күчкә егә бир иштур.

Саламни авал башлаш сүннәт болса, уни қайтуруш пәриздур. Аллаһ тәала Қуръан кәримдә мундақ дегән: **“Силәргә бирси салам бәрсә, униңға техиму яхши салам билән җавап бериңлар яки униң салимини әйнән қайтуруңлар...”** *(“Ниса” сүриси, 86-айәтниң бир қисми)* дәп көрсәткән. Айәттики, техиму яхши салам билән җавап бериш “Әссаламу әләйкум” йәни (Аллаһниң аманлиғи силәргә болсун) дәп салам бәргән кишигә: “Вәәләйкум әссалам, вәрәһмәтуллаһи вә бәрәкәтуһу” йәни (Аллаһниң аманлиғи, рәһмити вә берикити силәргә болсун) дәп җавап қайтуруш; саламни әйнән қайтуруш дегәнлик: “Вә әләйкум әссалам” йәни (силәргиму Аллаһниң аманлиғи болсун) дәп җавап қайтуруштур.

Салам бәргүчи гәрчә ялғуз бирла киши болсиму, униң салимини қайтурушта “әләйкум” йәни (силәргә...) дәп қайтурулиду.

Чүнки қарши тәрәп “көпчилик”ниң вәкили дәп қарилиду. Буниңда мусулманлар оттурисидики баравәрлик вә бирлик әкс әттүрүлгән.

Салам беришниң тәртиви

Салам бериштә кичикләр чоңларға, өтүп кетиватқанлар олтарғанларға, аз санлиқ көп санлиққа вә қатнаш үстидикиләр пиядикиләргә салам бериду. Шундқла сирттин кәлгәнләр шу йәрдикиләргә, әрләр аялларға, ери аялиға, меһман саһипханға салам бериду.

Йемәк-ичмәктики умумий әдәпләр

1) дәстиханға келиштин авал икки қолни пакиз жуюш. Чүнки қол микроблар билән әң көп учришип туридиған әза болғанлиқтин, қолларни жумастин бирнәрсә йемәслик вә тутмаслиқ лазим. Бу тән саламәтликни сақлаш қурали болуштин авал, динимизниң әмири вә ислам мәдәнийитидур.

2) дәстиханда көпирәк адәм биллә олтуруп йейишкә тиришиш лазим. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссалам өзи ялғуз йемәк йейишни яқтурматти вә мундақ дәтти: *“Тамақларниң әң яхшиси бир таваққа көп адәм қол узитип йейилгән тамақтур”* *(“Шуәбул иман” намлиқ әсәр, 12-том,138-бәт, 9174-һәдис).*

3) тамақниң бешида “Бисмилләһир рәһманир рәһим” дейиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Силәр тамақ йемәкчи болғиниңларда, «бисмилләһ» дәңлар, буни авал дейишни унтуп қалған болсаңлар, тамақ вақтида болсиму «авал вә ахир бисмиллаһ» дәңлар”* *(имам Әбу Давудниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 3-том, 347-бәт, 3767-һәдис).*

4) тамақни оң қол билән йейиш; һәдистә: *“Шәйтан сол қоли билән йәйду”* дәп кәлгән *(“Сәһиһ Муслим” 3-том, 1548-бәт, 2020-һәдис).*

Пәқәт оң қолида өзриси болғанлар сол қоли билән йесиму болиду.

5) тамақни алдидин йейиш. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Әй оғлум! Бисмилләһ дегин вә оң қолуң билән алдиңдин йегин”* деган *(“Сәһиһул Бухари” 7-том, 68-бәт, 5376-һәдис).*

6) тамақтин толуқ пайдилиниш; йәни йәйдиған нәрсә йәргә чүшүп кәтсә, уни тазилаветип йейиш керәк. Чүнки йәргә чүшүп кәткән йемәкни алмаслиқ уни хорлиғанлиқ вә исрап қилғанлиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу һәқтә: *“Силәрниң бирәр локма йемигиңлар йәргә чүшүп кәтсиму, уни тазилап йәңлар, уни шәйтанға қоюп бәрмәңлар”* дегән *(“Сәһиһ Муслим” 3-том, 1607-бәт, 2033-һәдис).*

Әгәр йолға яки паскина йәргә чүшүп кәтсә уни елип йейиш керәк әмәс; ешип қалған тамақни ташлаветиш чоң исрапхорлуқ болуп, гунаси еғирдур. Шуңа тамақни йәп болалиғичилик етиш вә көп әткәндә чоқум башқиларниму чақирип биллә йейиш керәк.

7) қосақ ачмиғичә йемәслик вә тоймастин дәстихандин туруп кетиш лазим; йәни қосақни қаттиқ тойғузиветмәслик керәк; көп йейиштин семизлик келип чиқиду; семизликтин һәрхил кесәлликләр келип чиқиду. Әрәпләрдә: “Ашқазан кесәлликниң өйидур, пәрһиз (өзини тамақтин тартиш) давалинишниң бешидур” дәйдиған һекмәт бар.

8) йемәкни пүвдимәслик вә бир нәрсә ичиватқанда қачиға тинмаслиқ. Пәйғәмбәр әләйһиссалам:

“Тамақни совутуп йәңлар, чүнки қизиқ тамақта бәрикәт йоқ” дегән *(имам Тәбәрийниң “Әл муъҗәмул әвсәт” намлиқ һәдис китави, 6-том, 209-бәт, 6209-һәдис).*

9) тамақни яхши чайнап, алдиримай йейиш лазим.

10) ашқазанни раһәтлитиш үчүн арқа-арқидин йемәстин, һәрбир локма арилиғида дәстихандикиләр билән параңлишиш яхши көрүлгән, амма ағзида тамақ бар һаләттә сөзләш яхши әмәс.

11) тамақтин кейин, “әлһәмду лиллаһ” дәп Аллаһ тәалаға

шүкүр қилиш вә йемәк дуасини оқуш *(Барлиқ һәмду сана мән һечқандақ күч сәрип қилмастин, мени бу тамақ билән ғизаландурған вә уни маңа ризқ қилип ата қилған Аллаһқа хастур, униңға шүкүр ейтимән. (имам Тирмизийниң “Сунән” намлиқ һәдис китави 5-том, 385-бәт, 3458-һәдис)).*

12) тамақтин кейин қолни жуюш вә чишларни тазилаш.

Меһмандарчилиқтики әдәпләр

Мусулман адәм мәйли башқиларниң өйигә меһман болуп барсун, мәйли башқиларни өйигә чақирип меһман қилсун, дәстихан вә зияпәт әдәплиригә риайә қилиши вә балилирниму шундақ тәрбийәлиши керәк. Мундақ исламий әдәп-әхлақлар меһманлар вә саһипхан оттурисидики сөйгү-муһәббәтни ашуриду. Бу әдәпләрниң бәзиси төвәндикичә:

1) меһманни очуқ чирай билән қизғин қарши елип, әң камалий еһтирам билән һөрмәтләш пәриздур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Кимки Аллаһқа вә ахирәткә иман ейтқан екән, меһманни һөрмәт қилсун”* дегән *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 11-бәт, 6018-һәдис).*

2) меһманға қизғин параң селип бериш вә көңлини елиш.

3) меһманлардин чоңлар тамаққа еғиз тәгмигичә, өй егиси вә кичикләр йейишни башлимаслиқ керәк.

4) меһман йейишни тохтатмиғичә саһипханниң йейиштин тохтимаслиғи вә һемишәм уни йейишкә тәшәббус қилип туруши лазим.

5) тамақ йәватқанда бирсиниң алған лоқмисиға тикилип қараш қаттиқ әйип санилидиған иштур. Шуңа еғизларға елиниватқан лоқмилардин көзләрни қачуруш керәк.

6) ағзида тамақ бар туруп уни жутивәтмәстин гәп қилишқа болмайду. Гәп қилишқа зөрүрийәт болуп қалса, ағзини қоли билән тосап туруп сөз қилса болиду.

7) дәстиханда меһманниң көңлини аяш вә униң һиссиятиға маслишиш лазим.

8) чәйнәкниң жүмигидин яки су қачисиниң ағзидин ичиш әйип санилидиған иштур. Уни пиялиға қуюп ичиш керәк.

9) меһманниң чинисигә чай қуйғанда чинининң оттурисиға чайни кокуртуп қуймастин сиркайиниң бир четидин аста қуюш керәк.

Начар әхлақлар

Инсан тәбиити әслидә яхшилиқни сөйидиған, яманлиқтин нәпрәтлинидиған хусусийәт билән яритилған болуп, инсан һемишәм гөзәл әхлақларға интилиду, начар әхлақ вә яман қилиқлардин нәпрәтлиниду. Һәрқандақ бир җәмийәт кишилириниң оттурисидики бәхит-саадәт, меһир- муһәббәт, достлуқ, инақлиқ вә бирликкә тосқун болудиған нәрсә дәл начар әхлақ вә яман қилиқлардур.

Начар әхлақларниң түрлири интайин көп болуп, ялған ейтиш, алдамчилиқ қилиш, һарам йейиш, ата-анини қахшитиш, аилисидикиләрни рәнҗитиш, хошниларға азар бериш, хизмәтдашлириға чоңлуқ қилиш, башқиларға дүшмәнлик қилиш, бирсигә қара чаплаш, көрәлмәслик қилиш, қоркунчақлиқ, сөзидә турмаслиқ, һайванларни қийнаш, һорунлуқ, тамагәрлик, пурсәтпәрәслик, питнихорлуқ, ғевәтхорлуқ вә башқилардур. Төвәндә бәзилири баян қилиниду:

Ата-анини қахшитиш

Пәрзәнтләр тәрипидин ата-аниларниң көңлигә тегип қойидиған яки уларни рәнҗитип қойидиған һәрқандақ сөз-һәрикәтләрниң садир болуши ата-аниларни қахшатқанлиқтур. Ата-анисини қахшатқанлар зиян тартқучилардур.

Аллаһқа асийлиқ болмайдиған һәрқандақ ишта, уларниң сөзлирини аңлап, уларға итаәт қилиш интайин зөрүрдур. Киши қанчилик яхши болуп кетип, Аллаһқа шунчә садиқ болсиму,

атисини яки анисини қахшатқан екән, у, һәргизму Аллаһ тәаланиң рәһмитигә еришәлмәйду йәни җәннәткә кирәлмәйду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам йәнә мундақ дәйду: *“Аллаһ тәала пүткүл чоң гуналарниң җазасидин халиғинини қиямәт күнигичә кечиктүриду, пәқәт ата-анисини қахшатқанниң җазасини өлүштин бурун, мошу дуниядила униңға көрситиду”*.

Қара чаплаш

Гунасиз кишиләрни қарилаш уларни тирик турғузуп өлтүргәнгә охшаш болуп, бу қарилинғучиларға ақивитини тәсәввур қилип болғусиз роһий азапни, чидиғусиз һәсрәт- надамәтни елип келиду. Әр-аялларға төһмәт чаплап, уларниң аилисини бузған төһмәтчи бу қилмишлири билән инсанийәткә қанчилик еғир зиян салған болса, униң җинайити вә җазасиму шунчилик еғир вә чоң болиду. Аллаһ Қуръан кәримдә мундақ дегән: **“Әр-аял мусулманларға қилмиған ишларни (чаплап) уларни рәнҗитидиғанлар өзлири чаплиған (шу) төһмәтни вә оп-очуқ гунани үстигә артивалған болиду”** *(“Әһзаб” сүриси, 58-айәт).*

Ялған гуваликқ бериш

Ялған гуваликқ бирсигә асассиз һалда, ялғандин төһмәт қилип, қилмиған ишни қилди, демигән гәпни деди, дәп қарилаштур. Ялған гуваликқ бегуна кишиләрниң қенини аққузушқа, һәқ- һоқуқларниң зайә болуп кетишигә, гунасизларниң қарилинишиға, гунакарларниң җазасиз қелишиға сәвәп болудиған, Аллаһқа әң яман көрүлидиған, кәчүргүлгүсиз әң яман җинайәттур. Аллаһ тәала мундақ дегән: **“...Силәр бутлардин ибарәт нәҗистин қечиңлар, ялған гуваликқ бериштин қечиңлар”** *(“Һәҗ” сүриси, 30-айәтниң бир қисми).*

Алдамчилиқ

Алдамчилиқ инсан тәбиитигә ят вә уларниң шәнигә ярашмайдиған бир начар әхлақтур; алдамчилар пүткүл инсанийәтниң луғитидә сөкүлмәктә. Инсанлар яритилғандин буян кәлгән пүткүл дин, пәлсәпә вә йәрлик қанунларму алдамчилиқни мәнъий қилиду вә алдамчиларни сөкиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам алдамчилиқни сөкүп: *“Кимки алдамчилиқ қилидекән, у биздин әмәс”* дәп агаһландурған *(“Сәһиһ Муслим” 1-том, 99-бәт, 101-һәдис).*

Ғевәт

Бирсиниң чирай-шәкли, қияпити, нәсиви, миллити, әхлақи, жүрүш-туруши вә униң өзигә мунасивәтлик болған һәрқандақ нәрсә һәққидә ейтилған яман сөзләр ғевәт қатариға кириду.

Ғевәт, шикайәт еғиз яки йезиқ арқилиқ тарайдиған бузғунчилиқ характеридики сөз-чөчәк, иғва, питнә-пасат болуп, у инсанийәт дуниясини булғап, мәнивийәтни зәһәрләйдиған алвасти маһийәтлик кесәл, мәнивий рактур.

Аллаһ тәала Қуръан кәримдә: **“...Бир-бириңларниң ғевитини қилмаңлар, силәрниң бириңлар өлгән қериндишиниң гөшини йейишни яқтурамду? Уни әлвәттә яман көрүсиләр. Ундақта Аллаһтин қорқуңлар…”** дәп тәвсийә қилған *(“Һужурат” сүриси, 12-айәтниң бир қисми).*

Зулум вә һәқсизлиқ

Зулум қилиш – һәқсизлиқ қилиш, наһәқ иш қилиш дегәнликтур. Мусулман адәм башқиларға зулум қилип һәқсизлиқ қилмайду. Һәқсизлиқни қобул қилмайду. Аллаһ тәала зулум қилишни қаттиқ яман көрүду. Шуңа Қуръан кәримдә мундақ дегән: **“... Силәрдин кимки зулум қилидикән, униңға биз азавимизни тетитимиз”** *(“Фурқан” сүриси, 19-айәтниң бир қисми).*

Ялғанчилиқ

Ялған сөзләш әң яман қилиқ, начар әхлақ вә иманға зит қилидиған чоң гунадур. Сахтипәзлик, алдамчилиқ, сөзидә турмаслиқ, аманәткә хиянәт қилиш, вәдигә хилаплиқ қилиш, ялған гуваліқ бериш, ялған қәсәм қилиш, гунасиз кишиләргә қара чаплаш, чеқимчилиқ, сатқунлуқ, гуманхорлуқ, тараза-өлчәмдә кам бериш қатарлиқ пүткүл яманлиқларниң вә еғир гуналарниң баш рольчиси ялғанчилиқтур.

Мусулман ялған сөзлимәйду

Һәқиқий мусулман адәм һәргиз ялған сөзлимәйду. *Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин бир күни "Мусулман адәмниң оғрилиқ қилиши мүмкинму? - дәп соралғинида, «һә-ә, мүмкин» дәп җавап бәргән. «Мусулман адәмниң зина қилиши мүмкинму?» - дәп соралғинида, «һә-ә, мүмкин» дәп җавап бәргән. У йәнә «Мусулман адәмниң ялған ейтиши мүмкинму?» - дәп соралғинида, «яқ, мүмкин әмәс»" дәп җавап бәргән ("Сәһиһул Бухари" 1-том, 16-бәт, 33-һәдис).*

Вәдисидә турмаслиқ

Сөзидә турмаслиқ вәдисигә хилаплиқ қилиш дунияда һәммә адәм өч көрүдиған начар қилиқ болуп, бу илләт кимдә болса шу адәм яхшилиқ күтүшкә яримайдиған, ишәнгили болмайдиған, ярамсиз адәм һесаплиниду. Бундақ адәм өзигә вә башқиларға нурғун зиянларни кәлтүриду; вәдигә вапа қилмаслиқ, ләвзи қилған ишқа егә болмаслиқ иманниң аҗизлиғидин дерәк беридиған мунапиқлиқ характерға егә ялғанчилиқтур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мунапиқлиқниң аламәтлирини баян қилип: *"Мунапиқлиқниң бәлгүси үч болуп, улар: ялған сөзләш, вәдигә хилаплиқ қилиш, аманәткә хиянәт қилиш"*, - дәп көрсәткән.

Өчлүк, адавәт сақлаш

Өчлүк начар әхлақлардин болуп, һәқиқий мусулман адәм көңлидә бирсигә қарши өч-адавәт сақлимайду. Бирәр кишиниң пайдиға еришкәнлигини көргинидә униңға сөйүниду; бирәр кишигә зиян йәткәнлигини көргинидә қайғуриду. Чүнки һәқиқий мусулман адәм пүткүл инсанийәткә яхшилиқ вә бәхит тиләйду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Бир мусулманниң йәнә бир мусулман билән үч күндин артуқ ташлишип кетиши (адавәт тутуши) тоғра әмәс”* дәп көрсәткән *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 19-бәт, 6065-һәдис).*

Кишиләрниң әйивини издәш

Кишиләрниң әйивини издәш, мәхсәтлик һалда уларға әйип қоюш шу адәмниң вуждидики рәзиллик вә пәсликниң аламитидур. Аллаһ тәала Қуръан кәримдә мундақ дәп көрсәткән: **“… Бир- бириңларниң әйивини издәп жүрмәңлар...”** *(“Һуҗурат” сүриси, 12-айәт).*

Ислам дини кишиләрниң мәхпийәтлигини қоғдашқа наһайити зор әһмийәт бәргән. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Кимки бирсиниң өйиниң ичигә рухсәтсиз қариса, өй егиси униң көзини қуювәтсиму болиду” (“Сәһиһул Бухари” 9-том, 11-бәт, 6902-һәдис).* У йәнә мундақ дегән: *“Башқиларниң әйивини йошурун тәкшүрүп жүрмәңлар, кимки бирәр мусулманниң әйивини ачидикән, Аллаһ униң әйивини ачиду. Аллаһ бириниң әйивини ачса, уни өз өйидила рәсва қилиду” (Имам Әһмәдниң “Сунән” намлиқһәдис китави, 33-том, 20-бәт, 19776-һәдис).*

Кишиләрниң камчилиқлирини вә әйиплирини йепиш гөзәл әхлақтин санилиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Кимки бирсиниң әйивини билип туруп япса, қиямәт күнидә Аллаһ униң әйивини япиду”* дәп көрсәткән *(“Сәһиһул Бухари”3-том, 128-бәт, 2442-һәдис)*. У йәнә кишиләрниң мәхпий параңлирини оғриликчә тиңшаштин тосап мундақ дегән: *“Кимки башқиларниң париңини оғриликчә*

тиңшайдекән, қиямәт күни униң қулиғиға еритилгән қоғушун қуюлиду” *(“Сәһиһул Бухари” 9-том, 42-бәт, 7042-айәт).*

Кишиләрни мәсхирә қилиш

Мәсхирә – кишиләрни заңлиқ қилиш, уларни көңүл ечиш вә күлкә пәйда қилиш мавзусиға айландурувелиш дегәнлик болуп, Аллаһниң вә инсанларниң нәзәридә әң қәбиһ әдәпсизликтур. Аллаһ тәала Қуръан кәримдә кишиләрни мәсхирә қилиштин тосап мундақ дегән: **“Әй мөмүнләр! Бир қовум йәнә бир қовумни мәсхирә қилмисун, мәсхирә қилинған қовум мәсхирә қилғучи қовумдин яхширақ болуши мүмкин, силәрниң араңлардики аялларму өз ара мәсхирә қилишмисун, мәсхирә қилинғучи аяллар мәсхирә қилғучи аяллардин яхширақ болуши мүмкин...”** *(“Һуҗурат” сүриси, 11-айәтниң бир қисми).*

Кишиләрни мәсхирә қилиш имансизларниң адити болуп, Аллаһ тәала капирларни сөкүп мундақ дегән: **“Капирлар һәқиқәтән мөмүнләрни (мәсхирә қилип) күләтти. (Мөмүнләр) уларниң алдидин өткәндә, улар өз ара көз қисишатти”** *(“Мутәффифин” сүриси, 29-30-айәтләр).*

Ичи тарлиқ

Көрәлмәслик яки ичи тарлиқ өч-адавәттинму күчлүк болған мәнивий кесәллик болуп, қәлбниң аҗизлашқанлиғиниң вә етиқатсизлиқниң ипадисидур. Көрәлмәслик өзи еришиш үчүн башқиларниң мал-мүлүк, һоқуқ-мәнсәп, илим-һекмәт қатарлиқ диний вә дунияви неъмәтлириниң йоқилишини ойлап, қизил көзлүк қилиштур.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Көрәлмәсликтин сақлиниңлар, худди от отунни яки от -чөпни йегәндәк көрәлмәслик яхши әмәлләрни йәп кетиду”* *(имам Әбу Давудниң “Сунән” намлиқ һәдис китави 4-том, 267-бәт, 4903-һәдис).*

Гәп тошуш

Гәп тошуш – бирсиниң башқа бир киши һәққидә аңлиғанлирини, кишиләрниң оттурисида зиддийәт пәйда қилидиған вә мунасивәтни яманлаштуридиған шәкилдә шу кишигә йөткәш дегәнликтур.

Гәп тошуштин ибарәт бу рәзил хулуқ сәвәвидин достлар бир-биригә дүшмәнлишиду, бирлик бузулиду, инақ аилиләр парчилиниду, туққанлар бир-биридин жирақлишиду. Һәтта гәп тошуш сәвәплик кишиләр оттурисида беһөддә қан төкүлүш әһваллириму йүз бериду. Шуңа ислам динида, гәп тошуғучилар, питнә-иғва тарқатқучилар қаттиқ сөкүлгән вә уларниң Аллаһниң рәһмитидин мәһрум қалинидиғанлиғи баян қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дегән: *“Аллаһниң әң яман бәндилири гәп тошуғучилар, дост-бурадәрләрни бир-биридин айриғучилар вә гунасиз адәмләрни әйиплигүчиләрдур” (имам Әһмәдниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 5-том, 279-бәт, 17998-һәдис). Йәнә бир һәдистә: “Гәп тошуғучилар җәннәткә кирмәйду” дегән (“Сәһиһ Муслим” 1-том, 101-бәт, 105-һәдис).*

Кишиләргә ләқәм қоюш

Кишиләргә ләқәм қоюш яки уларни улар яман көрүдиған ләқәмләр билән чақириш, аташ әң начар әхлақсизлиқ болуп, мундақ қилиш кишиләр оттурисидики достлуқ, инақлиқ вә барчә йеқинчилиқларни бузуп ташлайду. Шуңа Аллаһ тәала Қуръан кәримдә бу қилиқтин алаһидә тосап мундақ дегән: **“…Бир-бириңларни әйиплимәңлар, бир-бириңларни яман ләқәм билән чақирмаңлар...”** *(“Һуҗурат” сүриси, 11-айәтниң бир қисми).*

Һаясизлиқ

Һаясизлиқ – гуна, яман ишларни һечкимдин тәп тартмастин яки хиҗил болмастин қилиш дегәнлик болуп, һаясизлиқ имансизлиқ билән баравәр яманлиқтур. Пәйғәмбиримиз һәзрити

Муһәммәд әләйһиссалам: *“Һая билән иман иккиси бир пүтүн нәрсә. Уларниң бири йоқалса, иккинчисиму йоқилиду”* дегән (имам Һакимниң “Мустәдрәк” намлиқ һәдис китави, 1-том, 73-бәт, 58-һәдис). Йәнә у: *“Һая яхшилиқтин башқини елип кәлмәйду”* *(“Сәһиһул Бухари” 8-том, 29-бәт, 6117-һәдис).* Әҗдатлиримизниң “һаясизда иман йоқ” дегән сөзиму буниңға асасән ейтилған болуши мүмкин.

Гуманхорлуқ

Гуманхорлуқ – кишиләрдин шәклиниш, улар һәққидә яман хиялларни ойлаш дегәнлик болуп, башқилардин сәвәпсиз ағринип, кейин болудиған ишлар һәққидә “Мундақ болармекин, ундақ қилармекин, етәрмекин” дегәндәк қошумчилар билән гәп қилишму гуманхорлуқтур. Бу сөзни иккинчи бир киши раст қилип сөзләш арқилиқ пәйда болудиған ялғанчилиқму гуманхорлуқниң нәтижисидур. Шуңа пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Силәр гуманхорлуқтин сақлиниңлар. Чүнки гуман билән қилинған сөз, сөзниң әң ялғинидур”* дәп көрсәткән *(“Сәһиһул Бухари” 7-том, 19-бәт, 5143-һәдис).*

Аллаһ тәала Қуръан кәримдә: **“Әй мөмүнләр! Көп гуманлардин сақлиниңлар (йәни аилидикилилириңларға вә кишиләргә гуманхорлуқ қилмаңлар), бәзи гуманлар һәқиқәтән гунадур...”** *(“Һуҗурат” сүриси, 12-айәтниң бир қисми).*

Чеқимчилиқ

Чеқимчилиқ – бирсини зиянға учритиш үчүн униң һәққидә башқилардин аңлиған бир-икки еғиз гәпни, ялған сөзләр билән көптүрүп, қарши тәрәпкә аңлитиш ялғанчилиғи болуп, адәттики гәп тошуштин пәриқлиқ җинайәттур. Чүнки гәп тошуш мәхсәтсизму әмәлгә ашиду. Амма чеқимчилиқ рәзил мәхсәтләр арқисида елип берилиду. Бундақ чеқимчилиқ шу инсанниң нийити бузуқ, роһи кесәл, бепәрва адәм екәнлигини билдүриду.

Бир қетимлиқ чеқимчилиқниң сәвәви билән достлар вә аилиләр оттурисида өчмәнлик пәйда болуп, бәхитниң асаси болған хатирҗәмлик, инақлиқ бузулиду. Чеқимчилиққа қарши турушниң үнүмлүк чариси – чеқимчиниң сөзигә қулақ салмаслиқ яки ишәнмәсликтур. Чеқимчиниң яман ақивити тоғрулуқ пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Кимки бир кишиниң башқилар аңлап қелишини яқтурмайдиған сөзини аңлитип қойидекән, қиямәт күни униң икки қулиғиға қоғушун қуюлиду”*, - дәп көрсәткән *(“Сәһиһул Бухари” 9-том, 42-бәт, 7042-һәдис).*

Өзини чоң тутуш

Өзини чоң тутуш – өзини алаһидә чағлиғанлиқтин, өзидә аз-тола бар болған артуқчилиқларни толиму жуқури мөлчәрләп, өзини қалтис чағлап, башқиларни төвән көрүш вә ғадийиш дегәнликтур. Өзини чоң туткучиларни Аллаһ тәала зади яқтурмайду.

Атақлиқ шаиримиз Тейипҗан Елиев мундақларға өз баһасини бәргән:

Егилидекән алма шахлири,
Мевиси қанчә охшиғансири,
Кәмтәрлик билән адәм чирайлиқ,
Сәтлишидекән ғадайғансири.

Өзини чоң тутуш роһий һалитигә егә кишиләр сағлам, адәттики роһий һаләттин толиму чәтнәп кәткән кишиләр болуп, бирхил роһий кесәлликкә, роһий ажизлиғиға гириптар болған кишиләрдур. Бу хил роһий һаләт һаман уларниң җисманий сағламлиғиға, шундақла роһий сағламлиғиға зор дәриҗидә сәлбий тәсир көрсәткәнликтин, уларда җәмийәткә маслишалмаслиқ яки башқиларниң әйиплишигә учраш, көплигән кишиләр еришкән хошаллиқ, роһий азадиликкә еришәлмәслик, сиқилиш ичидә яшаш, җисманий җәһәттин балдур ажизлишиш әһвали көрүлиду.

Бирсидә өзини чоң тутуш роһий һалитиниң болғанлиғи униң әхлақий җәһәттинму сағлам әмәслигини ипадиләйду. Шуңа Қуръан кәрим бу хил начар илләттин мәнъий қилип, Лоқман һәкимниң оғлиға қилған мону вәсийитини баян қилған: **“Кишиләрдин мәнситмәслик билән үз өрүмигин, зиминда ғадийип маңмиғин, Аллаһ һәқиқәтән һакавур, өзини чоң туткучиларни дост тутмайду”** *(“Лоқман” сүриси, 18-айәт).*

Чирайлиқ кийиниш өзини чоң тутқанлиқ әмәс

Пәйғәмбәр әләйһиссалам бир күни саһабиләргә тәлим бирип: *“Қәлбидә зәрричилик кибир болған адәм җәннәткә кирәлмәйду” дегәндә, саһабиләрдин бири қорқуп кетип: “Әй Аллаһниң пәйғәмбири! Адәм кийиминиң чирайлиқ, айиғиниң чирайлиқ болушини яқтуриду, буму кибирдин саниламду?” - дегәндә, пәйғәмбәр әләйһиссалам у кишигә җавап бирип: “Аллаһ гөзәлдур, гөзәлликни яқтуриду; кибир дегән көрәңләш вә башқиларни көзгә илмаслиқтур”* дегән *(“Сәһиһ Муслим” 1-том, 93-бәт 91-айәт).* Бу һәдискә асасән, чирайлиқ кийинип жүрүш өзини чоң тутқанлиқтин саналмайду, бәлки шундақ қилиш тәләп қилиниду.

Исрапхорлуқ

Исрап – бир нәрсини һәддидин артуқ бузуп-чечиш дегәнлик болуп, исрапчилиқни вә исрапхорларни дунияда һечқандақ дин яки қанун қоллимайду. Чүнки исрап қилип бузуп-чачқан нәрсиләрдин һечким пайдилиналмайду. Һәрқандақ бир нәрсини исрап қилиш һарамдур; әксичә, һәрнәрсини адәттики һалда қаидә-йосун бойичә ишлитиш пүткүл инсанлар тәрипидин қарши елинидиған, Аллаһ тәалани мәмнун қилидиған яхши усулдур. Қуръан кәримдә: **“...йәңлар, ичиңлар, исрап қилмаңлар, Аллаһ исрап қилғучиларни һәқиқәтән яқтурмайду”** *(“Әъраф”*

сүриси, 31-айәтниң бир қисми) дәп көрситилгән. Аллаһ мошу айәт арқилиқ бизгә ризқ қилип берилгән назу-немәтләрни кәң-таша йейишкә, ичишкә тәрғип қилиду, лекин исрапхорлуқ қилишимизни қаттиқ чәкләйду. Аллаһ тәала исрап қилғучиларни сөкүп мундақ дәйду: **“...исрап қилмиғин. Исрап қилғучилар һәқиқәтән шәйтанларниң қериндашлиридур...”** *(“Исра” сүриси, 26-27-айәтләрниң бир қисми).*

Парихорлуқ

Парахорлуқ – бирсиниң һәққини йәвелиш яки униң хизмәт орнини тартивелиш яки униңға кәлгән амәтни өзигә қаритивелиш яки гунасиз бирини қарилаш яки бирәр җинайәткарни ақлаш яки униң җинайитини йениклитиш яки қандақла бир дава ишида қарши тәрәпниң һәққини өзигә қаритиштин ибарәт рәзил мәхсәтни әмәлгә ашуруш үчүн иш үстидикиләргә мәлум миқдарда пул яки пулға тохтайдиған бирнәрсә бериш дегәнлик болуп, парини бәргән вә алған һәр иккиси Аллаһниң алдида қаттиқ гунакар, инсанийәт алдида әйипкар болиду.

Пара бериш яки елиш ислам динидила әмәс, бәлки пүткүл динларда вә пүткүл қанунларда қәтъий һарамдур. Пәйғәмбәр әләйһиссалам: *“Аллаһ пара бәргүчигә, уни алғучиға вә униңға васитә болғучиға ләнәт қилди” (Имам Әһмәдниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 37-том, 85-бәт, 22399-һәдис)* дейиш арқилиқ парихорлуқ җинайитиниң җазасини баян қилған. Аллаһниң ләнитигә учриғанлиқ ахирәтлик несивидин пүткүлләй қуруқ қалғанлиқтур.

Мусулман әмәс милләтләрни дораш

Мусулман әмәс милләтләрни дораш вә уларни өзлиригә үлгә қиливелиш начар әхлақлар қатаридин санилиду.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам мусулман әмәсләрни дорашниң хәтиридин агаһландуруп: *“Кимки өзини башқа бир қовумға ох-*

шитивалидекән, у шу қовумдин болуп кетиду" дегән *(имам Әбу Давудниң "Сунән" намлиқ һәдис китави 4-том, 44-бәт, 4031-һәдис).*

Амма мусулман әмәс милләтләрдин үгинишкә тегишлик нәрсиләрму бар.

Мусулман әмәсләрдин немиләрни үгинимиз?

Биз мусулман әмәс милләтләрниң пән-техникисини, илим-мәрипитини, оқуш вә үгинишкә болған қизиқарлиғини, шундақла уларниң вақитқа риайә қилиш, сөзидә туруш, муамилидә сәмимий болушқа охшиған инсаний әхлақини үгинишимиз лазим.

Пәйғәмбәр әләйһиссалам *"Һекмәт мусулманниң жүтүрүп қойған нәрсисидур. Уни нәдин тапса елишқа әң һәқлиқтур"* дегән *(имам Ибни Мажәниң "Сунән" намлиқ һәдис китави, 2-том, 1395-бәт, 4169-һәдис).*

Әрәп тилидики "һекмәт" сөзи "Тоғра иш, тоғра сөз вә пайдилиқ илим" дегән мәналарни билдүриду. Мусулманлар инсанийәткә пайдилиқ болған һәрқандақ илим-мәрипәтни, һүнәр- кәсипни вә тоғра ишларни нәдә болса тепип үгинишкә вә қилишқа буйрулған.

ИККИНЧИ БӨЛҮМ

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҺАЯТИДИН ӨРНӘКЛӘР

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгинишниң әһмийити

Аллаһ тәала инсанларни йәр йүзигә пәйда қилипла қалмастин, уларниң дунияда бәхитлик һаят кәчүриши вә кейин Аллаһниң дәргаһидиму яхши ақивәтләргә еришип, саадәтмәнләрдин болуши үчүн уларни тоғра йолға йетәклисун дәп инсанларниң арисидин таллап, уларға пәйғәмбәрләрни әвәтти. Адәм әләйһиссалам инсанларниң тунҗа атиси болғинидәк, әйни вақитта уларға әвәтилгән тунҗа пәйғәмбәр еди. Адәм әләйһиссаламниң диниму кишиләрни Аллаһқа ибадәт қилишқа чақиридиған һәқ дин еди.

Заманларниң өтүши билән инсанлар бир заманлар һәқ динниң роһидин пүткүлләй жирақлишип, купри, залаләтниң қараңғулуқлирида теңирқиған болсиму, Аллаһ тәаланиң арқа-арқидин пәйғәмбәрләрни әвәтиши нәтиҗисидә, улар йәнә һәқ динға қайтип кәлди. Аллаһ тәала инсанлар җәмиитиниң тәрәққиятиға әгәштүрүп, динниму тәдриҗий һалда тәкамиллаштуруп кәлди вә уни инсанларниң сәрхили, пәйғәмбәрләрниң ахирқиси вә ислам дининиң пәйғәмбири һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға йетп келиши билән әң ахирқи камалиға йәткүзди. **“...Бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим. Силәргә немитимни тамамлидим. Ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим...”** *(“Маидә” сүриси, 3- айәтниң бир қисми).*

Пәйғәмбиримизниң һаятини, иш излирини, Аллаһ тәаланиң улуқ динини инсанларға йәткүзүш йолида елип барған җапалиқ күрәшлирини толуқ үгинип, униңға һәқиқий рәвиштә әгишиш вә униңға чин көңүлдин муһәббәт бағлап, сәмимий сөйүш “мән

мусулманмән” дегән һәрбир киши үчүн алдинқи пәризләрниң бири. Чүнки пәйғәмбәр әләйһиссаламға иман кәлтүрүш иманниң муһим бир асаси. Пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам инсанийәтниң иптихарлиқ үлгиси, униң һаяти пүткүл инсанийәт үчүн үлгилик образ, ислам дининиң рәһбири вә Қуръан кәримниң җанлиқ тәрҗимиси, кишиләргә исламниң дағдам йолини көрситип беридиған нурлуқ чирақ. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Аллаһниң инсанларға әвәткән әлчиси екәнлигигә чин ишиниш иманниң бир парчиси, уни сөйүш вә униң йолиға әгишиш пәриздур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш иманниң тәқәззаси

Иманниң асаси “Лә илаһә илләллаһу Муһәммәдун рәсулуллаһ” йәни (Аллаһтин башқа һеч мәбуд бәрһәқ йоқ, Муһәммәд әләйһиссалам Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ пәйғәмбиридур) дегән тәвһид кәлимисиниң мәзмуниға чин жүрәктин ишиништур. Шүбһисизки, пәйғәмбәр әләйһиссаламға иман ейтиш дегәнлик униң Аллаһниң бәрһәқ пәйғәмбири екәнлигини жүрәктин тәстиқләп, униң гөзәл әдәп-әхлақлирини, есил пәзилитини, пүткүл мәхлуқатлардин үстүнлигини, Аллаһ тәаланиң униңға ата қилған камил немәтлирини, башқиларға қәтъий қияс қилғили болмайдиған талант вә парасәтлирини билишни тәләп қилиду. Шуниң үчүн, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгиниш толиму зөрүрдур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш униңға әгишишниң йолидур

Аллаһ тәала мусулманларға пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишишни пәриз қилди вә униңға әгишишни Аллаһниң сөйгүсигә еришишиниң шәрти қилип бәкитти. Шуңа Аллаһ тәалани сөй-

идиғанлиғини дава қилидиған һәрқандақ адәмниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға һәқиқий рәвиштә әгишиши шәрт. Аллаһ тәала мундақ дәйду: **«(Әй Муһәммәд! Уларға) ейтқинки: “Әгәр силәр Аллаһни сөйсәңлар маңа әгишиңлар, Аллаһму силәрни сөйиду вә гунариңларни мәғпирәт қилиду…»** *(“Әл-Имран” сүриси, 31-айәтниң бир қисми).*

Әгишиш – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әмир-пәрманлириға әмәл қилғанниң сиртида, һаятимизниң барлиқ саһалирида униң йолида меңиш, униң қилған ишлирини қилиш, униң сүннәтлиригә әмәл қилиш, сөзимиздә, иш-һәрикәтлиримиздә уни өзимизгә үлгә қилиш билән болиду. Бу пәйғәмбәр әләйһиссаламниң ишлирини, сөзлирини вә барлиқ әһвалини үгинишни, униң хисләтлирини, есил сүпәтлирини, гөзәл әхлақлирини вә адәтлирини билишни тәқәзза қилиду, әлвәттә.

Саһабәкирамлар пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишиш, униң гәп-сөз, иш-һәрикәт вә әдәп- әхлақлирини үгинишкә интайин һерисмән еди. Әң аддий ишлардиму рәсулуллаһ қилған ишларни қилишқа тиришатти. Рәсулуллаһниң олтуруш-қопуш, меңиш-туруш, сөзләш вә сүкүт қилиш қатарлиқ барлиқ һәрикәтлирини наһайити диққәт билән күзитип, униңға әгишәтти. Һәтта улар дин билән мунасивити болмиған адәттики ишлардиму пәйғәмбәр әләйһиссалам яхши көргән нәрсини яхши көрәтти вә у яқтурмиған нәрсини яман көрәтти. Һәзрити Әнәс рәзийәллаһу әнһудин мундақ ривайәт қилинидуки: *“Бир күни бир адәм рәсулуллаһни тамаққа чақириведи, рәсулуллаһ униң өйигә барди. Сайипхан униң алдиға арпа нени билән кава тоғралған шорпа қойди. Бу дәстиханда рәсулуллаһниң көпирәк кава йегәнлигини көрүп қелип, шундин бери кавини яхши көрүдиған болдум” (имам Әбу Давудниң “Сунән” намлиқ һәдис китави, 3-том, 350-бәт, 3782-һәдис).* Бу мисал пәйғәмбәр әләйһиссаламниң заманидики мусулманларниң пәйғәмбәр әләйһиссаламни қанчилик сөйидиғанлиғи вә униң қилғанлирини қилишқа қанчилик һерисмән екәнлигини ипадиләшкә йетәрликтур. Ислам тарихида бундақ мисаллар санап түгәткүсиз көп. Шуңлашқа инсанийәт тарихида пәйғәм-

бәр әләйһиссаламдәк туғулған күнидин таки вапатиғичә болған чоң-кичик барлиқ иш-һәрикәтлири бирму-бир ривайәт қилинип, йезип қалдурулған иккинчи бир шәхсни көрситиш мүмкин әмәс. Жиғип ейтқанда пәйғәмбәр әләйһиссаламға әгишиш Аллаһ тәаланиң әмри болғанлиғи етибари билән бир пәриз, униңға әгишиш үчүн униң һаятини вә барлиқ иш-излирини үгиниш йәнә бир пәриздур. Чүнки "Пәриз униңсиз ада болмайдиған нәрсиниң өзиму пәриздур". Худди намаз үчүн таһарәт пәриз болғандәк.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш уни сөйүшниң йоли

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөйүш пәриздур. Аллаһ тәала мөмүнләргә пәйғәмбәр әләйһиссаламни һәрқанчә сөйүмлүк нәрсисидинму бәкирәк яхши көрүп сөйүшкә буйруған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөймигән вә униңға инкар қилғанларни қаттиқ азаплайдиғанлиғи билән агаһландурған. Аллаһ тәала мундақ дәйду: **"...Әгәр силәрниң атаңлар, оғуллириңлар, қериндишиңлар, аяллириңлар, уруқ-туққанлириңлар (һәмдә улардин башқилар) тапқан пул маллириңлар, ақмай келишидин қорққан тижаритиңлар, яхши көрүдиған өйлириңлар силәр үчүн Аллаһтин, Аллаһниң пәйғәмбиридин вә Аллаһ йолида жиһат қилиштинму сөйүмлүк болса, у һалда силәр Аллаһниң азавини күтүңлар. Аллаһ пасиқ қовумни һидайәт қилмайду"** *("Товва" сүриси, 24-айәт).* Аллаһ тәала йәнә мундақ дәйду: **"Пәйғәмбәр мөмүнләргә уларниң өз жанлиридинму сөйүмлүктур..."** *("Әһзаб" сүриси, 6-айәтниң бир қисми).*

Муһәббәт вә сөйгү, сөйүлгән кишиниң гөзәл әхлақини, есил сүпәтлирини вә һәммә тәрәплирини ениқ билиш билән болиду. Мәһбуби һәққидә мәлумати аз кишиниң муһәббитиму ажиз муһәббәт болуп, чин қәлбидин орун алмайду. Киши бирсини яхши көрсә, униң сахавәтлик болғанлиғи яки шижаәт-

лик, қәһриман болғанлиғи, яки жугач-юмшақ болғанлиғи, яки кәмтәр болғанлиғи, яки билимлик алим болғанлиғи, яки көп ибадәт қилидиған адәм болғанлиғи, яки тәқвадар болғанлиғи сәвәплик яхши көрүду. Жуқуридики сүпәтләрниң һәммисини әң мукәммәл дәрижидә өзигә мужәссәм қилған зат – һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламни һәқиқий мусулман адәмниң һәрқандақ бир муһәббәтни бесип чүшидиған дәрижидә сөймәслигини тәсәввур қилғили боламду?!

Мусулман адәм пәйғәмбәр әләйһиссаламниң гөзәл әхлақини, есил сүпәтлирини, пак көңлини қанчилик көп билсә, униңға болған муһәббити, сөйгүси, ихласи шунчилик күчлиниду вә қәлби униңға шунчилик күчлүк бағлиниду. Пәйғәмбәр әләйһиссаламни көп яд етип уни тониғансири униң пәйғәмбәр әләйһиссаламға болған муһәббити чоңқурлишип, төвәндики һәдистә ейтилған һәқиқий сөйгү дәрижисигә еришиду. Пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: *“Силәрниң һечбириңлар мени ата-анисидин, бала-чақисидин вә башқа барлиқ кишилиридин бәкирәк сөймигичә камил мөмүн болалмайду”* *(“Сәһиһ Муслим” 1-том, 67-бәт, 44-һәдис).*

Демәк, пәйғәмбәр әләйһиссаламни сөйүш иманниң камил болуши үчүн зөрүр болуп, сәл қарашқа болудиған артуқчә иш әмәс. Бу муһәббәтниң һәқиқәткә чиқиши үчүн пәйғәмбәр әләйһиссаламни барлиқ тәрәплири билән билиш лазим. Шуңа пәйғәрмбәр әләйһиссаламни тонуш һәрбир мусулман үчүн пәриздур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш динни мудапиә қилишниң йоли заманимизда дин дүшмәнлири өз тәрәпдарлири билән бирлишип һәртүрлүк усуллар арқилиқ мусулман яш өсмүрләрниң әқидисини тәшвишкә селип, һәқиқәтни бурмилап, уларни исламдин жирақлаштурушқа урунуватиду. Әмәлийәттә көплигән яшларниң исламға болған чүшәнчиси ажизлишип, һәрхил ят пикирләрни өзлиригә өзләштүрмәктә. Бу әһвал мусулманларниң пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуши вә башқиларға тонутушини пәриз қилиду. Мусулман яшлар пәйғәмбәр әләйһис-

саламниң кишилигини, инсанларни азғунлуқ вә жаһаләтниң қараңғулуқлиридин иман-һидайәтниң нуриға, инсанни өзигә охшаш инсанға чоқунуштин азат қилип, әқлини вә иқтидарини һөрмәтләйдиған исламниң дағдам йолиға елип чиқиш үчүн тартқан жапа-мәшәқәтлирини, бу йолда бешиға кәлгән мислисиз азап-оқубәтләргә қандақ бәрдашлиқ бәргәнлигини, кишиләрни Аллаһниң диниға дәвәт қилиштин ибарәт улуқвар ғайиси үчүн дунялиғидин пүткүлләй ваз кәчкәнлигини, дүшмәнлиригә қарши йеңилмәс жасарәт вә шижаитини, ғәлибә қилғандин кейинки кәң қосақ вә кәчүрүмчанлиғини, Аллаһ тәаланиң әмригә хилап кәлмәйдиған ишларда өзигә кәлгән әзийәтләргә һәргизму аччиқланмайдиғанлиғини, ажизларға, кәмбәғәлләргә, кичик балиларға вә аялларға чәксиз меһрибанлиғини тонуп йетишкә интайин муһтаж. Чүнки бу мәлуматлар мусулманларниң иманини мустәһкәмләйду вә уларниң қәлбини ғәпләттин ойғитип һәрикәткә кәлтүриду. Өзлириниң пәйғәмбирини һәр жәһәттин яхши тониған яшлар дүшмәнләрниң һәртүрлүк иғвалири, питнә-пасатлири вә шәк-шүбһилири алдида қилчә тәврәнмәстин динида мустәһкам пут тирәп туралайду.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламни билмәслик чоң йетәрсизликтур

“Әшһәду әнлә илаһә илләллаһу вә әшһәду әннә Муһәммәдән әъбдуһу вә рәсулуһу” (Аллаһтин башқа бәрһәқ илаһ йоқлиғиға вә Муһәммәд әләйһиссаламниң Аллаһниң бәндиси вә бәрһәқ әлчиси екәнлигигә гувалиқ беримән) дегән шаһадәт кәлимисини дилидин тәстиқләп, “Мән Муһәммәд әләйһиссаламниң үммүтимән” дәйдиған һәрбир мусулман сөйүмлүк пәйғәмбиримизниң иш-излирини үгинип, өзиниң барлиқ иш-һәрикәтлирини униң гөзәл иш- излири билән безиши керәк. Шундақ қилғандила мусулманлар өзлириниң пәйғәмбәр әләйһиссаламға үммәт болғанлиғидин пәхирлинип, бешини үстүн көтирәләй-

ду. Өзиниң бу улуқ пәйғәмбәргә үммәт болғанлиғидин интайин сөйүнүп, худди Әхмәд Яссавийдәк “Бу дөләт (шан-шәрәп) бизгә йәтмәсму, бизни Муһәммәд үммүти қилди әмәсму” дәйдиған қанаәткә келәләйду.

Лекин мусулманлар аммиси бу һәқиқәтләрдин пүткүлләй жирақта. Дунияда бир йерим миллиардқа йеқин мусулман барлиғи мәлум. Лекин әшу мусулманларниң қанчә пайизи сөйүмлүк пәйғәмбириниң һаятини билиду? Қанчә пайизи пәйғәмбәр әләйһиссаламниң биз үммәт үчүн тартқан жапа-мәшәқәтлирини ейтип берәләйду? Бу соални бизниң уйғур мусулманлиримиздин сорисақ әһвал техиму ечинишлиқ болиду. Қисқиси, мусулманларниң әвлатлири Голливуд кино артистлириниң, Европа топчилириниң исимлирини бир-бирләп ейтип берәләйду. Лекин пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қанчә оғли бар еди? - дәп сориса, туруп қалиду. Бу һәқиқәтән ечинишлиқ бир әһвал.

Түркләрниң башланғуч мәктәп оқуғучилири Түркийә жумһурийитиниң қурғучиси Мустафа Камал ататүркни вә униң пүткүл иш-излирини, Пакистанлиқ өсмүрләр Пакистан ислам жумһурийитиниң қурғучиси Қаид Әзәмниң һаятини, Һиндистанлиқларниң балилири Гандиниң иш-излирини тохтап қалмастин ядисиға ейтип берәлигән йәрдә, мусулманларниң балилири каинатниң пәхри, инсанийәтниң йеганә үлгиси болған һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң тәржимәһалини билмисә бу ечинишлиқ әһвал әмәсму?!

Һазирқи заманда мусулманларниң бешиға кәлгән мусибәтләрниң һәммисини мусулманларниң өз пәйғәмбирини яхши тонумиғанлиғидин көрүш мубалиғә қилғанлиқ болмиса керәк. Чүнки бу динни елип кәлгән вә уни тәләпкә лайиқ һалда тәрғип қилип вайиға йәткүзгән йолбашчисини тонумиған адәм бу динниң характерини билмәйду, өзи етиқат қиливатқан динниң характерини билмигән адәм уни турмушида әмәлгә ашуралмайду, дуния вә ахирәтлик бәхит-саадитигә кепиллик қилған динини турмушида қоллиналмиған адәмниң бу динниң яхшилиқлиридин мәһрум қелип, бәхитсизликкә учрайдиғанлиғи ениқ.

ИСЛАМДИН БУРУНҚИ ВӘЗИЙӘТ

1. Соал: ислам дини келиштин бурунқи әрәп җәмийити қандақ еди?

Җавап: исламдин бурунқи әрәп җәмийити қәбилә системисини асас қилған бир җәмийәт болуп, күчлүкләрниң сөзи өтидиған, қәбилиләр оттурисида уруш-җедәлләр болуп туридиған, адаләттин жирақ, аяллар камситилидиған бир җәмийәт еди.

Исламдин бурунқи әрәпләрниң диний етиқади

2. Соал: исламдин бурунқи әрәпләрниң диний етиқади қандақ еди?

Җавап: исламдин бурунқи әрәпләр һәрхил динларға етиқат қилидиған болуп, улар төвәндикиләр:

1) Аллаһқила ибадәт қилғучилар
2) мушриклар
3) юлтузларға чоқунғучилар
4) йәһудийлар
5) христианлар

3. Соал: Аллаһқила ибадәт қилидиған әрәпләр қайсилар еди?

Җавап: әрәпләр әслидә һәммиси Ибраһимәләйһиссаламниң бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилишни асас қилған һәқ динида еди. Кейинчә заманларниң өтиши билән әрәпләрниң мутләқ көп санлиғи һәқ диндин айрилип қелип, бутларға чоқунушқа өтүп кәткән болсиму, интайин аз сандики кишиләр Аллаһниң бир екәнлигигә вә шериги йоқлиғиға етиқат қилатти, бутларға чоқунматти вә ибадәтләрни өзлири билгинчә қилатти. Булар “һәнифийләр” дәп атилатти.

4. Соал: мушрик әрәпләр қайсилар еди?

Җавап: мушрик әрәпләр бутларға чоқунуш арқилиқ Аллаһқа йетишни дава қилидиған бутпәрәсләр болуп, Кәбини улуқлаш,

һәҗ вә өмрә қилиш, һаҗиларға хизмәт қилишқа охшиған Ибраһим әләйһиссаламниң динидин қалған бәзи адәтләрни сақлап қалғинидин башқа пүтүнләй йолдин чиққан азғунлар еди.

5. Соал: юлтузларға чоқунидиғанлар қайси әрәпләр еди?

Җавап: юлтузларға чоқунидиған әрәпләр Ибраһим әләйһиссаламниң әсли динидин чиқип, юлтузларни илаһ қиливалғанлар еди. Әрәпләрниң мутләқ көп санлиғи һәрхил хурапат вә җаһилийәт дәвридә яшатти.

6. Соал: җаһилийәт дәври дегән немә?

Җавап: җаһилийәт дәври – илим-мәрипәттин пүткүлләй жирақ, илаһий тәлиматлардин пүткүлләй үзүлгән хурапат ичидики вақитлар дегәнликтур.

7. Соал: бут дегән немә?

Җавап: бут – инсанлар чоқунуш үчүн таш, тупрақ вә яғачқа охшаш нәрсиләрдин, һәтта йәйдиған таамлардин ясап чиққан һәйкәлләрдур.

8. Соал: мушриклар Аллаһқа ишинәмду?

Җавап: мушриклар Аллаһниң яратқучи илаһ екәнлигигә етиқат қилидиған, пәқәт бутларни Аллаһқа йеқинлиқ издәштә васитә қиливалған вә ибадәтләрдә уларни Аллаһқа шерик қилип қошувалғанлардур.

Муһәммәд әләйһиссаламниң дунияға келиши вә балилиқ дәври

9. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қачан дунияға кәлгән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам миладиниң 571-жили 20-апрель, пил жили рәбиул әввәл айниң 9-күни (йәнә бир ри-

вайәткә көрә,12-күни) дүшәнбә күни, һазирқи Сәудийә Әрәпстанниң Мәккә шәһирдики Қурәйш қәбилисиниң әң мөтивәр аилиси болған Һашим аилисидә дунияға кәлгән.

10. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам әрәпләрниң қайси қәбилисидин еди?

Жавап: пәйғәмбиримиз Муһәммәд әләйһиссалам Ибраһим әләйһиссаламниң нәслидин болған, әң күчлүк әрәп қәбилиси – Қурәйш қәбилисидин кәлгән.

11. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң ата-анисиниң исимлири немә?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламниң анисиниң исми Аминә, дадисиниң исми Абдулла еди.

12. Соал: пәйғәмбиримизгә “Муһәммәд” дегән исимни ким қойған?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссаламға “Муһәммәд»” дегән исимни бовиси Абдулмуттәлип қойған.

13. Соал: Муһәммәд дегән исимниң мәнаси немә?

Жавап: Муһәммәд – мәдһийәгә вә махташқа сазавәр киши дегән мәнадә болуп, әрәпләрдә униңдин бурун қоюлуп бақмиған бир исим еди.

14. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң дадиси қачан вапат болған?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң дадиси униң дунияға келишидин икки ай илгири Мәдинә мунәввәрә шәһиридә вапат болған.

15. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң сүт аниси ким еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң сүт аниси (иник аниси) Һәлимә дегән аял еди.

16. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам немә үчүн сүт аниға берилгән?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам яшиған дәвирдә, Мәккидә туғулған бовақлар Мәккиниң адәмни беарам қилидиған иссиқ һавасидин жирақлаштурулуп, сағлам өсүши, әрәп тилини үгиниши вә яхши тәрбийә елиши үчүн муһити сап (таза) җайларда яшайдиған аилиләргә һәқ төләш арқилиқ емитишкә бериләтти. Пәйғәмбәр әләйһиссаламму шу қатарда сүт аниға берилгән еди.

17. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам сүт анисиниң йенида қанчә жил турди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам сүт аниси Һәлимәнаң йенида төрт йешиға қәдәр турған еди.

18. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң аниси қачан вапат болған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң аниси Муһәммәд әләйһиссалам алтә яшқа киргән вақтида, ана-бала иккиси Мәдинидики туққанлирини вә дадиси Абдулланиң қәбрисини зиярәт қилиш үчүн йолға чиқип, Мәдинидин қайтишида кесәл сәвәви билән "Әбва" дегән җайға кәлгәндә вапат болған. *(Әбва – Мәдинә билән Мәккә оттурисидики бир җайниң нами).*

19. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам анисиниң вапатидин кейин кимниң тәрбийисидә турған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам анисиниң вапатидин кейин бовиси Абдулмуттәлипниң тәрбийисидә болған.

20. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам бовисидин қанчә яшта айрилған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң бовиси у сәккиз яшқа киргән вақтида вапат болған.

21. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам бовисидин кейин кимниң тәрбийисигә тапшурулған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам бовисиниң вапатидин кейин тағиси Әбу Талипниң пәрвишигә тапшурулған.

22. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам балилиқ вә яшлиқ чағлирида қандақ бир инсан еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам балилиқ чағлиридин тартипла гөзәл әхлақи, растчиллиғи, ишәшликлиги билән тонулған вә һәмминиң һөрмитигә һәм сөйгүсигә сазавәр болған зат еди.

23. Соал: мәккиликләр Муһәммәд әләйһиссаламни немә дәп ататти?

Жавап: мәккиликләрниң чоң-кичик һәммиси Муһәммәд әләйһиссаламниң гөзәл әхлақиға қайил еди. Улар Муһәммәд әләйһиссаламни “Растчил Муһәммәд”, “Ишәшлик Муһәммәд” дәп ататти.

24. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам жигитлик вақтида немә иш билән шуғулланған?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам жигитлик вақтида, авал кишиләрниң қойлирини беқиш билән кейинчә тижарәт билән шуғулланған.

25. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қанчә яшта вә кимгә өйләнгән?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам 25 йешида һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһаға өйләнгән.

26. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң қанчә пәрзәнти болған вә улар кимләр?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң төрт қиз, үч оғул жәми йәттә пәрзәнти болуп, улар яш тәртиви бойичә: Зәйнәп, Қасим, Руқийә, Уммукулсум, Патимә, Абдулла вә Ибраһимлардур. Ибраһимдин башқиларниң һәммиси һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһадин болған. Ибраһим Муһәммәд әләйһиссаламниң мисирлиқ Марийә исимлик аялидин болған.

27. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламниң пәрзәнтлири қанчә жил өмүр көргән?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламниң пәрзәнтлириниң қисқичә баяни төвәндикичә:

(1) Зәйнәп миладийәниң 599-жили Мәккидә дунияға келип, 630-жили Мәдинә мунәввәрә шәһиридә 31 йешида аләмдин өткән.

(2) Қасим Зәйнәптин кейин туғулуп техи йешиға тошмастин вапат болған.

(3) Руқийә 600-жилниң ахирқи айлирида Мәккидә дунияға келип, 624-жили 24 йешида Мәдинә мунәввәрә шәһиридә аләмдин өткән.

(4) Уммукулсум 603-жили Мәккидә дунияға келип, 630-жили 28 йешида Мәдинә мунәввәрә шәһиридә аләмдин өткән.

(5) Патимә рәзийәллаһу әнһа 604-жили Мәккидә дунияға келип, 632-жили пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапатидин алтә ай кейин рамизан ейиниң 3-күни 29 йешида Мәдинә мунәввәрә шәһиридә аләмдин өткән.

(6) Абдулла Патимә рәзийәллаһу әнһадин кейин туғулуп техи йешиға тошмастин вапат болуп кәткән.

(7) Ибраһим 629-жили Мәдинә мунәввәрә шәһиридә дунияға келип, 631-жили 3 йешида аләмдин өткән.

Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәрлиги вә Мәккә дәври

28. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик қачан вә нәдә берилгән?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға миладийә 610-жили Мәккиниң Нур теғидики Һира ғарида тунжа вәһийниң келиши билән униң пәйғәмбәрликкә талланғанлиғи билдүрүлгән.

29. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик кәлгәндә у қанчә яшта еди?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламға пәйғәмбәрлик кәлгәндә у 40 йешида еди.

30. Соал: Муһәммәд әләйһиссаламға униң пәйғәмбәр болғанлиғини ким билдүргән?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссаламға униң пәйғәмбәр болғанлиғини Җибриил исимлик пәриштә билдүргән.

31. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам Һира ғариға немә үчүн чиққан?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам кичигидин башлап қовуминиң бузуқ етиқат вә хата чүшәнчилиригә, уларниң бутларға чоқунишиға қарши еди. Җәмийәттики адаләтсизлик вә әхлақсизлиқлардин ечинатти. Йеши қириққа йеқинлишиши билән бирқанчә күнлүк йемәк- ичмигини еливелип, Мәккиниң Нур теғидики Һира ғариға берип, Аллаһниң каинаттики гөзәл сәнъәтлири вә қудрити үстидә тәпәккүр қилишни, Аллаһқа өзи билгәнчә ибадәт қилишни адәт қилған еди.

32. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуп қанчә жил яшиған вә бу җәриянда немә ишларни қилған?

Җавап: Муһәммәд әләйһиссалам пәйғәмбәр болуп 23 жил яшиған. У Мәккидә авал үч жил йошурун, кейин 10 жил ашкарә, җәми 13 жил ислам дәвитини тәшвиқ қилиш билән мәшғул болған. Кейин Мәккә мушриклириниң һәддидин ашқан җәбир-зулумлири түпәйлидин Аллаһниң буйруғи билән Мәккини тәрк етип, Мәдинигә һиҗрәт қилип берип, у җайда йәнә һаятиниң ахириғичә толуқ 10 жил ислам дәвитини елип барған.

33. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға тунҗа чүшкән айәтләр қайсилар вә ислам дининиң биринчи әмри немә еди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға тунҗа чүшкән айәтләр «Әләқ» сүрисиниң бешидин бәш айәт еди. Ислам дининиң би-

ринчи әмри оқуш вә үгинишкә буйруш еди. Шуңа тунжа вәһий **“Яратқан пәрвәрдигариңниң исми билән оқи!”** дегән буйруқ райи билән башланған.

34. Соал: тунжа қетим мусулман болғанлар кимләр еди?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссаламға кәлгән ислам динини қобул қилип, тунжа қетим мусулман болған шәхс Муһәммәд әләйһиссаламниң аяли һәзрити Хәдичә, униңдин кейин Муһәммәд әләйһиссаламниң дости Әбу Бәкри, тағисиниң оғли Әли, хизмәтчиси Зәйд қатарлиқ төрт киши еди.

Ислам дәвитиниң башлиниши

35. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ислам динини дәсләптә қандақ тәшвиқ қилди?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам ислам динини дәсләптә үч жил йошурун һалда тәшвиқ қилип, уни тарқитишқа тиришти.

36. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам ислам динини қачандин бери ашкарә тәшвиқ қилишқа өтти?

Жавап: Муһәммәд әләйһиссалам ислам дәвитини униңға Қуръан кәримниң «Һижр» сүрисидин 94-айити чүшүп, **“Саңа буйрулғанни ашкарә оттуриға қойғин!”** дәп әмир қилинғандин кейин, ислам динини очуқ-ашкарә тарқитишқа башлиған.

37. Соал: мәккиликләр ислам дәвитигә қандақ муамилә қилди?

Жавап: мәккиликләр ислам дәвитигә қарши чиқти, Муһәммәд әләйһиссаламниң пәйғәмбәр екәнлигини қобул қилмиди.

38. Соал: мәккилик мушриклар пәйғәмбәр әләйһиссаламға вә тунжа мусулманларға қандақ муамилә қилди?

Жавап: мәккилик мушриклар тунжа мусулманларни һәр түрлүк қийин қистақларға елиш арқилиқ уларни исламдин йе-

нишқа зорлиди, Муһәммәд әләйһиссаламға болса қолидин кәлгән һақарәт вә дүшмәнликләрни қилди.

Мусулманларниң Һәбәшистанға қилған һиҗрити

39. Соал: мусулманлар немә үчүн Һәбәшистанға һиҗрәт қилған?

Җавап: мәккилик мушрикларниң һәддидин ашқан җәбир-зулумлири вә инсан қелипидин чиққан вәһший қийнашлири сәвәплик, тунҗа мусулманлар өзлириниң динини сақлаш йолида Һәбәшистан (һазирқи Эпопия) зиминиға һиҗрәт қилишқа мәҗбур болған.

40. Соал: мусулманлар Һәбәшистанға тунҗа қетим қачан вә канчә киши һиҗрәт қилған?

Җавап: мусулманлар Һәбәшистан зиминиға тунҗа қетим 615-жили, 4 аял, 11 әр болуп, җәми 15 киши һиҗрәт қилған еди.

41. Соал: мусулманларниң Һәбәшистан зиминиға иккинчи қетимлиқ һиҗрити качан болған?

Җавап: мусулманлар Һәбәшистан зиминиға иккинчи қетим 616-жили, 13 аял, 77 әр болуп, җәми 90 киши һиҗрәт қилған.

Мушрикларниң муһасириси

42. Соал: мушриклар Муһәммәд әләйһиссалам билән мусулманларни немә үчүн муһасиригә алған?

Җавап: мушриклар пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманларни ислам динидин ваз кәчтүрүп, бутпәрәсликкә қайтуруш үчүн уларни муһасирә қилған (қоршавалған).

43. Соал: муһасирә дегән немә вә мушриклар муһасиридә немиләрни қилди?

Җавап: муһасирә – әтрапини қоршаш дегән мәнадә болуп,

мушриклар мусулманларни ислам динидин яндуруш үчүн уларни Мәккиниң “Шибә Әли” дегән йеридә үч жил қамавелип, мәккиликләрниң мусулманлар билән пүткүл алақисини үзүп ташлап, уларниң мусулманларға бир нәрсә сетиши, елиши, қуда-бажилиқ мунасивитини қуруши, һәтта сөзлишишини чәклиди. Мусулманларниң башқа жайлардин ашлиқ, йемәк-ичмәк вә кийим-кечәк қатарлиқ еһтияжлиқ нәрсиләрни кәлтүрүш йоллирини тосавалди.

Қайғулуқ жил

44. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам үчүн әң қайғулуқ жил қайси еди?

Жавап: пәйғәмбиримиз әләйһиссалам үчүн әң қайғулуқ жил 620-жили болуп, бу жилда уни дүшмәнлириниң суйиқәстлиридин қоғдап, униң ташқи мудапиә күчи һесаплинидиған тағиси Әбу Талиб билән униңға һемишәм тәсәлли берип, униң күчигә күч қетип кәлгән вә ички мудапиә күчи һесапланған вападар аяли һәзрити Хәдичә рәзийәллаһу әнһаниң арқа-арқидин вапат болуши еди. Пәйғәмбәр әләйһиссалам бу икки кишиниң вапатиға қаттиқ қайғурған еди. Шуңа бу жил ислам тарихида “Қайғулуқ жил” дәп аталған.

Исра-мираж

45. Соал: исра-мираж дегән немә? У қачан болған?

Жавап: исра – кечидә сәпәр қилиш, мираж – өрләш дегән мәнадә болуп, у пәйғәмбәр әләйһиссаламниң әң чоң мөжүзилиридин биридур. У пәйғәмбәр әләйһиссаламниң бешиға кәлгән еғир күнләр сәвәплик, униңға тәсәлли бериш үчүн болған. Исра-мираҗниң болған вақти тоғрулуқ ихтилаплар бар. Әң ишәшлик ривайәткә көрә, исра-мираж пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә һижрәт қилиштин бир йерим жил илгири, қәмәрийә айлиридин рәжәп ейиниң 27- кечиси болған.

46. Соал: исра-мираж мөҗүзиси қандақ болған?

Җавап: Аллаһ тәаланиң қудрити билән пәйғәмбәр әләйһиссалам Җибриил пәриштиниң һәмраһлиғида Пәләстиндики “Мәсҗиди Әқса”ға елип келингән, андин у җайдин жуқури упуқларға өрләп йәттинчи асманға қәдәр чиққан вә у җайда Аллаһ тәаланиң илаһий сир- әсрарлиридин әҗайип ишларни көргән.

47. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламға миражда немиләр билдүрүлгән?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламға миражда төвәндикиләр билдүрүлгән:

1) мусулманларға күндә бәш вақ намаз оқушниң пәриз болғанлиғи,

2) Аллаһқа шерик кәлтүрмигән мусулманниң гунаси болса, униң җазасини тартип болуп, ахири чоқум җәннәткә киридиғанлиғи,

3) Бәқәрә сүрисиниң “Әәмәнәр рәсулу бима унзилә иләйһи мин рәббиһи вәмуъминун” дин “әлкафирин” ғичә *(«Бәқәрә» сүрисиниң 285-286 айәтлири)* болған ахирқи икки айити билдүрүлгән еди.

48. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң исра-мираждин башқа мөҗүзилири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң көплигән мөҗүзилири болуп, уларниң мәшһурлири:

1) мушрикларниң тәлибигә асасән айниң иккигә бөлүнүп көрүнгәнлиги,

2) боран вә көзгә көрүнмәйдиған қошунниң Муһәммәд әләйһиссаламға ярдәм қилғанлиғи,

3) Муһәммәд әләйһиссаламниң һиҗрәт вақтида униңға пәриштиләрниң ярдәм қилғанлиғи,

4) Муһәммәд әләйһиссаламниң бармақлириниң арисидин су чиққанлиғи,

5) Муһәммәд әләйһиссалам үчүн яғачниң жиғлиғанлиғи,

6) аз тамақниң пәйғәмбәр әләйһиссаламниң дуаси билән көп кишини тойғузғанлиғи,

7) Қәтадә билән шипа тапқанлиғи вә башқилар.

Муһәммәд әләйһиссаламниң әң чоң вә мәңгүлүк давам қилидиған мөжүзиси Қуръан кәримдур!

Әқәбә бәйъәтлири

49. Соал: Әқәбә бәйъәтлири дегән немә вә қачан болған?

Җавап: Әқәбә – Мәккидики бир җайниң нами. Әқәбә бәйъәтлири – пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мәдинилик йеңи мусулманлардин ислам дининиң асасий әқидилиригә әмәл қилип, бир Аллаһқила етиқат вә ибадәт қилиш, пәйғәмбәр әләйһиссаламни вә мусулманларни дүшмәнлиридин қоғдаш һәққидә алған вәдиси дегәнлик болуп, Муһәммәд әләйһиссаламға бәйъәт қилған мәдинилик мусулманлар уни өзлириниң аилисидикилирини қоғдиғандәк қоғдайдиғанлиғиға вәдә беришкән.

50. Соал: биринчи Әқәбә бәйъити қачан болған вә қанчә киши қатнашқан?

Җавап: биринчи Әқәбә бәйъити миладийә 621-жили июнь ейида болған, униңға 12 киши иштирак қилған.

51. Соал: иккинчи Әқәбә бәйъити қачан болған вә қанчә киши қанташқан?

Җавап: иккинчи Әқәбә бәйъити миладийә 622-жили июль ейида болған, униңға 72 киши иштирак қилған.

52. Соал: Әқәбә бәйъәтлириниң әһмийити немә?

Җавап: ислам тарихида әқәбә бәйъәтлириниң әһмийити зор болған. Биринчидин ислам дининиң Мәдинә шәһиридә тарқилишиға сәвәп болған; иккинчидин мусулманларниң у җайда йәрлишип мушрикларниң бесимлиридин азат болушини капаләтләндүргән еди.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һижрити

53. Соал: һижрәт дегән немә вә қачан болған?

Жавап: һижрәт – диний мәхсәтләр билән көчүп бериш (кетиш) дегәнликтур. Мусулманлар мәккилик мушрикларниң һәр түрлүк бесимлири сәвәплик 622-жили һәммә нәрсисини Мәккидә тәрк етип (ташлап), Аллаһ йолида Мәдинә шәһиригә тунжа һижритини башлавәткән.

54. Соал: Мәккә мушриклири пәйғәмбәр әләйһиссаламға қандақ суйиқәстләрни планлиған?

Жавап: Мәккә мушриклири Муһәммәд әләйһиссаламни өлтүрүп йоқ қилиш арқилиқ бу йеңи динға хатимә бериш үчүн пүткүл қәбилә башлиқлири бирлишип, һәрбир қәбилидин бирдин адәм чиқиришни вә Муһәммәд әләйһиссаламға һәрбири бирдин нәйзә санжиш билән уни өлтүрүшни планлайду. Лекин Аллаһ тәала уларниң планини битчит қилип, пәйғәмбирини дүшмәнлириниң сүйиқәстидин сақлап қалиду.

55. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә қачан вә ким билән һижрәт қилған?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Аллаһниң әмри билән 622-жили 13-август күни Мәккидин айрилип, 622-жили 23-сентябрь күни һәзрити Әбу Бәкри билән иккиси Мәдинә шәһиригә йетип бариду. Бу тарих кейинчә ислам каленьдариға айлинип, пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинигә кәлгән жили һижрийәниң 1-жили болуп һесаплиниду.

56. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам һижрәтни қандақ орунлаштурған?

Жавап: Мәккә шималидики Мәдинигә баридиған йолни Мәккә мушриклириниң әлвәттә қамаллайдиғанлиғини билгән Муһәммәд әләйһиссалам Мәккиниң Йәмән тәрәпкә кетидиған жәнуп тәрипигә қарап йолға чиқип, тәхминән 10 километр йол

жүргәндин кейин “Сәвир теғи” дики «Сәвир» ғариға йошуруниду; издәп кәлгән Мәккә күчлири уларни тапалмастин қайтип кәткәндин кейин йолини давамлаштуруп Мәдинигә саламәт йетип бариду.

57. Соал: һижрәтниң ислам тарихида қандақ әһмийити бар?

Җавап: һижрәтниң ислам дини вә мусулманлар үчүн кәлтүргән ижабий нәтиҗилири интайин зордур. Қисқиси, пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәдинигә һижрәт қилип барғандин кейин, ибадәтлирини әркин, азадә орунлаш, ислам динини кәң тарқитиш пурситигә еришти вә Мәдинидә тунҗа ислам дөлитини тәсис қилди.

Ислам дәвитиниң Мәдинә дәври

58. Соал: мәдинилик мусулманлар Мәккидин кәлгәнләрни қандақ қарши алди?

Җавап: мәдинилик мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссалам вә униң билән һижрәт қилип кәлгән мәккилик мусулманларни әң алий еһтирам билән қарши алғандин ташқири, һәрбири мәккилик мусулманлардин бирини “қериндишим” дәп елан қилип, өз ихтияри билән өй-җай вә нәрсә- керәклирини тәңдин бөлүшти.

59. Соал: муһаҗир вә әнсар дегән кимләр?

Җавап: муһаҗир – Мәккидин Мәдинигә һижрәт қилип кәлгән мусулманлар, әнсар – мәдинилик мусулманларни көрситиду.

60. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинидә тунҗа қилған иши қайси болған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәдинигә кәлгәндин кейин тунҗа қилған иши мечит селиш болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам йенидики мусулманларниң һәмкарлиғида өз қоли

билән салған бу мечит “Мәсҗиди нәбәвий – пәйғәмбәр мечити” дәп аталди вә икки һәрәмниң иккинчиси, муқәддәс үч чоң мечитниң бири болуп давам қилип кәлмәктә *(икки һәрәмниң биринчиси Мәсҗиди һәрәм, иккинчиси Мәсҗиди нәбәви болуп, исламдики үч муқәддәс мечитниң биринчиси Мәсҗиди һәрәм, иккинчиси Мәсҗиди нәбәви, үчинчиси Пәләстиндики Мәсҗиди Әқсадур).*

Мәсҗиди нәбәвий (пәйғәмбәр мечити)

61. Соал: Мәсҗиди нәбәвийниң ислам тарихидики әһмийити немә?

Җавап: Мәсҗиди нәбәвийниң ислам тарихидики әһмийити төвәндикиләр:

1) Мәсҗиди нәбәвий мусулманларниң тунҗа әркин ибадәтгаһи еди.

2) Мәсҗиди нәбәвий ислам дөлитиниң қоманданлиқ мәркизи еди.

3) Мәсҗиди нәбәвий пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қараргаһи еди.

4) Мәсҗиди нәбәвий илим-ирпан тарқитиш орни еди.

5) Мәсҗиди нәбәвий ислам дәвитиниң мәркизи еди.

6) Мәсҗиди нәбәвий һәрқандақ бир мәсилидә қарар чиқириш орни еди.

7) Мәсҗиди нәбәвий нека вә башқиму диний мәрасимларни елип бериш орни еди.

8) Мәсҗиди нәбәвий мусапирларниң, йоқсулларниң панагаһи еди.

9) Мәсҗиди нәбәвийдики “Суффә” дегән җай әйни вақитта бир университетқа охшаш билим тәһсил қилиш орни еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламдин һәдисләрни ривайәт қилған саһабиларниң көпинчиси мошу суффәдә олтуруп аңлиған һәдисләрни вә үгәнгән шәриәт әһкамлирини ядлаш вә йезип қалдуруш йоли билән сақлап, кейинкиләргә өз әйни йәткүзгән.

62. Соал: ислам тарихида тунҗа әзанни ким вә нәдә оқуған?

Җавап: ислам тарихида тунҗа әзанни Билал ибни Рәбаһ рәзийәллаһу әнһу Мәсҗиди нәбәвийдә оқуған.

Тунҗа ислам дөлити вә пухраларниң һәқ-һоқуқлири

63. Соал: Мәдинидә ислам дөлити қурулғандин кейин пәйғәмбәр әләйһиссалам йәһудийлар билән мушрикларға қандақ муамилә қилди?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинә мунәввәрә шәһиригә йетип барғандин кейин, у җайда тунҗа ислам дөлити қурулуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинидә яшайдиған мусулманлар, йәһудийлар вә мушрик әрәпләр үчүн 52 маддилиқ “Мәдинә дәстүри” намлиқ баянатни елан қилиш арқилиқ, Мәдинидә ислам дөлити тәркивидики барлиқ пухраларниң, етиқат әркинлиги, өз ара инақлиқ вә чиқишиш билән яшиши, сиртқи дүшмәнләрдин Мәдинә дөлитини бирликтә мудапиә қилиш мәҗбурийити қатарлиқ принципларни бәлгүлиди. Бу әйни вақитта “Кишилик һоқуқ баяннамиси”ни дуния тарихида тунҗа қетим елан қилип, әмәлий һаятқа тәтбиқлаш еди.

Мәдинә дәвриниң алаһидиликлири

64. Соал: Мәдинә дәвриниң алаһидиликлири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәдинигә һиҗрәт қилип берип, таки вапат болғиниға қәдәр Мәдинә дәвридә қолға кәлтүрүлгән иҗабий нәтиҗиләрниң муһимлири қисқичә төвәндикиләр:

1) мусулманлар Мәдинидә ислам дининиң барлиқ принциплирини толуқ әмәлгә ашуруш пурситигә егә болди.

2) ислам дининиң шәриәт әһкамлири вә әмәл ибадәтләрниң системилири Мәдинә дәвридә барлиққа кәлди.

3) ислам дини Мәдинидә пүткүлләнди, Қуръан кәримниң чүшүшиму Мәдинидә тамамланди.

4) мусулманлар уларни йоқ қилмақчи болған күчләр алдида өзиниң қудритини испатлиди вә ислам дәвитиниң йолини ачти.

5) мусулманлар тунжа қетим күч-қувәт вә һәр тәрәптин үстүнлүккә Мәдинә мунәввәрә шәһиридә еришкән.

6) Мәдинә дәвридә нурғунлиған әрәп қәбилилири өзлигидин топ-топ болуп ислам динини қобул

қилған. Шуниң билән пүткүл Әрәп йерим арали ислам байриғи астиға бирләшкән.

7) исламниң Мәдинә дәвридә, әтраптики әрәп әмәс милләтләргиму ислам дәвити йетип барған.

ПӘЙҒӘМБӘР ӘЛӘЙҺИССАЛАМНИҢ ҒАЗАТЛИРИ

Ислам дининиң тинчлиқ вә уруш мавзусидики принципи

65. Соал: ислам дининиң тинчлиқ вә уруш мавзусидики принципи немә?

Җавап: ислам дини һәммидин бурун пүткүл инсанларниң тинчлиқ вә һузур ичидә яшишини арзу қилиду. Бу арзуни әмәлгә ашуруш йолида, барлиқ имканийәтләрни ишқа салиду. Бу йолда учриған тоқунушларни әң авал тинчлиқ, сөһбәт яки сүлһи йоли билән һәл қилишни алдинқи орунда қойиду. Бу чарилар карға кәлмигәндә, урушни әң ахирқи чарә сүпитидә таллайду. Пәқәт тинчлиқ билән хатирҗәмлик тәһдиткә учриғанда яки мусулманларниң дини аяқ асти қилинғанда, яки улар һуҗумға учриғанда, яки мустәбит һакимийәтләр ислам дәвитини инсанлар арисида қанат яйдуруш ишиға тосқунлуқ қилип, мусулманларға қарши уруш ачқан чағда мусулманлар уруш сәпәрвәрлигигә өтиду. Мундақ уруш ислам динида “Җиһат” дәп атилиду.

Миладийә 628-жили пәйғәмбәр әләйһиссаламниң мусулманлар қошуни шунчилик күчлүк турсиму, қан төкүлүшниң алдини елиш мәхсити билән "Һудәйбийә шәртнамиси"дики наһәқ шәртләрни қобул қилғанлиғи, кейин Мәккини бир адәмниңму қенини еқитмастин тинчлиқ билән азат қилғанлиғи, иккинчи хәлипә Өмәр ибни Хәттабниң Пәләстиндики Бәйтулмәқәдәс шәһирини бесивалған европилиқ христиан аққунлириға уруш ачмастин, сүлһи қилиш чарисини таллаш арқилиқ шәһәрни тинчлиқ билән азат қилғанлиғи, кейинчә Салаһиддин Әйюбийниңму бу шәһәрни шу йол билән қайта азат қилғанлиғи мусулманларниң әзәлдин урушхумар әмәслигини, ислам дининиң тинчлиқ билән иш көрүшни уруш қилиштин әлвәттә әвзәл көрүдиғанлиғини көрситиду.

66. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң урушлириниң әң муһим алаһидиликлири қайсилар?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң урушлириниң әң муһим алаһидиликлириниң бири ислам динини вә мусулманларни йоқ қилмақчи болғанларға қарши мудапиәлиниш йөнилишидә елип берилғанлиғидур.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң барлиқ урушлириниң һәммиси Мәдинә шәһири әтрапида болғанлиғиму, ислам дининиң өз тәвәлириниң башқиларниң зиминиға тәҗавуз қилишиға йол қоймайдиғанлиғи вә зөрүр кәлгәндә өзлирини қоғдаш сәвәвидинла урушушни қарар қилидиғанлиғини испатлап турмақта.

Ислам тарихидики чоң көләмлик тунҗа уруш Бәдир уруши

67. Соал: ислам тарихидики чоң көләмлик тунҗа уруш қайси вә немә үчүн йүз бәргән?

Җавап: ислам тарихида чоң көләмлик вә һәл қилғуч тунҗа уруш Бәдир уруши болуп, мәккилик мусулманлар Мәккидә аилилири, өй-маканлири вә һәрнәрсисини тәрк етип Мәди-

нигә һиҗрәт қилғандин кейин, мәккилик мушриклар уларниң егидарчилиғидики пүткүл нәрсилирини талан- тараҗ қилиду, өйлирини жиқитип ташлайду, аилә әзалирини вә уруқ-туққанлирини қийин- қистақларға алиду. Мәдинидики мусулманлар мушрикларниң бу җинайәтлиригә қарши уруш ечишни пәйғәмбәр әләйһиссаламдин көп қетим тәләп қилған болсиму, Аллаһниң әмри кәлмигичә уларға уруш қилиш рухсити берилмәйду. Бир күни пәйғәмбәр әләйһиссаламға Қуръан кәримниң «Һәҗ» сүрисиниң: **"Һуҗум қилинғучиларға, зулумға учриғанлиқлири үчүн (қаршилиқ көрситишкә) рухсәт қилинди, Аллаһ уларға ярдәм беришкә әлвәттә қадир"** дегән *("Һәҗ" сүриси 39-айәт)* айити чүшүши билән мусулманларниң мушрикларға қарши уруш қилишиға рухсәт берилиду. Бу уруш "Бәдир уруши" дәп атилиду.

68. Соал: Бәдир уруши қачан вә нәдә болған?

Җавап: Бәдир уруши һиҗрийәниң 2-жили (миладийә 624-жили) рамизан ейиниң 17-күни, җүмә, сәһәр вақтида Мәдинә мунәввәрә шәһириниң ғәрбий җәнубиға җайлашқан Бәдир дегән җайда болған. Бәдир һазир Мәдинә мунәввәрә шәһиригә қарашлиқ бир наһийәдур.

69. Соал: Бәдир урушиға қанчә киши қатнашқан вә ғәлибә қайси тәрәпкә болған?

Җавап: Бәдир урушиға қетилған мусулман әскәрлириниң сани 314 киши болуп, улардин аран икки киши атлиқ, қалғанлири пиядә еди. Амма мәккилик мушрик әскәрләрниң сани 1300 киши болуп, улардин атлиқларниң сани 100дин көпирәк еди. Бу урушта мусулманлардин 14 киши шеһит болған. Мушриклардин 70 киши өлтүрүлгән вә 70 киши әсиргә елинған. Ғәлибә мусулманлар тәрипидә болған.

70. Соал: Бәдир урушиниң әң чоң ғәлибиси немә?

Җавап: Бәдир урушиниң әң чоң вә муһим ғәлибиси мушри-

кларниң мусулманларниң қудрәтлик бир күч екәнлигини етирап қилиши болди.

71. Соал: мусулманлар әсирләргә қандақ муамилә қилған?

Җавап: мусулманлар Бәдир урушида әсиргә чүшкән мушрик күчлиригә әң есил инсаний муамилидә болди. Әсирләрдин оқуш вә йезишни билидиғанлириниң һәрбирини мусулманлардин 10 балиниң саватини чиқирип қоюши бәдилигә қоюп бериш, оқуш вә йезишни билмәйдиғанлардин мәлум микдарда фидийә (маддий төләм) елип, қоюп бериш сәяситини қолланди.

Уһуд уруши

72. Соал: Уһуд уруши қачан, нәдә вә немә үчүн болған?

Җавап: Уһуд уруши һиҗрийәниң 3-жили шәввал ейиниң 7-күни (миладийә 625-жили 23-март) Мәдинә мунәввәрә шәһиридики Уһуд теғида болған. Уһуд уруши мәккилик мушрикларниң Бәдир урушида йеңилгәнлигиниң өчини елиш үчүн Мәдинә шәһиригә бесип келиши сәвәплик болған.

73. Соал: Уһуд урушиға қанчә киши қатнашқан вә ғәлибә қайси тәрәпкә болған?

Җавап: Уһуд урушиға мусулман әскәрлиридин 700 киши, мушрик күчлиридин 3000 киши қатнашқан еди. Уһуд уруши икки йөнилиш билән болған болуп, биринчи йөнилиштә мусулманлар ғәлибә қилған, иккинчи йөнилиштә пәйғәмбәр әләйһиссалам таққа орунлаштуруп мудапиәни қәтъий бошатмаслиғини буйруған ислам қошунлириниң буйруқни ижра қилмиғанлиғи сәвәплик мусулманлар еғир мәғлубийәткә учриған болсиму, ахирида мушрикларни чекиндүргән. Бу урушта пәйғәмбәр әләйһиссаламниң тағиси һәзрити Һәмзә билән биллә 70 мусулман әскири шеһит болған, мушриклардин 22 киши өлтүрүлгән.

Хәндәк уруши

74. Соал: Хәндәк уруши қачан вә нәдә болған?

Жавап: Хәндәк уруши һижрийәниң 5-жили шәввал айида (миладийә 627-жили) Мәдинигә йеқин бир жайдики Сәл теғиниң етәклиридә болған.

75. Соал: Хәндәк уруши немә үчүн болған?

Жавап: Мәккә вә Һижаз районидики барчә мушрик күчлири Мәдинидики йәһудийлар билән астиртин (йошурун) тил бириктүрүп, 10000 кишилик қошун билән мусулманларни пүткүлләй йоқ қилип, ислам диниға хатимә бериш үчүн Мәдинигә қарап йолға чиққанлиғи сәвәплик болған. Бу уруш бирләшкән зор күчләрниң әскәр тартип кәлгән һужуми болғанлиғи етибари билән тарихий мәнбәләрдә “Ғәзвәтул әһзаб - бирләшмә күчләрниң һужуми” дәп атилиду.

76. Соал: бу уруш немә үчүн «Хәндәк уруши» дәп аталған?

Жавап: бу урушта иранлиқ Сәлман Фарсий исимлик бир саһабә Мәдинигә бесип кәлмәкчи болған дүшмән күчлириниң алдини тосаш үчүн Мәдинә шәһириниң әтрапиға хәндәк колаш пикрини оттуриға қойған. Сәлманниң бу пикри қобул қилинип, мусулманлар тәрипидин Мәдинә шәһириниң әтрапиға чоңқур бир хәндәк қезилған. Хәндәкниң бирләшкән дүшмән күчлириниң Мәдинә шәһиригә киришини тосап қалғанлиғи вә уларниң мусулманларни йоқ қилиш планиниң битчит болушиға сәвәп болғанлиғи түпәйли бу уруш “Хәндәк уруши” дәп аталған.

77. Соал: Хәндәк уруши қанчилик давам қилған вә ғәлибә қайси тәрәпкә болған?

Жавап: Хәндәк уруши 27 күн давам қилған. Ахирида Аллаһ тәаланиң ярдими билән чиққан чоң бир боран дүшмән тәрәпниң мәнивийитини чүшириваткән болуп, узун өтмәйла бирләшмә күч чекингән вә мусулманлар уларниң суйиқәстидин аман қалған.

Һудәйбийә келишими

78. Соал: Һудәйбийә келишими қачан вә немә үчүн болған?

Җавап: Һудәйбийә келишими һиҗрийәниң 6-жили 11-айда (миладийә 628-жили) болған. Пәйғәмбәр әләйһиссалам вә мусулманлар ана жути болған Мәккигә берип, Кәбини зиярәт қилиш үчүн йолға чиқип, Мәккигә йеқин "Һудәйбийә" дегән жайға кәлгәндә, мәккилик мушрикларниң уларниң алдини тосиғанлиғи сәвәплик икки тәрәп оттурисида болған келишимдур.

Һудәйбийә келишиминиң мәзмуни

79. Соал: һудийбийә келишиминиң мәзмуни немиләр еди?

Җавап: Һудәйбийә келишиминиң мәзмуни мундақ еди:

1) пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәдинигә қайтип кетип, келидиған жили қуралсиз һалда, Мәккигә кириши вә үч күн муддәт ичидә зияритини түгитип қайтип кетиши.

2) мусулманлар билән мушриклар оттурисида 10 жил муддәтлик уруш тохтитилиши.

3) әрәп қәбилилиридин Муһәммәд әләйһиссалам башчилиғидики мусулманлар билән иттипақдаш болушни халиғанларниң мусулманлар тәрәпкә, қурәйшләр башчилиғидики мушриклар билән иттипақдаш болушни халиғанларниң мушриклар тәрәпкә қошулуш әркинлиги болуши. Бу икки пирқиниң қайсибири билән иттипақдаш болған қандақла бир қәбилиниң шу пирқидин санилиши вә у қәбилигә қаритилған қандақла бир дүшмәнлик яки зиянкәшликниң у қәбилә иттипақдаш болған пирқиға қаритилған дүшмәнлик болуп һесаплинидиғанлиғи.

4) мәккиликләрдин Мәдинигә кечип барғанларни мусулманларниң мәккиликләргә қайтуруп бериши, Мәдинидин Мәккигә кечип кәлгәнләрни мусулманларға қайтуруп бәрмәслик.

80. Соал: мусулманлар немә үчүн бу адаләтсиз шәртләрни қобул қилған?

Жавап: мусулманлар Әрәп йерим аралиниң көп қисмини ихтиярий һалда бойсундуруп болған вә пәвқуладдә қудрәт тапқан вә мәккиликләрни йеңишида һечқандақ шәк қалмиған туруп, бу келишим шәртлириниң мусулманлар үчүн шунчилик наһәқ вә адаләтсиз болғиниға қаримай пәйғәмбәр әләйһиссалам қан төкүлүшниң алдини елиш вә тинчлиқни әмәлгә ашуруш үчүн мәккиликләрниң бу һәқсиз шәртлирини қобул қилған вә новәттики сәпиридә Мәккигә кирәлмәстин Мәдинигә қайтип кәткән.

Һудәйбийә келишиминиң бузулуши

81. Соал: Һудәйбийә келишими кимләр тәрипидин бузулған?

Жавап: Һудәйбийә келишими мәккилик мушриклар тәрипидин бузулған. Қурәйшләрниң иттипақдиши болған Бәкир қәбилисиниң адәмлири мусулманларниң иттипақдиши болған Хузаә қәбилисигә туюқсиз һуҗум қилип, уларниң адәмлирини өлтүрүп ташлиғанлиғи сәвәплик мусулманлар билән қурәйшләр оттурисидики тинчлиқ келишими мушриклар тәрипидин бузулған.

82. Соал: Хәйбәр уруши қачан вә немә үчүн болған?

Жавап: Хәйбәр уруши һиҗрийәниң 7-жили (миладийә 628-жили) болған. Урушниң сәвәви шуки, Хәйбәр районы йәһудийларниң әң күчлүк қәлъәси болуп, йәһудийлар мәккилик мушриклар билән астиртин (мәхпий) бирлишип, пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманларни йоқ қилишни планлиғанлиқ сәвәптин, мусулманлар уларни уҗуқтуруш қарарини елип Хәйбәр урушини башлиған. Ғәлибә мусулманларниң пайдисиға болуп, Хәйбәр районы йәһудийларниң қолидин азат қилинған.

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Кәбини зиярәт қилиши

83. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам һижрәттин кейин Кәбини тунжа қетим қачан зиярәт қилған?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар һижрәт сәвәви билән Мәккидин узақ бир айрилиштин кейин, һижрийәниң 8-жили (миладийә 630-жили) тунжа қетим Кәбини зиярәт қилиш пурситигә еришкән.

Муътә уруши

84. Соал: Муътә уруши қачан вә нәдә болған?

Жавап: Муътә уруши һижрийәниң 8-жили (миладийә 629-жили) август ейида, Византия императорлиғиға қарам Бурса әмәлдариниң пәйғәмбәр әләйһиссалам уни исламға дәвәт қилиш үчүн әвәткән әлчини өлтүрүп ташлиғанлиғи сәвәплик болған уруштур. Чүнки әлчиләрни өлтүрүш әң еғир жинайәт болуп, у әлчи мәнсүп болған тәрәпкә уруш елан қилғанлиқниң бир ишарити еди.

85. Соал: Муътә урушиға иштирак қилғанлар сани қанчә вә ғәлибә қайси тәрәпкә мәнсүп болған?

Жавап: Муътә урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани 3000, дүшмән әскәрлириниң сани римлиқлардин 100 миң, христиан әрәпләрдин 100 миң, жәми 200 миң кишилик мунтәзим қошун еди. Мусулманлар Аллаһниң ярдими билән өзидин 66 һәссә көп болған дүшмән әскириниң арисиға етилип кирип, уларға тақабил туралиған вә тактикилиқ һалда чекинип саламәт қайтқан.

Мәккиниң азат қилиниши

86. Соал: Мәккә қачан вә немә үчүн азат қилинған?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам билән мусулманлар Мәккини һижрийәниң 8-жили рамизан ейиниң 20-күни (миладийә

630-жили) азат қилип, Мәдинидики ислам дөлитиниң тәвәлигигә өткүзгән. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккигә әскәр тартип келишиниң сәвәви мәккилик мушрикларниң Һудәйбийә келишимини бузғанлиғи еди.

87. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған күни қилған тунжа иши қайси еди?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған күни тунжа қилған иши Кәбиниң ичидики бутларни чеқип ташлап, Кәбини пакизлаш болди. Кәбигә Мәккидики һәрбир қәбилә өзлири чоқунидиған бутлирини тизивалған болуп, жәми 360 бут бар еди.

88. Соал: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң иккинчи қилған иши қайси?

Жавап: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң иккинчи қилған иши хутбә оқуш вә мәккилик урушчи күчләрни кәчүрүш болған еди. Қурәйш қәбилиси башчилиғидики мәккилик әрәпләр Мәккә азат болған күни бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламниң уларни қандақ еғир жазаларға тартидиғанлиғи вә илгири униңға қилған вәһшиликлириниң интиқамини қандақ ечинишлиқ алидиғанлиғини күтүп, бир тәрәптин Муһәммәд әләйһиссаламдин ибарәт меһри- шәпқити, көңлиниң юмшақлиғи, кәчүрүмчанлиғи қатарлиқ әң алий хислити вә гөзәл әхлақи билән һәммигә бирдәк тонулған улуқ бир адәмзатниң шәпқитигә тәлмүрүп, қаттиқ қорқунучниң йенида үмүтлирини үзмигән һалда турушатти. Шу вақитта пәйғәмбәр әләйһиссалам уларға хитап қилип: *“Әй қурәш жәмаити! Мени силәрни қандақ қилиду дәп ойлайсләр?” - дәйду. Улар һәммиси бир еғиздин чиққандәкла “Яхшилиқни күтимиз; қериндишимиз вә қериндишимизниң оғли болған зат кәрәмликтур” дейишиду; андин пәйғәмбәр әләйһиссалам мундақ дәйду: “Мәнму худди Йүсүп әләйһиссаламниң қериндашлириға ейтқан “Бүгүн силәр әйипләшкә учримайсиләр, Аллаһ силәрни кәчүрсун” дегән сөзини*

ейтимән. Тарқилиңлар, азатсиләр!” дәйду (*Ибни Һишамниң “Сирә” намлиқ әсири, 2-том, 412-бәт*).

89. Соал: Мәккә азат болған күни пәйғәмбәр әләйһиссаламниң үчинчи қилған иши қайси еди?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккә азат болған күни үчинчи қилған иши Кәбиниң ачқучини егисигә тапшуруп бериш болған еди. Кәбиниң ачқучи Осман ибни Тәлһә дегән кишиниң аилисиниң қолида болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам Мәккә азат болған күни Кәбиниң ичигә кириш үчүн ачқучни униңдин сорап елип, Кәбини бутлардин тазилап болғандин кейин, ачқучни йәнә Осман ибни Тәлһәниң қолиға тотқузған вә *“Бу ачқучни мәңгүлүк алғинки, сениңдин буни һечким тартип алмайду, сәндин тартип алмақчи болған адәм залимдур”* дегән. Кәбиниң ачқучи шу 14 әсирлик узун тарихтин бери һазирму Осман ибни Тәлһә жамаитиниң қолида болуп кәлмәктә. Сәудийә Әрәпстанниң һөкүмәт хадимлири Кәбиниң ишигини ечишқа тоғра кәлгәндә, ачқучни шулардин сорап алиду вә йәнә шуларға қайтуруп бириду.

Тәбук уруши

90. Соал: Тәбук уруши қачан вә немә үчүн болған?

Жавап: Тәбук уруши һижрийәниң 9-жили рәҗәп ейида (миладийә 631-жили) Византия империторлиғи Мәдинә ислам дөлитигә һужум қилип, ислам динини йоқ қилишқа уруниши сәвәплик уларға қарши елип берилған уруштур. Тәбук урушиға 30 миң ислам әскири иштирак қилған болсиму, Византия қошунлири уруш мәйданиға кәлмигәнлик сәвәплик ғәлибә мусулманларниң болған вә Тәбук райони мусулманларниң башқурушиға тинчлиқ билән өткән.

Һунәйн уруши

91. Соал: Һунәйн уруши қачан вә немә үчүн болған?

Жавап: Һунәйн уруши һижрийәниң 8-жили шәввал ейида (миладийә 630-жили) болған. Бу вақит пәйғәмбәр әләйһиссаламниң Мәккигә киргинигә дәл 19 күн болған вақит еди. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң башчилиғида мусулманлар Мәккини тинчлиқ билән азат қилған болсиму, техи мусулман болмиған бәзи әрәп қәбилилири ислам динини йоқ қилиштин ибарәт хам хиялидин ваз кәчмигән еди. Шу вақитта әрәпләрниң Һәвазин қәбилисиниң Сәқиф, Жушәм, Сәид ибни Бәкри аймақлири көп санда әскәр топлап мусулманларға қарши рәсмий түрдә уруш елан қилған еди. Шу сәвәплик Һунәйн уруши йүз бәргән.

92. Соал: Һунәйн урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани қанчә еди?

Жавап: Һунәйн урушиға қатнашқан мусулман әскәрлириниң сани 12 миң киши болуп, булардин 10 миңи Мәккини азат қилиш үчүн Мәдинидин кәлгән ислам қошуни, 2 миңи Мәккидә йеңидин мусулман болғанлардин еди.

93. Соал: Һунәйн урушиниң ғәлибиси қайси тәрәпкә болған?

Жавап: Һунәйн урушиниң ғәлибиси мусулманлар тәрәпкә болған.

ВИДА ҺӘЖҖИ ВӘ ВИДА ХУТБИСИ

Вида һәжжи

94. Соал: һәжжәтул вәда дегән немә?

Жавап: һәжжәтул вәда – видалишиш вә хошлишиш һәжжи дегәнлик болуп, пәйғәмбәр әләйһиссалам вапат болуштин илгири ада қилған вә мусулманлар билән хошлашқан тунжа вә әң

ахирқи һәжжидур. Видалишиш һәжжи һижрийәниң 10-жили (миладийә 632-жили) болған.

Вида хутбиси вә униң мәзмуни

95. Соал: вида хутбиси дегән қайси хутбә?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам вида һәжжини қилған күни Әрафат теғида туруп 120 миң кишигә муһим нутуқ сөзлигән болуп, бу "Вида хутбиси" дәп аталған.

96. Соал: вида хутбисиниң мәзмуни қайсилар?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вида хутбисиниң мәзмуни мундақ еди:

1) инсанларниң жанлири, маллири, номуслири, яшаш һоқуқи, әркинлиги муқәддәстүр. Буларни аяқ асти қилиш қәтъий чәклиниду.

2) жаһилийәтниң барлиқ хурапатлири вә қан даваси әмәлдин қалдурулди.

3) өсүм йейиш вә өсүм билән муамилә қилиш қәтъий чәклиниду.

4) аялларниң еһтияжлирини қамдаш әрләрниң үстигә пәриздур. Аллаһниң нәзәридә аяллар билән әрләр охшаштур. Аяллар әрләргә вә әрләр аялларға қарита өтәшкә тегишлик вәзипилирини толуқ орундиши лазим.

5) Аллаһниң китави болған Қуръан билән пәйғәмбәрниң йолиға әгәшкән киши қәтъий езип кәтмәйду.

6) мусулманлар өз ара қериндашлардур. Уларниң арисида һәр түрлүк синип пәрқи вә айримчилиқлар әмәлдин қалдурулди.

7) һәрким қол астидики хизмәтчилиригә яхши муамилә қилиши вә адаләтлик иш көрүши лазим.

8) башқиларниң һәқлиригә қол узитиш, аманәткә хиянәт қилиш қәтъий чәклиниду.

9) аялларға яхши муамилә қилиш, уларни хорлимаслиқ вә асраш һәрбир шәхсниң мәжбурийитидур.

Вида хутбисидин кейинла чүшкән айәт

97. Соал: вида хутбисидин кейин чүшкән айәт қайси?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам вида хутбисини оқуп болғандин кейин, Қуръан кәримдин **“...Бүгүн силәрниң диниңларни пүтүн қилдим, силәргә немитимни тамамлидим, ислам динини силәрниң диниңлар болушқа таллидим…”** дегән айәт чүшкән *(“Маидә” сүриси, 3-айәтниң бир қисми).*

Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң вапати

98. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кесили қачан башланған вә қандақ кесәл еди?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң кесили миладийә 632-жили сәпәр ейиниң 29-күни башланған болуп, пәйғәмбәр әләйһиссаламға тәккән кесәл қизитма кесили еди.

99. Соал: Муһәммәд әләйһиссалам қачан вә нәдә вапат болған?

Жавап: пәйғәмбиримиз һәзрити Муһәммәд әләйһиссалам өзиниң пәйғәмбәрлик вәзиписини толуқ ада қилғандин кейин, миладийәниң 632 -жили, һижрийәниң 11-жили рәбиул әввәл ейиниң 12-күни, дүшәнбә, 63 йешида һазирқи Сәудийә Әрәпстанниң Мәдинә мунәввәрә шәһиридә аләмдин өткән.

100. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң җиназа намизи қандақ оқулған?

Жавап: пәйғәмбәр әләйһиссаламниң җиназа намизи өзиниң һаят вақтидики вәсийитигә асасән, ялғуздин оқулған йәни мусулманлар пәйғәмбәр әләйһиссаламниң йениға бир-бирләп кирип, һәрбири ялғуздин җиназа намизини оқуп чиқип кәткән.

101. Соал: пәйғәмбәр әләйһиссалам нәдә дәпнә қилинған?

Җавап: пәйғәмбәр әләйһиссалам өзиниң һаят вақтидики вәсийитигә асасән, Мәсҗиди нәбәвийниң сол тәрипигә җайлашқан, аяли Айшә рәзийәллаһу әнһаниң һоҗрисиға дәпнә қилинған. Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң қәбири һазирму шу орунда сақлинип кәлмәктә.

МУНДӘРИЖӘ

Муәллиптин ....

БИРИНЧИ БӨЛҮМ ....
Дин һәққидә қисқичә чүшәнчә ....
Ислам дини ....
Иман вә униң асаслири ....
Кәлимә тәййибә вә униң мәнаси ....
Иманниң асасий принциплири ....
Аллаһқа иман кәлтүрүш ....
Аллаһниң исим-сүпәтлири ....
Аллаһқа иман кәлтүрүш өз ичигә алидиған мәсилиләр ....
Имандин мәхсәт вә Аллаһни тонушниң йоли ....
Әқилниң Аллаһ тәалани тонутуштики роли ....
Аллаһ тәалани сүпәтлири арқилиқ тонуш ....
Пәриштиләргә иман кәлтүрүш ....
Жинлар вә уларниң характери ....
Аллаһниң китаплириға иман кәлтүрүш ....
Аллаһ чүшүргән китаплар ....
Қуръан кәрим ....
Қуръан оқуш вә ядлаш ....
Пәйғәмбәрләргә иман кәлтүрүш ....
Пәйғәмбәрләрниң сани ....
Муһәммәд әләйһиссалам ....
Қаза вә қәдәргә иман кәлтүрүш ....
Қиямәт күнигә иман кәлтүрүш ....
Қәбирниң немити вә азави ....
Жәннәт билән дозақ ....

ИККИНЧИ БӨЛҮМ ....
Ибадәт ....
Ибадәт һәққидә қисқичә чүшәнчә ....
Ибадәт ....
Ислам дининиң асасий ибадәтлири ....
Фиқһи аталғулири ....
Таһарәт ....
Таһарәтниң пәризлири ....

Таһарәтни бузидиған амиллар ....
Аяқларға мәсһи қилиш ....
Мәсһи қилишниң қаидиси ....
Мәсһиниң муддити вә уни бузидиған амиллар ....
Ғусул ....
Ғусул қилишни керәк қилидиған ишлар ....
Ғусул қилишниң қаидә-тәртиви ....
Тәйәммум ....
Тәйәммумни керәк қилидиған сәвәпләр ....
Тәйәммум қилишниң қаидә-тәртиви ....
Тәйәммумни бузидиған амиллар ....
Намаз ....
Бәш вақ намазниң һөкми ....
Намазниң шәртлири ....
Бәш вақ намаз ....
Бәш вақ намазниң вақитлири ....
Намаз оқушқа болмайдиған вақитлар ....
Әврәт вә униң чәк-чегариси ....
Қиблә тоғрулуқ мәсилиләр ....
Бәш вақ намазниң рәкәтлири ....
Намазниң пәризлири ....
Намаз оқушниң қаидә-тәртиплири ....
Бамдат намизиниң оқулиши ....
Пешин намизиниң оқулиши ....
Әсир намизиниң оқулиши ....
Шам намизиниң оқулиши ....
Хуптән намизиниң оқулиши ....
Витир намизи вә униң оқулиши ....
Намаздин кейин оқуш тәвсийә қилинидиған дуалар ....
Намазни бузидиған амиллар ....
Сәждә сәһви ....
Сәждә сәһви қилишни керәк қилидиған әһваллар ....
Сәждә сәһвиниң вақти вә усули ....
Намазға мунасивәтлик мәсилиләр ....
Қаза намазларни оқуш тәртиви ....
Қатнаш қураллири үстидә намаз оқуш мәсилиси ....
Җамаәт намизи ....

Җүмә намизи ....
Йолувчилар намизи ....
Йолувчиларға аит һөкүмләр ....
Һейт намазлири ....
Һейт намазлириға бериштики сүннәт әмәлләр ....
Тәшриқ тәкбирлири ....
Тәравиһ намизи ....
Закат вә униң әһкамлири ....
Закат пәриз болудиған кишиләр вә закат өлчими ....
Закат қилидиған маллар ....
Нәқ пулниң закити ....
Тиҗарәт маллириниң закити ....
Чарва маллириниң закити ....
Ашлиқ вә зираәтләрниң закити ....
Йәр асти байлиқлириниң закити ....
Ширкәт һәссидарлиғиниң закити ....
Закат кәлмәйдиған нәрсиләр ....
Закат беришниң вақти ....
Закат берилидиғанлар ....
Закат берилмәйдиғанлар ....
Роза вә униң әһкамлири ....
Роза тутуш пәриз болғанлар ....
Розини бузидиған амиллар ....
Розиниң капарити ....
Розиниң қазаси ....
Рамизан ейидики әң пәзиләтлик вақитлар ....
Роза тутмаслиққа рухсәт қилинғанлар ....
Розиниң фидйәси ....
Розиниң түрлири ....
Питир сәдиқиси вә униң әһкамлири ....
Питир сәдиқиси бериш важип болғанлар ....
Питир сәдиқисини бериш вақти ....
Питир сәдиқиси берилидиғанлар ....
Һәҗ вә өмрә ....
Һәҗ пәриз болудиған кишиләр ....
Һәҗниң пәриз, важип вә сүннәтлири ....
Еһрам ичидә чәкләнгән ишлар ....

Өмрә вә униң әһкамлири ....
Қурбанлиқниң түрлири ....
Қурбанлиқниң гөшини бир тәрәп қилиш усули ....
Һәрхил мунасивәтләрдә ейтилидиған сөзләр ....
Әтигән-ахшамда оқулидиған зикир вә дуалар ....
Жуқарқи зикир вә дуаларниң тәрҗимиси ....
Һәрхил мунасивәтләрдә оқулидиған зикир вә дуалар ....
Әхлақ һәққидә қисқичә чүшәнчә ....
Гөзәл әхлақ ....
Начар әхлақ ....
Бизниң әхлақий борчимиз ....
Динимизға қаритилған борчимиз ....
Өзимизгә қаритилған борчимиз ....
Аилә әзалиримизға қаритилған борчимиз ....
Вәтәнгә, хәлқимизгә вә инсанийәткә қаритилған борчимиз ....
Уйғур тилини үгинишниң зөрүрлиги ....
Тилимиз динимизни қоғдайду ....
Тәбиәткә қаритилған борчимиз ....
Гөзәл әхлақлиқ мусулманниң сүпити ....
Гөзәл әхлақлиқ мусулман қилмайдиған ишлар ....
Йеганә үлгә Муһәммәд әләйһиссаламдур ....
Әхлақни өлчәйдиған умумий принциплар ....
Биринчи принцип ....
Иккинчи принцип ....
Үчинчи принцип ....
Мусулман ....
Гөзәл әхлақлар ....
Сөйгү-муһәббәт ....
Ата-аниға еһсан қилиш ....
Рәһим-шәпқәт ....
Растчиллиқ ....
Аманәт ....
Шәрм-һая ....
Һая – һаятлиқтур ....
Сәвирчанлиқ ....
Силиқ вә әдәплик сөзләш ....
Әпучанлиқ ....

Вақитни қәдирләш ....
Алий һиммәт ....
Тәбәссүмниң сеһри ....
Пакизлиқ ....
Әмгәкни сөйүш ....
Салам беришниң тәртиви ....
Йемәк-ичмәктики умумий әдәпләр ....
Меһмандарчилиқтики әдәпләр ....
Начар әхлақлар ....
Ата-анини қахшитиш ....
Қара чаплаш ....
Ялған гувалиқ бериш ....
Зулум вә һәқсизлиқ ....
Ялғанчилиқ ....
Мусулман ялған сөзлимәйду ....
Вәдисидә турмаслиқ ....
Өчлүк, адавәт сақлаш ....
Кишиләрни мәсхирә қилиш ....
Ичи тарлиқ ....
Һаясизлиқ ....
Гуманхорлуқ ....
Чеқимчилиқ ....
Өзини чоң тутуш ....
Чирайлиқ кийиниш өзини чоң тутқанлиқ әмәс ....
Исрапхорлуқ ....
Парихорлуқ ....
Мусулман әмәсләрдин немиләрни үгинимиз? ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятидин өрнәкләр ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламниң һаятини үгинишниң әһмийити ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш иманниң тәқәззаси ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш униңға әгишишниң йолидур .....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш уни сөйүшниң йоли ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламни тонуш динни мудапиә қилишниң йоли ....
Пәйғәмбәр әләйһиссаламни билмәслик чоң йетәрсизликтур ....
Исламдин бурунқи вәзийәт ....
Исламдин бурунқи әрәпләрниң диний етиқади ....
Муһәммәд әләйһиссаламниң дунияға келиши вә балилиқ дәври .....

Муһəммəд əлəйһиссаламниң пəйғəмбəрлиги вə Мəккə дəври ....
Ислам дəвитиниң башлиниши ....
Мусулманларниң Һəбəштанға қилған һижрити ....
Мушрикларниң муһасириси ....
Қайғулуқ жил ....
Исра-мираж ....
Əқəбə бəйъəтлири ....
Пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң һижрити ....
Ислам дəвитиниң Мəдинə дəври ....
Мəсжиди Нəбəвий ....
Тунжа ислам дөлити вə пухраларниң һəқ-һоқуқлири ....
Мəдинə дəвриниң алаһидиликлири ....
Пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң ғазатлири ....
Ислам дининиң тинчлиқ вə уруш мавзусидики принципи ....
Ислам тарихидики чоң көлəмлик тунжа уруш Бəдир уруши ....
Уһуд уруши ....
Хəндəк уруши ....
Һудəйбийə келишими ....
Һудəйбийə келишиминиң мəзмуни ....
Һудəйбийə келишиминиң бузулуши ....
Пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң Кəбини зиярəт қилиши ....
Муътə уруши ....
Мəккиниң азат қилиниши ....
Тəбук уруши ....
Һунəйн уруши ....
Вида (хошлишиш) һəжжи вə вида хутбиси ....
Вида һəжжи ....
Вида хутбиси вə униң мəзмуни ....
Вида хутбисидин кейинла чүшкəн айəт ....
Пəйғəмбəр əлəйһиссаламниң вапати ....

Муһәррир: ***Садиқҗан Юнусов***
Нәширгә тәйярлиған вә компьютерда тәргән: ***Садиқҗан Юнусов***
Қурьан айәтлирини бәкиткүчи: ***Дильшат Әзизов***
Техникилиқ муһәррир вә дизайн: ***Шахниза Юлдашева***